

TOPLUM VE KİMLİK DERGİSİ
Journal of Society and Identity

Cilt 1 Sayı 1
Vol. 1 No. 1
ISSN: 3061-9556

TOPLUM VE KİMLİK DERGİSİ
Journal of Society and Identity

Cilt 1, Sayı 1, Temmuz 2024

Volume 1, Issue 1, July 2024

ISSN: 3061- 9556

Dergi Yönetimi / Journal Administration

Sahibi / Owner

Fatma İlknur Akgül

Baş Editör / Editor-in-Chief

Fatma İlknur Akgül

Alan Editörleri / Field Editors

Ömer Çaha

Akif Çarkçı

Ömer Akpınar

Cansu Kaymal

Mine Etil

Hatice Neslihan Demiriz

<https://toplumkimlik.com>

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ömer Çaha, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Alim Yılmaz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma İlknur Akgül, Araştırmacı/Yazar
Dr. Ömer Akpınar, Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Öğr. Üyesi Cansu Kaymal, Kocaeli Üniversitesi
Merve Acar, Araştırmacı/Yazar
Mine Etil, Araştırmacı/Yazar

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Adem Çaylak, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adem Koç, Universitatea din Stat din Moldova, Moldova
Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Engin Şahin, Doğu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erhan İçener, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,
Türkiye
Prof. Dr. Ertan Özensel, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi,
Kırgızistan
Prof. Dr. Kenan Aydın, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Meral Uzunöz, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Metin Boşnak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,
Türkiye
Prof. Dr. Mevludin Ibish, International Balkan University, Kuzey
Makedonya
Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi,
Türkiye
Prof. Dr. Nasuh Uslu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi,
Kırgızistan
Prof. Dr. Özcan Sezer, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz Bingöl, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Türkiye
Prof. Dr. Zeynep Çağlıyan İçener, İstanbul Ticaret Üniversitesi,
Türkiye
Doç. Dr. Elif Kiran, Arizona State University, Amerika Birleşik
Devletleri
Doç. Dr. Handan Karakaya, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. İbrahim Karataş, Araştırmacı/Yazar, Türkiye
Doç. Dr. Ömer Baykal, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zeynep Banu Dalaman, İstanbul Topkapı Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Abdullah Jurat, Cal Poly Humboldt State University, Amerika
Birleşik Devletleri
Dr. Öğr. Gör. Ayfer Erdoğan Şafak, Yıldız Teknik Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Calvince Omondi Barack, Mesano University, Kenya
Dr. Hiba Nur Karadağ, Araştırmacı/Yazar, Türkiye
Dr. Kudret Safa Gümüş, Universitate de Stat din Comrat, Moldova
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mazhar Yıldız, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özlem İngün Karkış, Doğu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Erbaş, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin Etil, İstanbul Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye

TASARIM / DESIGN

Fatma İlknur Akgül

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Merve Acar

Toplum ve Kimlik Dergisi uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki sayı olarak yayımlanır. Google Scholar, OpenAIRE, dizini tarafından taranmaktadır.

The Journal of Society and Identity is a peer reviewed international academic publication that is published twice a year in January and July. It is indexed by Google Scholar, OpenAIRE.

İÇİNDEKİLER | Contents

Makaleler/Articles

Türkiye’de Seçmen Davranışı ve 2024 Seçimlerine Yansıması

Electoral Behavior in Türkiye and its Reflections in the 2024 Local Elections

Ömer Çaha & F. İlknur Akgül.....1

Suriyeli Göçmenlerin Uyum Sürecinde Etnik Kimliğin Rolü

The Role of Ethnic Identity in the Adaptation Process of Syrian Immigrants

Hiba Nur Karadağ.....30

Kemal Tahir’in Politik Felsefesi: Türkiye’de Devlet, Bürokrasi ve Toplumsal Değişim

Kemal Tahir's Political Philosophy: State, Bureaucracy and Social Change in Turkey

Mine Çaha Etil.....49

Plaster of Paris/Chalkware Figurines: Period Showcase Objects in Turkish Houses

Alçı/Tebeşir Biblolar: Türk Evlerinde Dönemsel Vitrin Objeleri

Seda Demir.....76

Moldova Eğitim Sisteminin SSCB Öncesi ve Sonrası Karşılaştırması

Comparison of Moldova Education System Before and After USSR

Tayyip Can & Yılmaz Yıldırım.....93

Türkiye’nin 100. Yılında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi

Teaching Turkish as a Foreign Language in Turkey's 100th Anniversary

Hatice Neslihan Demiriz.....110

Moldova ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması

Comparison of Education Systems in Moldova and Türkiye

Taylan Özbek & Ordu Aktaş.....121

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

“Devlete Karşı Toplum”, Kitap Değerlendirmesi

Society Against the State: Book Review

Merve Acar.....139

“Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler”, Kitap Değerlendirmesi

Masculinity: Impossible Power -Men in the Family, Market, and Streets

Gurur Gülce Beşe.....149

Türkiye’de Seçmen Davranışı ve 2024 Seçimlerine Yansıması¹

Electoral Behavior in Türkiye and its Reflections in the 2024 Local Elections

Ömer ÇAHA ^a

F. İlknur AKGÜL ^b

Öz

Bu çalışma, AREDA Survey tarafından yapılan bir araştırmanın verilerinden hareketle parti icraatının, ideolojisinin, liderinin ve ülkedeki ekonomik durumun seçmen davranışını belirlemede hangi ölçüde rol oynadığını test etmektedir. Çalışmada öncelikle söz konusu faktörlerin seçmen davranışını hangi ölçüde etkilediğine bakılmış; ardından da bu faktörlerin parti tercihi, siyasi kimlik, lidere yakınlık ve demografik özelliklere göre seçmen davranışına nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre Türkiye’de seçmenin oy tercihini en fazla belirleyen iki faktör parti icraatı ile parti ideolojisidir. Sağ partileri destekleyen seçmen genel olarak partilerin icraatını dikkate alarak oy davranışı sergilerken, sol partileri destekleyen seçmen parti ideolojisine göre oy tercihinde bulunmaktadır. İdeoloji üzerinden seçmeni ile köprü kuran partilerin, performanstan bağımsız olarak her zaman belli oranda oy desteği söz konusudur. Oysa icraat üzerinden seçmen desteği kazanan partilerin

¹ Bu çalışma, AREDA Survey tarafından Nisan 2024 tarihinde gerçekleştirilen Sosyometre Araştırması’nın verilerinden hareketle yapılmıştır. AREDA Survey’ye araştırma verilerini paylaştığı için teşekkür ederiz.

^a Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, omercaha@yahoo.com. ORCID ID: 0000-0002-0226-9543

^b Doç. Dr., Siyaset Bilimci, Araştırmacı Yazar, fatakgul@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2280-3897

Bu makaleye atf için / To cite this article: Çaha, Ö., ve Akgül, F. İ. (2024). Türkiye’de Seçmen Davranışı ve 2024 Seçimlerine Yansıması. Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 1-29. Doi: 10.5281/zenodo.13133858

Geliş Tarihi (Received): 01.05.2024 / Kabul Tarihi (Accepted): 06.07.2024

böyle bir şansı yoktur. Bu tür partiler icraatları ve performansları bakımından zayıflık gösterdikleri an seçmen desteğini kaybederler. Araştırma bulguları bu tezi doğrulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Seçmen, seçmen davranışı, seçim, parti icraatı, parti ideolojisi, liderlik.

Abstract

This study examines the influence of party performance, ideology, leadership, and economic conditions on voter behavior using data from an investigation conducted by AREDA Survey. The study first assesses the impact of these factors on voter behavior and then analyzes how they are reflected in voter behavior according to party preference, political identity, proximity to the leader, and demographic characteristics. The findings of the study indicate that the two most influential factors determining voting preferences in Türkiye are party performance and party ideology. Right-wing party supporters tend to consider party performance when voting, while left-wing party supporters base their voting preferences on party ideology. Parties that receive support based on performance are more vulnerable compared to those supported through ideology. Parties that establish connections with voters based on ideology consistently maintain a certain level of voting support, regardless of their performance. However, parties that gain voter support through performance do not have the same level of stability. When these parties show weaknesses in terms of their policies and performance, they lose voter support. The research findings support this thesis.

Keywords: Electoral, voter behavior, election, party performance, party ideology, leadership.

1. Giriş

Kendine özgü seçmen davranışına sahip Türkiye'nin siyasal yaşamında çok sayıda siyasi parti yer almakla birlikte bu partileri tercihte rol oynayan faktörler birçok yönden benzeşmektedir. Bu durum Türkiye'nin modernleşme deneyimiyle yakından bağlantılıdır. Türkiye'nin modernleşme süreci, seçmeni klasik demokrasilerde gördüğümüz sağ ve sol eksenlere savurmaktan çok kültürel temeller üzerinden gelişen fay hattının iki yakasından birinde yer almaya sevk etmiştir. Bu da siyasi partilerin kültürel özellikler bakımından birbirinden ayrışmasına yol açtığı gibi seçmen davranışının da kültürel değerler tarafından belirlenmesine yol açmaktadır. Seçmen davranışı bu bakımdan Türkiye'de derin kültürel ve ideolojik faktörler tarafından belirlenmektedir.

Genel olarak demokrasilerde seçmen davranışını etkileyen kısa vadeli faktörlerin yanı sıra derin tarihsel ve kültürel kökenlere dayalı uzun vadeli faktörler söz konusudur. Toplumların tarihsel ve kültürel arka planına ve siyasi yapısına bağlı olarak bu faktörler seçmen davranışında belli ölçülerde rol oynayabilmektedir. Türkiye’de derin kültürel fay hatlarından dolayı seçmen davranışı daha çok uzun vadeli faktörler tarafından belirlenmektedir. Türkiye’deki seçmen davranışıyla ilgili yapılan çalışmalar genel olarak bu yönde sonuçlara ulaşmışlardır. Bu çalışmada AREDA Survey tarafından 2024 yerel seçimleriyle ilgili gerçekleştirilen bir araştırmanın bulgularından hareketle Türkiye’deki seçmen davranışında rol oynayan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Seçmen davranışında etkili olduğu varsayılan dört faktörün 2024 yerel seçimlerinde hangi düzeyde seçmenin oy tercihini etkilediği bu çerçevede analiz edilmiştir. Bu faktörler siyasi partilerin icraatı, ideolojisi, lideri ve ülkedeki ekonomik durumdur. Bunların her birinin 2024 yerel seçimlerinde Türkiye’deki seçmen davranışını hangi ölçüde belirlediği araştırma bulgularından hareketle tespit edilmiştir.

2. Seçmen Davranışını Etkileyen Kısa Vadeli Faktörler

Seçmen davranışını belirleyen faktörleri kısa ve uzun olmak üzere iki grupta toplayabiliriz. Kısa vadeli faktörler, seçimlerin gerçekleştiği döneme ilişkindir. Burada ülkenin ekonomik durumu, partilerin gösterdikleri adaylar, seçim kampanyaları ve medya kullanımı rol oynayan faktörlerdir (Heywood, 2013: 216-17). Uzun vadeli faktörler ise seçmenin partilerle bir çeşit evliliğini ifade eden daha derin ve köklü unsurları kapsar. Burada partilerin ideolojisi, lideri, kimliği ve icraatları önemli rol oynar. Seçmen bunlardan biri nedeniyle kendisini bir partiyle özdeşleştirir ve her şeye rağmen partisini desteklemeye devam eder. Partilerle bütünleşme aynı zamanda partilerin, ülkenin siyasi, kültürel ve sınıfsal ayrışmasında konumlandığı yer ile de bağlantılıdır. Bu, gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerde de karşılaşılan bir durumdur. Amerika’da Cumhuriyetçilerle Demokratlar Amerikan toplumunun iki tarihsel, kültürel ve siyasi blokunu oluşturur (Rae, 1992). Amerikan toplumunun ekseri çoğunluğu bu partilerden birinin kimliğine sahiptir. Yine Avrupa’da sol partiler genelde alt sınıfların bütünleştiği partiler iken, merkez sağ partiler genelde üst sınıfların desteğini alan partilerdir. Aşırı sağ veya sol ideolojiye sahip kitleler, siyasetin iki ucunda konumlanmış partilerin tabanını oluştururlar (Milbarth ve Goel, 1982).

Seçmen davranışında rol oynayan kısa vadeli faktörler içinde ekonominin ağırlıklı bir yeri vardır. Zira ülkenin ekonomik durumu seçmen davranışını kısa vadede etkileyen faktörlerin

başında gelir (Doğan ve Tokgöz, 2022). Özellikle hükümetler açısından ülkenin ekonomik durumu belirleyicidir. Ülkenin ekonomik açıdan iyi gittiği dönemlerde gerçekleşen seçimlerde hükümetler daha rahattır. Zira seçmen çok radikal bir durum olmadıkça statükodan yana tercihte bulunarak mevcut durumun devamını sağlar. Fakat ülke ekonomisinin kötü olduğu durumlarda seçmen ikilemde kalır. Ekonomi programı ve kadrosuyla güven veren güçlü bir muhalefet varsa bu kez seçmen ona yönelir ve hükümetten desteğini çeker (Lewis- Beck ve Nadeau, 2012). Bu bakımdan hükümetler, imkan bulurlarsa genelde ekonominin rahatladığı bahar veya sonbaharlarda seçime gitmeyi tercih ederler.

Türkiye’de de ekonomik faktörler zaman zaman parti tercihiinde etkili rol oynamıştır. Bunun canlı iki örneğini Türkiye’nin son yirmi otuz yıllık tarihinde görürüz. 2001 ekonomi krizi, dönemin hükümetini devirdiği gibi bazı partileri de siyaset sahnesinin dışında bıraktı. Türkiye’yi bir zamanlar yöneten Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi gibi partiler dönemin kötüye giden ekonominin faturasını siyasi hayatlarını noktalararak ödediler. Benzer bir süreci son yıllarda Ak Parti yaşamaktadır. Ak Parti, 2001 ekonomi krizinin ardından iktidara geldi. Avrupa Birliği ile uyum sürecinin desteğini arkasına alarak ekonomide önemli adımlar attığı gibi siyasi alanda da özgürlüklerin önünü açarak Türkiye’de baskın bir parti haline geldi (Müftüler-Baç ve Keyman, 2012). Ancak Ak Parti hükümeti, 2019 yılından sonra tökezlemeye başladı. 2019’dan itibaren bir yandan pandeminin etkisi, bir yandan da ekonomi yönetimine yapılan keyfi müdahalelerin sonucunda altın ve döviz fiyatları kontrolden çıkarak Türkiye ciddi bir ekonomik krizin sarmalına girdi. Bu da Ak Parti’ye 2019 ve 2024 yerel seçimlerinde ağır bir faturaya mal oldu. Ak Parti, 2019 yerel seçimlerinde Ankara ve İstanbul gibi büyük metropollerin belediye yönetimini kaybederken, 2024 yerel seçimlerinde geriye kalan büyük metropollerin önemli bir kısmını daha kaybetti.

Kısa vadeli faktörlerden birini de seçim kampanyaları oluşturmaktadır. Seçim kampanyalarının süresi ve etkinliği, seçim sistemine bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık arz eder. Kampanyalar genelde üç hafta ila 2 yıl arasında değişebilmektedir. Amerika’da seçim kampanyaları ön seçim ve adaylık süreçlerinden dolayı seçimden önceki iki yıla yayılmaktadır (Rackaway ve Romance, 2022). Tüm kararların parti merkezlerinde alındığı, adayların ve söylemlerin parti üst yönetimi tarafından belirlendiği ülkelerde seçim kampanyalarının süresi seçimden önceki birkaç haftaya kadar düşebilmektedir. Partiler bu süreçte hazırlıklarını yapar ve seçime yakın bir zamanda kamuoyunun önüne çıkarak kampanyalarını yürütürler. Tarihsel, kültürel ve sınıfsal bloklaşmadan dolayı seçim kampanyaları birçok ülkede fazla etkili değildir. Seçmenin ekseri çoğunluğu kampanyaya

bağlı olmaksızın herhangi bir partiyi destekleme konusunda zaten karardır. Bu bakımdan seçimler genelde ideolojik, kültürel, siyasal ve sınıfsal olarak herhangi bir partiyle bütünleşmemiş olan yüzer-gezer seçmene yöneliktir ve esas olarak bu seçmen kitlesini kazanmaya çalışır. Yapılan bazı araştırmalar dünyada demokrasinin kurumsallaşmasıyla birlikte bu tür seçmen sayısının artış eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur (Fieldhouse vd., 2019). Türkiye’de de partilere karşı artan kuşku ve güvensizlik yüzer-gezer seçmen oranının artmasına yol açmaktadır.

Türkiye’de seçim kampanyaları siyasal ve kültürel ayrışmadan dolayı bir çeşit “suya yazı yazmaya” benzer (Çaha ve Guida, 2011; Guida, 2022). Türkiye’deki siyasal ve kültürel ayrışma seçmeni belli kutuplara savurmuş durumdadır. Osmanlı son yüzyılında başlayan modernleşme çabaları, Türk toplumunda bugün de devam eden ana hatlarıyla iki ana kutup oluşturmuştur. Bu kutuplardan biri Batı’yı kültürel değerleriyle referans alan “Batıcı-laik” kesim, diğeri de Batı’nın teknolojisini alıp yerel kültürel değerlerle harmanlayan “geleneksel-muhafazakâr” kesimdir (Küçükömer, 2007; Mardin, 1973; Öniş, 2007). 2000’lerin başında bu ayrışma küreselcilik ile yerelciliğe evrilmişse de (Keyman, 2010) esasında iki ana kulvar Batıcı-laik blok ile geleneksel-muhafazakâr blok olmaya devam etmektedir. Batıcı-laik kesimin, genel olarak siyasetin sol kulvarında konumlanmış partileri desteklediği söylenebilir. Buna karşın geleneksel-muhafazakâr kesimler siyasetin sağ cephesinde konumlanmış olan partileri desteklemektedirler. İstisnaları bir kenara bırakılacak olursa her kesim kendi mahallesindeki partiler arasında dolaşmaktadır. Karşı mahalleden liderlerin söylem ve tutumlarına bağlı olarak siyaset hattının iki tarafına gidişler-gelişler olabilmektedir. Ancak bu gidiş-gelişlerin ana gövdeyi değiştirecek kadar büyük olmadığını belirtmek gerekir.

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de son otuz kırk yıldır bir çeşit “kimlik çağı” yaşanmaktadır. Kimliklerin, siyasetin nesnesi olmasıyla birlikte Türkiye’de etnik kimlik de siyasetin önemli bir malzemesi haline gelmiş bulunmaktadır. 1980’lerin başından beri kamusal alanda kendini “Kürt sorunu” olarak gösteren etnik mücadele, siyaset sahnesine de kendi aktörlerini ve siyasi partilerini kazandırmıştır (Kaliber ve Tocci, 2010; Keyman, 2012). 1991 yılında Meclis’e giren Halkın Emek Partisi (HEP) ile başlayan siyasi gelenek bugün Türkiye siyasetini belirleyici konuma gelmiş bulunmaktadır. Kürt siyasi hareketi, Türkiye’de iki yüzyıldan beri sürmekte olan siyasal-kültürel cephenin yanında yeni bir cephe daha açmıştır. Bu da “etnik-milliyetçi” cephe. Etnik milliyetçi cephe, giderek Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini domine edecek hale gelmektedir. Seçim kampanyalarının

bugün en fazla etkisiz kaldığı bölgenin bu iki bölge olduğunu söyleyebiliriz. Bölgedeki seçmen genel olarak “seküler” ve “muhafazakâr” iki kanattan oluşmaktadır. Seküler kesim tarafından başlatılan etnik-milliyetçilik dalgası, bugün muhafazakâr Kürtleri de sarmalına almış bulunmaktadır (Erdem, 2019; Yanık, 2015).

Türkiye’deki her bölgenin belli bir siyasal-kültürel blokun etkisi altına girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle, her bölgede etkin ve baskın olan bir siyasal-kültürel eğilim vardır. Ege, Akdeniz ve Marmara bölgesindeki kıyı şeritler genel olarak Batıcı-laik partilerin çekim alanında iken, İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi geleneksel-muhafazakâr partilerin hakim olduğu bölgelerdir. Öte yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri etnik milliyetçilerin ağırlıkla boy gösterdiği bölgeler haline gelmektedir. Bu bölgelerde belli partilerle bütünleşmiş olan şehirler vardır ve bu şehirler yukarıda altı çizilen üç siyasal-kültürel blokun sembolik birer merkezi haline gelmiş bulunmaktadır. İzmir, Konya ve Diyarbakır bu tür şehirlerin başında gelir. Bu şehirlerde karşı mahalleden partilerin seçmen desteğini kampanya etkinliğiyle kazanması mümkün değildir.

Seçmen davranışını etkileyen kısa vadeli faktörlerden biri de medyadır. Medya, her yerde siyasetle iç içedir. Özellikle televizyon ve gazete gibi klasik medya araçları siyasetin belirlenmesinde etkili rol oynamaktadırlar (Bakacak, 2023). Çünkü medya sonuçta ekonomik bir girişim faaliyeti olduğu için kar maksimizasyonu peşindedir (Akgül, 2013: 65). Bu da birçok ülkede siyasi yapılarla iç içe olmayı gerektirir. Medya bununla birlikte, ideolojik ve kültürel değerlerin taşıyıcısıdır. Doğal olarak bu kulvardan da siyasetle içli dışlı olmak durumundadır. Türkiye’de medya, yasama, yürütme ve yargının yanında “dördüncü kuvvet” olarak kabul edilegelmiştir. Askeri darbelerin çoğunda medya bir taraftır ve genel olarak darbe süreçlerinde askeri yönetimlerden yana aktif rol oynamıştır (Akbayır, 2018; Bilginer-Erdoğan, 2022).

İletişim teknolojisindeki devrimle birlikte klasik medya artık yerini dijital medyaya terk etmektedir. Bu da doğal olarak siyasal iletişimin dijital platformlara kaymasına yol açmaktadır. Bugün siyasi liderler ve partiler başta X hesapları başta olmak üzere, dijital medya kanallarını etkin biçimde kullanmak durumundadırlar. Dijital medya, klasik medyadaki bilgi tekelleşmesini kırmada önemli bir rol oynamaktadır (Çaha, 2020). Dijital medya platformlarının sağladığı imkanlar, medya patronlarının filtresine takılmaksızın siyasi aktörler tarafından kullanılabilir. Dijitalleşmeyle birlikte siyasetin tarzının yanı sıra alanı da değişmektedir. Artık sosyal medya üzerinden verilen mesajlar miting meydanlarında verilen mesajlardan daha fazla kişiye ulaşmakta ve daha fazla etkinlik sağlamaktadır. Siyasetin fiziki

mecraları, yerlerini sosyal medyadaki mecralara bırakmaktadır. Dijital kamusal alan ve dijital aktivizm (Nos-Aldas, 2015: 78-94) siyasetin doğasını değiştirdiği gibi, seçim süreçlerinde de belirleyici faktörler haline gelmektedir.

Seçmen davranışını kısa vadede etkileyen faktörlerden birini de adaylar oluşturmaktadır. Adaylar, aslında bir siyasi partinin hem kamusal alandaki yüzünü oluşturmakta hem de partilerinin kitleler gözündeki meşruiyetini sağlamaktadırlar. Parti sistemleri ile adayların etkinliği arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Katı parti disiplinine sahip olan partilerde adaylar müstakil hareket edemedikleri için iradeleri kısıtlıdır. Bu da performanslarını tam olarak sergilemelerini sınırlandırmaktadır. Seçim sistemleri de benzer şekilde adayların etkinliğinde veya etkisizliğinde önemli rol oynar. Genelde “dar bölge” seçim sistemlerinde adaylar belirleyici bir role ve ağırlığa sahiptirler. Oysa liste usulüne dayanan seçim sistemlerinde adayların seçmen tarafından bilinmesi fazla da önem arz etmez (Lijphart, 2012: 136-37). Bu sistem, partilerin hem seçmen iradesi hem de adaylarının iradesi üzerinde mandacı bir etkiye sahip olmasına yol açmaktadır (Heywood, 2013). Aslında yerel seçimler adaylar ve yerel teşkilatlar üzerinden ilerleyen seçimler olduğu için, bu seçimlerde adayların daha belirgin olması beklenir. Ancak Türkiye’de yukarıda sözü edilen siyasal-kültürel bloklaşma, yerel seçimlerde de genel seçimlere benzer oy tercihinin oluşmasına yol açmaktadır. Bu da parti genel merkezlerine sınırsız güç kazandırırken, adayların kamuoyu nezdindeki beğeni düzeyini ikinci plana atmaktadır.

3. Seçmen Davranışını Etkileyen Uzun Vadeli Faktörler

Seçmen davranışını uzun vadede etkileyen üç unsur bulunmaktadır. Bunları “parti kimliği”, “sosyolojik temsil” ve “rasyonel tercih” olarak belirtmek mümkündür. Öncelikle parti kimliğinden başlayacak olursak, seçmen değişik nedenlerden dolayı kendisini bir partiyle özdeşleştirir ve o partiyi kendi partisi bilir. Seçmenin bir partiyle kimliklenmesini sağlayan çok sayıda faktör vardır. Bu faktörlerin bir kısmı partilerle bağlantılı iken bir kısmı ise seçmenin sosyalleşme süreciyle bağlantılıdır. Partinin ülkenin tarihinde oynadığı rolü, geçmişte sergilediği başarılı icraatı, ideolojik duruşu veya lideri, bir partinin toplumun bir kesimi tarafından sahiplenilmesini sağlar. Gelişmiş demokrasilerde bazı partiler demokrasinin ve sistemin gelişmesinde oynadığı kritik rolden dolayı toplumsal hafızada kalıcı hale gelmiştir. İngiltere’de Torry’ler (muhafazakârlar) ile Whigler (liberaller) böyledir. Whigler zaman içinde bölünerek Liberal Parti ile İşçi Partisi’ne dönüşmüştür. Bu gelenekteki ana gövdeyi yirminci yüzyılın başından beri İşçi Partisi oluşturmaktadır. İngiltere’de sanayi

devrimiyle birlikte gelişen geleneksel aristokratik sınıflarla modern burjuva ve emekçi sınıfların değerleri, sembolleri ve kurumları bu partiler üzerinden yaşatıldı. İngiltere’de demokratik sistem de bu partiler üzerinden gelişti. Dolayısıyla bu iki partinin İngiliz toplumunda birer siyasi kimlik kaynağı haline gelişinin tarihsel temelleri bulunmaktadır (Bogart, 2013).

Türkiye gibi bazı ülkelerde ulusal kurtuluşa öncülük eden partiler toplumsal hafızada yer edinmiş ve onunla bütünleşen bir kitlenin oluşmasını sağlamıştır. Cezayir’de Ulusal Kurtuluş Cephesi, Tunus’ta Yeni Düstur Partisi, Hindistan’da, Hindistan Ulusal Kongresi, Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi gibi partiler bu kategoride yer alırlar. CHP ulusal kurtuluşun sağlanmasında, Türkiye’nin modernleşmesinde, Cumhuriyet’in kurulmasında rol oynayan bir parti olduğu için bu değerler üzerinden kendisine bir toplumsal taban üretmiş ve bu tabanın omuzlarında varlığını sürdürmüştür. Yine bazı partiler toplumlarının tarihinde iktisadi veya sosyal politikalar bakımından önemli yer edindikleri için toplumsal hafızada yer edinir ve kendisini destekleyen bir kitle oluştururlar. Japonya’daki Liberal Demokrat Parti, Meksika’daki Ulusal Devrimci Parti ve Türkiye’deki Demokrat Parti ile başlayan merkez sağ partiler bu kategoride yer alırlar. Yirmi-yedi yıllık tek parti yönetimine son vermesi, bastırılmış toplumsal kesimlerle köprü kurması, jakoben-elitist siyaset tarzıyla mücadele etmesi, büyük kalkınma hamlelerine imza atması ve siyasi özgürlüklerin önünü açması toplumun bir kesiminin Demokratlarla veya mirasçılarıyla bütünleşmesine yol açmıştır (Albayrak, 2004).

Bazı partiler tarihsel başarı hikayesinden bağımsız olarak kendilerine toplumsal bir taban bulurlar. Bu da seçmenle parti arasındaki ideolojik bağdan kaynaklanır. Geçmişte bir başarı hikayesi olmamasına rağmen bazı partiler aynı ideoloji üzerinden toplumun bir kesimiyle bütünleşirler. Genel olarak ideolojik siyasal partiler bu kategoride yer alırlar. Avrupa’daki sosyalist partiler, komünist partiler, Yeşiller (Congcong ve Dan, 2020) ve Türkiye’deki DEM Parti ile İşçi Partisi bu kategoride yer alırlar. Bazı seçimlerde seçmenin CHP ve MHP ile ilgili tercihinde ideolojinin belirleyici rol oynadığını ortaya koyan çalışmalar vardır (Çarkoğlu, 2008). Bu tür partilerin seçmeni, partinin başarısına bakmaksızın onu sahiplenir ve destekler.

Tarihsel başarı ve ideolojik bağların yanı sıra liderler de bazı partilerin uzun ömürlü olmasında ve seçmen kitleleri tarafından sahiplenilmesinde önemli rol oynarlar. Özellikle lider kültürünün baskın olduğu Türkiye gibi toplumlarda bu faktörün seçmen davranışında önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. CHP bugün, kitlelerin hafızasında, kurucu parti olmanın ötesinde, Atatürk’ün kurduğu bir parti kimliğine sahiptir. Atatürk döneminde CHP bir

çeşit çatı kuruluşu niteliğinde olup farklı çizgideki siyasi aktörleri bünyesinde barındıran bir parti idi. Çok partili yaşamla birlikte birçok parti CHP bünyesinden çıkarak siyasete farklı bir kulvardan devam ettiler. Buna rağmen bugün Atatürk ile özdeşleşen ve onun manevi mirasından beslenen parti CHP'dir (Selçuk, 2023).

Yine toplumla kurdukları gönül bağı ve gösterdikleri başarı ile karizmatik nitelik kazanmış liderler seçmen desteğinin belli partilerin etrafında yoğunlaşmasına yol açarlar. Türkiye'de Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan bu tür liderlerdendir. Bu liderlerin şahsı oyları genel olarak partilerinin üzerinde olmuştur. Kendileri devreden çıktıktan sonra partileri de erime sürecine girmiştir. Bugün Erdoğan'ın toplumsal desteği, partisinin en az 10 puan üzerinde seyretmektedir. Türkiye'de yaşanan derin ekonomik krize ve karşısında oluşmuş olan güçlü bir ittifaka rağmen Erdoğan 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimini, karizması ve topluma verdiği güven sayesinde kazanmıştır (Besli ve Özbay, 2017).

Kitleler parti kimliğini nasıl edinirler? Bu konuda rol oynayan en önemli faktör sosyalleşme sürecidir. Bir partiyle bütünleşmiş aile ortamında yetişen çocuklar büyüme sürecinde aileleri üzerinden parti kimliğini edinirler. Özellikle siyasal hayatta kesintisiz varlığını sürdüren partilerle kurulan aidiyet, "babadan-dededen" kalma bir kimliğe dönüşmektedir. Bu tür bağlılıklar, ideolojik bir bağa veya parti performansına dayanmaktan çok psikolojiktir. Çocuk yetişme çağında ailesinin partisinin kimliğine sahip olmayı psikolojik olarak kabullenir ve sosyalleşme süreciyle birlikte bunu içselleştirir. Türkiye'de bu durum en fazla CHP'de görülmektedir. Zira CHP, Cumhuriyetle yaşıt bir parti olup diğer partiler gibi askeri darbelerle kesintiye uğramamıştır (Kalaycıoğlu, 2010: 30-40). Bu da onun kitleler nezdinde babadan-dededen kalma bir parti olmasına yol açar.

Seçmen davranışında rol oynayan uzun vadeli ikinci faktör partinin sosyolojik temsil kabiliyetidir. Toplumsal farklılaşmaya yol açan sınıf, etnisite, cinsiyet, inanç, mezhep, bölge, göçmenlik, dil ve ırk gibi faktörler seçmen davranışına da yansır. Seçmen, kendisini bu tür sosyolojik aidiyetler üzerinden en iyi temsil eden partiye yönelir. Avrupa'daki sağ sol ayrımının temelinde sınıfsal ayrışma yer alır. Sağ ve sol cephelerde ortaya çıkan partiler genel olarak alt ve üst sınıfların siyasal arenadaki adresleri haline gelmiştir. Partilerin siyaset sahnesine ilk çıktığı İngiltere'de parti sisteminin temelini sosyal sınıflar oluşturmuştur (Pulzer, 2008). Avrupa'daki diğer ülkelerde de durum farklı değildir. Sınıfsal fay hatları 1980'lerden sonra yerini grup aidiyeti, kimlik ve post-materyal değerler üzerinden seyreden

ayrışmaya bırakmıştır. Bu tür değerleri önemseyen seçmen, kendisini en iyi temsil eden partileri tercih etmektedirler. Mesela Türkiye’de Romanlar 2009 Roman açılımından sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan’a destek vermektedirler. Bazı illerde CHP’li belediyeler kendilerine yarar sağlamasına rağmen Erdoğan’ı desteklemeye devam ederler (Aydın, vd., 2019). Yine Alevilerin ekseri çoğunlukla CHP’ye (Çarkoğlu, 2008), Kürtlerin DEM Parti’ye destek vermesi bu partilerin temsil kabiliyetinden kaynaklanmaktadır.

Seçmen davranışını belirleyen etkenlerden biri de rasyonel-tercihtir. Seçmen davranışını bu model ile açıklayan siyaset bilimciler seçmeni piyasadaki tüketici gibi kabul ederler (Dean ve Croft, 2009). Seçmen, her tür sosyolojik ve ideolojik aidiyetten bağımsız olarak rasyonel bir tercihte bulunur ve partinin performansına göre oy davranışı sergiler. Burada partinin icraatçı özelliği ön plana çıkar. Dolayısıyla partiye yönelişin temelinde partinin hizmetleri ve performansı yer alır. Aslında demokrasilerin sağlıklı biçimde işleyebilmesi için seçmenin “her şeyden arı” bir zihinle hareket edip partiyi veya aday performansına göre destekleyerek ödüllendirmesi gerekir. Bu tür bir seçmen davranışı, partileri ve adayları garanti olan bir tabana yaslanarak tembellik ve ataletten kurtarır. Ama ne yazık ki, toplumsal ve siyasal yaşam alanı seçmenin arı bir zihin ile hareket ederek rasyonel tercihte bulunmasına her zaman müsaade etmez. Toplumsal çatışmalar, mahrumiyetler, gerginlikler, ideolojiler, mağduriyetler ve ast-üst ilişkileri seçmeni farklı siyasi yelpazelere savurarak rasyonel tercihte bulunmasının önüne geçer.

Haziran 2024’te gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimleri, yeni bir seçmen tipinin geliştiğini ortaya koydu. Bu seçmen tipi, kültürel, tarihsel, sınıfsal nedenlerle ya da rasyonel bir tercihin sonunda desteklediği partilere karşı sadakatini yitirmektedir. Özellikle göçmenlere karşı tepki, milliyetçilik, içe kapanma, ırkçılık gibi değerlerin revaç bulmasıyla seçmen bu tür faktörlerin yanına “teпки” tutumunu koyarak oy davranışı sergilemektedir. Ukrayna’da bir komedyan olan Zelenkski’yi iktidara taşıyan seçmen Avrupa’da da komedyenleri, tik-tok fenomenlerini, ırkçıları, göçmen karşıtlarını hatta Avrupa Birliği karşıtlarını Avrupa Parlamentosu’na taşımış bulunmaktadır (Oğur, 2024).

Kısaca, Türkiye’de sol seçmenin genel olarak parti kimliği ve ideolojik referanslarla hareket ettiğini, dolayısıyla partisini performansından bağımsız değerlendirerek desteklediğini söyleyebiliriz. Sağ seçmen ise genel olarak partilerin icraatına ve liderine göre oy tercihinde bulunur. Sağ seçmenin, sol seçmene göre daha pragmatik bir akıl ile hareket ettiğini ve performans odaklı oy davranışında bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sağ seçmenin desteklediği parti, icraattan düştüğünde veya lider siyasetten çekildiğinde parti inişe geçer ve

zamanla yok olur. Bir zamanların iktidar partileri olan Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi bunun canlı örnekleridir. Sağ seçmenin bu şekilde davranışının temelinde iki şeyin rol oynadığını söyleyebiliriz. Birincisi, merkez sağda yer alan partiler, solun merkezinde veya uzağında yer alan partiler gibi keskin bir ideolojiye sahip değildirler (Çarkoğlu, 2008). İkincisi de sağdaki partiler askeri darbelerle kesintiye uğradıkları için her defasında bu cenahta yeni partiler ortaya çıkar. Bu partiler karizmatik liderleri ve icraatçı özellikleriyle kendilerini topluma kabul ettirmek zorundadırlar. Bu özelliklerini yitirdiklerinde tercih nedeni olmaktan çıkarlar.

4. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma 31 Mart 2024 yerel seçimlerinden hareketle Türkiye'deki seçmen davranışını anlamaya çalışmaktadır. Çalışmada AREDA Survey tarafından 5-8 Nisan 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen araştırmanın verileri kullanılmıştır. Araştırma CAWI (Computer Assisted Web Interview) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. CAWI yöntemi, bir araştırmayı panel sistemi üzerinden aynı anda tüm ülke genelinde uygulama imkanı sunmaktadır (Flatley, 2001). Araştırmada 3764 kişiden oluşan 18 yaş ve üstü bir örneklem yer almıştır. Araştırma örneklemini Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türkiye nüfusunun demografik yapısına ilişkin verileri (TÜİK, 2023) ile 14 Mayıs 2023 milletvekili seçimlerinde ortaya çıkan sonuçlar (YSK, 2023) esas alınarak ağırlıklandırılmış ve analizler bu veriler üzerinden yapılmıştır.

Araştırma örnekleminin yüzde 50,6'sı kadınlardan, yüzde 49,4'ü erkeklerden oluşmuştur. Araştırmaya katılanların yaşları üç kategoride derlenmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların yüzde 35'i 18-34 yaş aralığında, yüzde 38'i 35-50 yaş aralığında, yüzde 27'si ise 55 yaş ve üzerinde yer almaktadır. Katılımcıların eğitim düzeyi de üç kategoride toparlanarak derlenmiştir. Bu çerçevede araştırma örnekleminin yüzde 53'ü ilköğretim, yüzde 27'si lise, yüzde 20'si ise üniversite eğitimine sahiptir.

AREDA Survey araştırması, "Ayın Gündemi", "Güven", "Değerler", "Yerel Yönetimler" ve "Siyasi Nabız" başlıkları altında beş dosya konusundan oluşmuştur. Araştırmanın Ayın Gündemi ve Siyasi Nabız dosyalarında yer alan soruların bir kısmı 31 Mart yerel seçimlerine ilişkindir. Ancak araştırmada yer alan "31 Mart seçimlerinde neye göre oy kullandınız?" sorusu bu çalışma için çekilerek parti tercihi, siyasi görüş, yakınlık hissedilen lider ve demografik kimlikler üzerinden analiz edilmiştir. Böylece, "Türkiye'de seçmen davranışını belirleyen faktörlerin neler olduğu ve bunların parti tercihinin nasıl yansıdığı?" sorusuna 31 Mart 2024 yerel seçimleriyle ilgili yapılmış araştırmadan hareketle cevap aranmıştır.

31 Mart yerel seçimlerinin Türkiye’deki seçmen davranışının bir resmini ortaya koyduğu iddiası bu çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır. Bu varsayımı test etmek için aynı zamanda seçmenin 14 Mayıs milletvekilinde neye göre oy kullandığı sorgulaması da yapılmış ve konuyla ilgili bulgular bir tablo halinde takip eden sayfalarda yer almıştır. Orada görüleceği gibi biri genel biri de yerel olmasına rağmen seçmenin iki seçime ilişkin davranışları örtüşmektedir. En son seçim olması hasebiyle parti tercihi, siyasi görüş, lidere yakınlık ve demografik özellikler üzerinden çapraz analizler 31 Mart yerel seçimlerine ilişkin araştırma bulguları üzerinden yapılmıştır. Seçmen davranışını etkileyen faktörlerin bu konular bağlamında etkili olup olmadığını ölçmek için Ki-kare testi yapılmıştır (Moore, Notz ve Flinger, 2013). Çapraz tabloların sağ sütununda Ki-kare test sonuçları paylaşılmıştır.

5. Türkiye’de Seçmen Davranışını Belirleyen Faktörler

Yukarıda ayrıntılı biçimde tartışıldığı gibi seçmenin siyasi tercihinde rol oynayan birbiriyle bağlantılı veya bağlantısız çok sayıda faktör söz konusudur. Parti tercihinde rol oynayan faktörler ana hatlarıyla iki genel kategoride toplanabilir. Bunlardan biri tercih edilen partinin özellikleri, biri de tercih eden seçmenin durumudur. Birincisi bağlamında partilerin söylemleri, ideolojileri, kimlikleri, tarihsel arka planları ve icraatları tercih edilmelerinde belirleyicidir. İkincisi bağlamında ise seçmenin siyasi görüşü, ideolojik eğilimi, ekonomik durumu, cinsiyeti, yaşı ve eğitimi gibi faktörler parti tercihinde rol oynamaktadır.

Tablo 1: 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde Parti Tercihinde Rol Oynayan Faktörler

	Sayı (F)	Yüzde (%)
Partinin icraatları	1167	31,0
Partinin ideolojisi	1074	28,5
Partinin lideri	699	18,6
Ekonomik durum	824	21,9
Toplam	3764	100

Araştırmada yer alan katılımcılara dört seçenek sunularak, 31 Mart 2024 yerel seçimlerine “parti tercihini bu seçeneklerden hangisine göre yaptıkları?” sorulmuştur. Gelen cevaplara bakıldığında parti icraatı ile parti ideolojisinin en fazla tercih nedeni olan iki hususu oluşturduğu görülür. Parti lideri üçüncü sırada tercih nedeni sayılırken, ekonomik durum en sırada yer almaktadır. Araştırmada ekonomik durum, katılımcıların “kendi ekonomik durumu”

üzerinden sorgulanmıştır. Buna rağmen, seçmen partinin icraatı ile partinin ideolojini kendi ekonomik durumunun önüne koymakta ve bir partiye buna göre destek vermektedir. 2024 seçimlerinde lider faktörü, diğer faktörlere göre üçüncü sırada belirleyici olmasına rağmen partiler bazında yapılan analizlerde görüleceği gibi lider faktörü bazı partilerde ana belirleyici unsur olmuştur.

2024 yerel seçimlerinin dikkat çeken birkaç özelliği bulunmaktadır. Her şeyden önce, 31 Mart seçimleri bir yerel seçimdir. Yerel seçimlerin milletvekilliği veya cumhurbaşkanlığı seçiminden farklılık arz eden özellikleri vardır. Milletvekili seçiminde, genel olarak partinin ideolojisi, söylemi, icraatı, geçmişi, kimliği ve lideri gibi faktörler önemli rol oynar. Bir bakıma milletvekili seçimleri partilerin seçimleridir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde partiler lokomotif rol oynamakla birlikte esas olarak belirleyici olanlar adaylardır. Adayların topluma verdikleri güven cumhurbaşkanlığı seçiminde belirleyici faktördür. Oysa yerel seçimler partilerin yanı sıra il teşkilatları ile belediye başkan adaylarının belirleyici olduğu seçimlerdir.

31 Mart seçimleri ikinci olarak, 14 Mayıs milletvekili seçimleri ile 28 Mayıs Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra gerçekleşen ilk seçimdir. Muhalefet partileri 14 Mayıs seçimlerine ciddi bir hazırlık ve iş birliği yaparak hazırlanmıştı. Altı partiden oluşan Millet İttifakı, “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem” projesini geliştirmiş ve bu projeyi hayata geçirecek bir anayasal hazırlık yapmıştı. Bununla birlikte, Millet İttifakı, ekonomiden kültürel politikalara, milli eğitimden sosyal politikalara genişçe bir program hazırlayarak seçimlere girmiştir (CHP, vd., 2023). Ne var ki, geniş bir ittifakla seçime girmesine rağmen Millet İttifakı hem milletvekili seçimini hem de cumhurbaşkanlığı seçimini kaybetti.

Mayıs 2023 seçimleri Millet İttifakı’nın dağılmasıyla sonuçlandığı gibi, ittifakı sağlayan çatı niteliğindeki CHP’nin kendi içinde ciddi bir hesaplaşma sürecine girmesine de yol açtı. Seçim yenilgisinden sonra İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu partide değişim hareketi başlattı. İmamoğlu ve ekibi 4-5 Kasım 2023’te yapılan Olağan CHP Kurultayı’na değişim söylemiyle girdi ve bu kurultayda mevcut yönetimi devirmeyi başardı. Millet İttifakı’nın mimarı olan ve CHP’yi 2010 yılından beri yöneten Kemal Kılıçdaroğlu devrilerek yerine Genel Başkan Yardımcısı Özgür Özel Genel Başkanlığa getirildi. 31 Mart yerel seçimleri, CHP’nin yeni yönetimi açısından bir çeşit 2023’ün rövanş seçimi oldu. CHP bu seçime yeni bir lider ve yeni bir ekip imajıyla girdi ve seçimde beklediği sonucu elde etti.

31 Mart seçimleri üçüncü olarak, Türkiye’de üç yıldan beri yaşanan derin bir ekonomik krizin gölgesinde gerçekleşmiştir. 2023 milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimleri de esas itibarıyla

ekonomik krizin gölgesinde gerçekleşmişti. Ancak, o seçimde iktidar cephesi “milli beka” söylemini ön plana çıkararak sonuç almayı başardı. Fakat 2024 seçimleri yerel seçim olması hasebiyle milli bekayı ilgilendiren herhangi bir boyutu söz konusu değildi. Bu bakımdan seçmenin Türkiye’deki ekonomik tablodan ve hükümetin performansından hareketle parti tercihinde bulunacağı beklentisi hakimdi. Nitekim de öyle oldu. Seçmen üç yıldan beri sürmekte olan ekonomik krizi çözmekte başarısız olan hükümeti cezalandırdı ve elindeki birçok kentin belediye yönetimini CHP’ye teslim etti.

31 Mart seçimleri kendine özgü özelliklerine rağmen Türkiye’deki seçmen davranışına ışık tutacak nitelikte bir seçim olmuştur. Tablo 1’de görüldüğü gibi, Türkiye’de üç yıldan beri sürmekte olan derin ekonomik krize rağmen seçmenin ancak yüzde 21,9’u ekonomik durumdan hareketle parti tercihinde bulunmuştur. Parti tercihinde “icraat” ile “ideoloji” ekonomik durumdan daha fazla oranda belirleyici olmuştur. Çarkoğlu (2012), 2001 yılındaki derin ekonomik krize rağmen 2002-2011 yılları arasında gerçekleşen üç seçimde ideolojinin ekonomiden daha fazla belirleyici olduğunu tespit ederek bu araştırmanın bulgularıyla benzer bir sonuca ulaşmıştır.

6. İcraat ile Kimlik Sarkacında Seçmen Davranışı

Tablo 1, Türkiye’deki seçmen davranışına ilişkin genel bir resmi ortaya koymaktadır. Bu tabloya göre Türkiye’de seçmen davranışını belirleyen faktörler arasında partinin icraatları ile ideolojisi en fazla belirleyici hususlardır. Ancak söz konusu faktörlerin partilere göre nasıl bir dağılım gösterdiği önemlidir. Türkiye’de belli başlı partilerle adeta evli olan ve farklı siyasi ideolojilere sahip seçmen hangi saiklerle herhangi bir partiye yönelmektedir? Aşağıda yer alan tablolar esas olarak bu sorunun cevabını bulmaya yönelik bulguları ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Tablo 2’ye yansıyan bulguları parti tercihinde rol oynayan dört faktörün partilere hangi düzeyde desteğe dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Ki-kare testine göre seçmen davranışını belirleyen dört faktör bağlamında seçmenlerin parti tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($P=,000$). Değişik partileri destekleyen seçmen, oy davranışını etkileyen dört faktör konusunda farklı tutumlar ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, partilerin desteklenmesinde rol oynayan faktörler bağlamında seçmenin farklı tutumlar ortaya koyduğu yolundaki hipotez doğrulanmış olmaktadır.

31 Mart seçimlerinde Ak Partililerin tercihinde rol oynayan iki ana faktörün partinin icraatları ve partinin lideri olduğu anlaşılmaktadır. CHP’yi tercihte rol oynayan iki faktör seçmenin ekonomik durumu ile partinin ideolojisidir. MHP’liler partinin icraatının yanı sıra parti

ideolojisine, İyi Partililer ekonomik durum ve parti ideolojisine, Dem Partililer parti ideolojisi ve ekonomik duruma, Yeniden Refah Partililer ise ekonomik durum ve parti ideolojisine göre tercihte bulunmuştur. Diğer küçük partileri tercih nedeni olarak parti ideolojisi ile ekonomik durum belirleyici faktör olarak dikkat çekmektedir. “Diğer” kategorisi içinde değerlendirilen partilerin Saadet Partisi, Büyük Birlik Partisi, Memleket Partisi, Zafer Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Deva Partisi ve Memleket Partisi olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Tablo 2: 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde Partilere Göre Oy Tercihi

	Partinin icraatları	Partinin ideolojisi	Partinin lideri	Kendi ekonomik durumu	Chi Square
AK Parti	37,5	20,0	35,2	7,3	N=3764 X ² =874,558 Df= 21 P=,000
CHP	29,1	30,6	8,6	31,7	
MHP	47,3	26,8	14,5	11,4	
İYİ Parti	22,2	26,5	18,8	32,5	
DEM Parti	7,8	56,1	16,5	19,6	
YRP	18,4	24,2	14,8	42,6	
Diğer	26,3	52,2	7,0	14,6	

Tablo 2'ye yansıyan veriler üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında, iktidardaki partilerin tercih edilmesinde parti icraatının, muhalefetteki partilerin tercih edilmesinde ise ekonomik durum ile parti ideolojisinin en yüksek oranda belirleyici faktörler olduğu söylenebilir (Kalaycıoğlu, 2010). Araştırma bulgularına göre lider faktörünün en etkin olduğu parti Ak Parti'dir. Ak Parti'nin tercih edilmesinde lider, partinin icraatları kadar belirleyicidir (Tug-Kızıltoprak, 2018). Lider faktörü diğer partilerde belirleyici bir faktör değildir. MHP öteden beri ideolojik duruşu olan bir partidir (MHP, 2024). Buna rağmen 31 Mart seçimlerinde bu partinin tercih edilmesinde partinin icraatı ideolojiden daha fazla tercih nedeni olmuştur. Bu da MHP'nin iktidar ortağı olmasıyla açıklanabilir.

MHP ile benzer çizgide siyaset yapan İyi Parti seçmeni, parti tercihinde kendi ekonomik durumunu başa yerleştirmektedir. Hükümete mesafeli olan ve ekonomik durumundan memnun olmayan milliyetçi seçmen kitlesinin İyi Parti'de yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (TEAM, 2019). Benzer bir değerlendirme sağda konumlanan Yeniden Refah Partisi (YRP) için de yapılabilir. Ak Parti'ye yakın olup ekonomik durumunu iyi görmeyen seçmen YRP için oy kullanmıştır. Ancak gerek İyi Parti'nin gerekse Yeniden Refah Partisi'nin tercih

edilmesinde ideoloji ikinci sırada gelmektedir. Bu da iki partinin birer ideolojik temele dayandığı ve bunun kendi seçmenlerinin tercihinde rol oynadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Çok sayıda belediye yönetimini kazanan ve kendisini solda konumlandıran CHP'ye bakıldığında, ekonomik durum ile ideolojinin bu partiyi tercihte belirgin rol oynadığı görülür. CHP'nin tercih edilmesinde seçmenin ekonomik durumu ile parti ideolojisi neredeyse başa baş gitmektedir. Seçmenin ekonomik durumunun 2024 yerel seçimlerinde konjonktürel bir değer olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda, ideolojik referansın CHP açısından ne denli belirleyici olduğunu daha iyi anlamış oluruz (Doğan, 2018: 20).

İdeolojinin diğer tüm parti seçmeninden keskin biçimde ayrıştırdığı seçmen kitlesi DEM Parti'de görülmektedir. Zira bu partiye oy veren seçmenin yarıdan fazlası (yüzde 56,1) ideolojik bir tercihe sahiptir ve partisine bundan dolayı oy vermiştir. Partinin icraatı, DEM Parti seçmeni tarafından hemen hemen hiç dikkate alınmamaktadır. Yine lider ve ekonomik durum, partilerini desteklemede DEM Partililer için fazla önem taşımamaktadır (Kutlu, 2018). Dolayısıyla DEM Parti seçmeni, ideolojik bağ ve kimlik üzerinden kendisini partisiyle özdeşleştirmekte ve bunun üzerinden partisine destek vermektedir.

Seçmen davranışını belirlediği varsayılan dört faktör, 14 Mayıs milletvekili seçimleri üzerinden de test edilmiştir. Ki-kare testi, seçmen davranışını belirleyen faktörlerin partiler arasında anlamlı farklılıklar oluşturduğunu ortaya koymaktadır ($P=,000$). 14 Mayıs 2023 milletvekili seçimlerinde genel hatlarıyla 2024 yerel seçimleriyle benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu da Türkiye'deki seçmen davranışının, seçimin türüne bakılmaksızın benzer biçimde seyrettiği tezini desteklemektedir. 14 Mayıs seçimlerinde sağ partilerin tercih edilmesinde rol oynayan ana faktör "icraat" iken, sol partilerin tercih edilmesinde rol oynayan ana faktör ise "ideoloji" olmuştur. Bu genel yargıyı sağda bozan iki parti Yeniden Refah Partisi ile Zafer Partisi'dir. İdeoloji bu iki partinin tercih edilmesinde ana unsur olmuştur. Söz konusu genel yargıyı solda bozan parti ise Muharrem İnce ile özdeşleşmiş olan Memleket Partisi'dir. Bu partiye oy veren seçmen, lider faktörünü öncelikli değer olarak dikkate almıştır. İyi Partililer, gerek 2023 milletvekili gerekse 2024 seçimlerinde benzer bir tutum ortaya koymaktadırlar. Ekonomik durum, iki seçimde de bu partiye oy veren seçmen kitlesinin oy davranışında en fazla etkili olan faktördür. Bu da hükümete ekonomi politikaları üzerinden kızgın olan seçmenin yoğunlaştığı partinin İyi Parti olduğunu ortaya koymaktadır. İyi Parti seçmeninin tutumu, yukarıda ileri sürülen, sağ seçmenin genel olarak pragmatik bir rasyonaliteden hareketle icraat ve ekonomik durumu dikkate alarak oy davranışında bulunduğu yönündeki tezi desteklemektedir.

Tablo 3: 14 Mayıs 2023 Milletvekili Seçiminde Partilere Göre Oy Tercihi

	Partinin icraatları	Partinin ideolojisi	Partinin lideri	Kendi ekonomik durumu	Chi Square
AK Parti	36,8	19,5	30,3	13,4	N=3762 X ² =648,835 Df= 33 P=,000
CHP	29,9	39,3	9,1	21,7	
MHP	37,7	19,5	20,3	22,5	
İYİ Parti	24,5	21,2	12,0	42,3	
YSP	15,1	43,4	14,4	27,1	
YRP	18,4	33,0	29,1	19,3	
MP	20,4	20,2	40,1	20,3	
BBP	43,2	37,8	5,4	13,6	
ZP	7,4	53,1	1,2	38,3	
TİP	23,4	39,1	18,8	18,7	

Partiler açısından icraata göre tercih edilmekle, parti ideolojine göre tercih edilmek arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. İcraata göre tercih edilen partiler daha kırılğan olup, başarılı icraat gösteremedikleri zaman seçmen desteğini kaybetme riskiyle karşılaşabilmektedirler. Bugün iktidarda olan Ak Parti ile MHP'nin ortaya koyduğu resim bu tezi desteklemektedir. Ak Parti'yi yirmi yılı aşkın süre birinci parti konumunda tutan seçmen, ekonomideki üç yıllık kötü gidişat karşısında bu partiden ayrılarak başka partilere yönelmiş ve partisini 2024 seçimlerinde ikinci parti konumuna düşürmüştür. Öte yandan iktidarın performansından memnun olmayan milliyetçi seçmen MHP'den ayrılarak İyi Parti'yi ortaya çıkarmıştır. Oysa ideolojik referanslardan hareketle tercih edilen partilerin böyle bir riski yoktur. Seçmen, icraatına ve performansına bakmaksızın bu tür partilere ideolojisi üzerinden destek vermektedir. Dolayısıyla CHP ve DEM Parti'nin, ideolojik duruşlarını muhafaza ettikleri sürece belli oranda seçmenin desteğini arkalarında hep hissedeceklerini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

7. Siyasi Kimlikler ve Seçmen Davranışı

Türkiye'de İkinci Meşrutiyet ile birlikte belli başlı düşünce akımları sahneye çıkmış ve bugüne kadar varlıklarını sürdürmüştür. İkinci Meşrutiyet döneminde siyaset sahnesinde boy gösteren üç baskın fikir akımı Batıcılık, milliyetçilik ve İslamcılık idi (Çarkçı, 2024). Cumhuriyet döneminde bu akımların bir kısmı form değiştirirken bir kısmı ana yapısını

koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Batıcılık, Cumhuriyet döneminde genel olarak Atatürkçülüğe evrilirken, İslamcılık muhafazakarlığın sarmalında kalan bir karakter kazandı (Evkuran, 2016). Özellikle Ak Parti iktidarı ile birlikte muhafazakarlık ideolojisi İslamcılığı da kapsayacak genişlikte bir ideoloji haline geldi (Özbudun, 2009). Öte yandan milliyetçilik, ana sütunlarını korurken, diğer ideolojilere renk veren bir ana harç haline geldi. Türkiye’de Atatürkçülük ve muhafazakarlık da milliyetçi bir karaktere sahiptir ve hatta çoğu zaman milliyetçilik, milliyetçi-muhafazakâr örneğinde olduğu gibi iki ayaklı bir terkibe bürünmektedir (Bora, 2021). Çok partili hayatla birlikte bugün kadim üç akımın dışında çok sayıda farklı fikri akım da Türkiye’de boy göstermektedir. Liberalizm, sosyalizm, feminizm ve Kürt milliyetçiliği son elli yılda Türkiye’nin siyasal hayatına damga basan akımlar haline geldiler. Bu tür fikri akımların birer kimliğe dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Tablo 4: Siyasi Kimliğe Göre Oy Tercihi

	Partinin icraatları	Partinin ideolojisi	Partinin lideri	Kendi ekonomik durumu	Chi Square
Milliyetçi	38,1	18,3	20,5	23,2	N=3765 X ² =410,162 Df= 12 P=,000
Muhafazakâr	29,9	24,4	28,1	17,6	
Atatürkçü	31,0	36,0	11,2	21,8	
Sosyal demokrat	41,4	12,1	17,9	28,6	
Kürt milliyetçisi	13,4	59,7	2,0	24,9	

Araştırmada oy tercihinde rol oynayan faktörlere siyasi kimlikler üzerinden de bakılmıştır. Oy davranışında rol oynayan faktörlerin siyasi siyasi kimliklere göre nasıl yayılım gösterdiği sorgulaması 2024 yerel seçimleri üzerinden yapılmıştır. Test edilen siyasi kimlikler Tablo 4’te görüldüğü gibi milliyetçilik, muhafazakarlık, Atatürkçülük, sosyal demokratlık ve Kürt milliyetçiliğidir. Milliyetçilikten genel olarak Türk milliyetçiliği anlaşıldığı için bu kimliğin önüne başka da bir sıfat konmaya gerek görülmemiştir. Ki-kare testine bakıldığında parti tercihinde rol oynayan faktörler bağlamında siyasi kimliklerin oy tercihi önemli ölçüde ayrılmaktadır (P=,000).

Kendisini milliyetçi olarak tanımlayanların parti tercihinde en fazla rol oynayan faktör partilerin icraatıdır. Milliyetçilerde parti icraatını takip eden diğer bir faktör seçmenin ekonomik durumudur. Milliyetçilik ideolojisinin ana kulvarının sağda konumlanmış olan Milliyetçi Hareket Partisi ile İyi Parti olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda buradaki bulguların Tablo 2 ve Tablo 3’e yansıyan bulgularla paralel olduğu söylenebilir. Muhafazakâr

seçmen, parti tercihinde partinin icraatları ile partinin liderini temel referans olarak kabul etmektedir. İcraat ve lider muhafazakâr kimliğe sahip olan seçmen için partinin ideolojisinden veya ekonomik durumdan daha önceliklidir. Muhafazakâr seçmenin ekseri çoğunluğunun Ak Parti'den yana tercihte bulunduğu gerçeğini dikkate aldığımızda bu bulgunun da yukarıdaki tespitlerle uyumlu olduğu görülür.

Atatürkçülük, Türkiye'de milliyetçilikten sonra gelen en baskın kimliklerden biridir. Bugün milliyetçilik gibi Atatürkçülük de farklı siyasi eğilimlere veya kimliklere yansıyan bir ideoloji veya dünya görüşü haline gelmiştir. Atatürkçülük, Altı Ok'ta somutlaşmış bir ideoloji olmakla birlikte esasında modernleşmeyi, ulusal bağımsızlığı ve kadın-erkek eşitliğini sembolize eden bir dünya görüşüdür. Atatürkçülük, bu özelliğinden dolayı farklı ideolojilere bir şekilde sirayet etmeyi başarmıştır (Demirtaş-Bagdonas, 2008). Kendisini Atatürkçü olarak tanımlayanların parti tercihinde rol oynayan en önemli faktör parti ideolojisidir. Atatürkçülerin genel bir eğilim olarak CHP'ye destek verdiği gerçeğini dikkate aldığımızda, CHP ideolojisinin bu partinin performansının ötesinde Atatürkçüleri cezbedtiğini söyleyebiliriz.

Konuya Kürt milliyetçileri üzerinden bakıldığında oy tercihinde ideolojik referansın oldukça baskın olduğu görülür. Tablo 4'te görüldüğü gibi, kendisini Kürt milliyetçisi olarak tanımlayanların yüzde 59,7 gibi büyük bir çoğunluğu parti ideolojisinden hareketle oy tercihinde bulunmaktadır. Kürt milliyetçilerinin tercihini sağlayan partinin de benzer biçimde etnik milliyetçilik çizgisinde konumlandığı söylenebilir. Bugünkü adı DEM olan etnik milliyetçi çizgideki parti sürekli isim değiştirmesine rağmen, aynı ideolojiyi taşımakta ve aynı teşkilat omurgası üzerinde yükselmektedir. Farklı isimler altında siyaset yapmasına rağmen bu parti, seçmen tabanı ile güçlü ideolojik bağ kurduğu için sürekli olarak tabanından aynı oranlarda oy desteği almaktadır.

Kendisini sosyal-demokrat çizgide konumlandıran seçmenin genel olarak parti icraatı ile ekonomik durumunu dikkate alarak tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de Kemalizm'den çok sosyalist veya sosyal demokrat düşünce geleneğinden beslenen kitlenin önemli bir kesimi yüzergezer oy kitesini oluşturmaktadır. Bu çizgideki seçmenin bir kısmı zaman zaman kendisini muhafazakâr-demokrat (Akdoğan, 2004) olarak tanımlayan Ak Parti'ye oy vermiştir veya Ak Parti tarafından önerilen referandumlara destek vermiştir. 2010 referandumuna "yetmez ama evet" söylemiyle destek veren seçmen kitlesinin önemli bir kısmının bu kesimden olduğunu unutmamak gerekir (Sandıkçı, 2023).

Tablo 5: Lidere Yakınlığa Göre Oy Tercihi

	Partinin icraatları	Partinin ideolojisi	Partinin lideri	Kendi ekonomik durumu	Chi Square
R.T. Erdoğan	39,0	19,0	29,8	12,2	N=3763 X ² =675,398 Df= 36 P=,000
Ö. Özel	31,0	35,7	13,4	19,9	
D. Bahçeli	41,0	18,9	12,2	27,9	
M. Akşener	36,6	17,9	16,4	29,1	
S. Demirtaş	11,7	45,5	11,7	31,1	
F. Erbakan	16,0	34,0	26,6	23,4	
Ü. Özdağ	20,3	50,0	1,8	27,9	
M. İnce	26,4	19,8	30,7	26,1	
M. Destici	42,3	42,5	6,1	9,1	
T. Karamollaoğlu	23,3	62,8	2,3	11,6	
A. Babacan	44,4		3,7	55,6	
A. Davutoğlu	26,8	20,2	28,1	22,6	
Hiçbiri	16,5	27,8	14,7	41,0	

Araştırmada analiz edilen hususlardan biri de lidere yakınlık duygusuna göre oy tercihinde rol oynayan faktörlerin etkinliği olmuştur. Parti tercihinde rol oynayan faktörler, parti ve siyasi kimlikte olduğu gibi lidere yakınlık bakımından da seçmen kitleleri arasında anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır (P=,000). Kendisini Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yakın hissedenler partinin icraatına ve liderine göre oy tercihinde bulunmuştur. Özgür Özel'e yakın hissedenler en fazla oranda parti ideolojisi ve partinin icraatına göre hareket ederek oy davranışı sergilemiştir. Devlet Bahçeli ve Meral Akşener'e yakın hisseden seçmen, parti icraatının yanı sıra ekonomik duruma göre tercihte bulunmuştur. Selahattin Demirtaş'a yakınlık hisseden seçmenin oy davranışını belirleyen iki faktör parti ideolojisi ve seçmenin kendi ekonomik durumudur. Fatih Erbakan bağlılarının oy davranışını belirleyen iki faktör parti ideolojisi ve lideridir.

31 Mart seçimlerinde oy oranı yüzde 5'in altında seyreden küçük partilere bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılır: Ümit Özdağ, Mustafa Destici ve Temel Karamollaoğlu'na yakın hissedenlerin oy davranışında belirleyici rolü oynayan faktör parti ideolojisidir. Saadet Partisi Genel Başkanlığı yapan Karamollaoğlu, köklü bir geleneğe sahip olan Milli Görüş ideolojisine sahiptir ve bu ideoloji üzerinden seçmeni ile bağ kurmaktadır (Baykal, 2021).

Muharrem İnce ve Ahmet Davutoğlu'na yakın hissedenerler lider faktörünü ön plana çıkararak oy vermiştir. Ali Babacan yanlıları kendi ekonomik durumlarını dikkate alarak olarak oy kullanmıştır. Kendisini hiçbir lidere yakın hissetmeyen seçmen de benzer biçimde kendi ekonomik durumuna göre 31 Mart yerel seçimlerinde oy davranışında bulunmuştur.

Kısaca, lider faktörünün daha çok sağ çizgideki partileri harekete geçirdiği ve oy tercihinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Lider figürünün Türk kültüründe önemli bir değer taşıdığını unutmamak gerekir. Lider, Türk siyasal kültüründe bir partinin genel başkanından daha fazla şey ifade eder. Türk kültüründe lider, yol ve istikamet göstererek kendi milletinin kaderini tayin eden kült bir karaktere sahiptir. Türkçede liderin bu özelliğini vurgulayan çok sayıda atasözü ve deyim bulunmaktadır (Koşar ve Gürer, 2023). Araştırma bulgularından hareketle, seçmen tercihinde rol oynayan liderlerin bir siyasal gelenek veya bir siyasal ideolojiden çok kendi karizmalarından güç aldıklarını söyleyebiliriz.

8. Demografik Özelliklere Göre Oy Tercihi

Seçmen davranışını etkileyen faktörler konusunda demografik özellikler anlamlı bir farklılık oluşturmakta mıdır? Bu soruya cevap vermek için araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş ve eğitim değişkenleriyle, seçmen davranışını belirleyen faktörlerin çapraz analizi yapılmıştır.

Öncelikle seçmen davranışını belirleyen dört faktör bağlamında kadınlarla erkeklerin sergilediği tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (P=,000). Tablo 6'da görüldüğü gibi, kadınlar için partinin icraatı ile partinin ideolojisi en yüksek oranda belirleyici iki değerdir. Erkeklerde de benzer biçimde parti icraatı ile parti ideolojisi en yüksek oranda belirleyici faktörlerdir. Ancak söz konusu faktörler üzerinden partilere destek verme eğiliminde kadınlarla erkekler arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Kadınlar erkeklere göre daha fazla oranda parti icraatı ve liderine önem vermektedirler. Buna karşın erkekler kadınlara göre daha fazla oranda partinin ideolojisine ve kendilerinin ekonomik durumuna ağırlık vermektedirler. Erkeklerin kadınlara göre daha fazla ideolojik davrandığını ve ekonomik sorumluluk duygusuna sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 6: 31 Mart 2024 Yerel Seçimlerinde Demografik Özelliklere Göre Oy Tercihi

	Partinin icraatları	Partinin ideolojisi	Partinin lideri	Kendi ekonomik durumu	Chi Square
	CİNSİYET				N=3763 X ² =43,933 Df= 3 P=,000
Kadın	32,6	27,7	21,4	18,3	
Erkek	29,4	29,4	15,7	25,6	
	YAŞ				N=3764 X ² =75,443 Df= 6 P=,000
Genç	30,1	36,5	14,5	18,8	
Orta yaş	31,0	22,8	21,3	24,9	
İleri yaş	32,1	26,3	20,0	21,7	
	EĞİTİM				N=3766 X ² =57,557 Df= 6 P=,000
İlköğretim	32,1	28,2	21,1	18,6	
Lise	30,3	25,2	18,3	26,3	
Üniversite	29,1	33,9	12,4	24,6	

Yaş değişkeni de seçmen davranışını etkileyen faktörler bağlamında katılımcılar arasında anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır (P=,000). Genç kuşaktaki katılımcılar, partilerin ideolojisi ile icraatını dikkate alarak oy verme eğilimindedirler. Bu kuşaktaki katılımcılar, parti ideolojisini diğer faktörlere göre daha yüksek oranda ön plana çıkarmaktadırlar. Bu da gençlerin parti misyonuna yüklediği anlamla bağlantılı olabilir (Saktanber, 2007). İleri yaşta katılımcıların da gençlere benzer bir tutum içinde oldukları görülmekle birlikte onlarda öncelikli tercih nedeni olan faktör parti icraatıdır. Buna karşın orta yaşta katılımcılar diğerlerine göre partilerin icraatları ile kendi ekonomik durumlarını daha fazla oranda ön plana çıkarmaktadırlar. İlgili tabloda görüldüğü gibi, üç kuşağın parti tercihinde rol oynayan faktörler farklı olduğu gibi her kuşağın bu faktörlere verdiği öncelik ve ağırlık da farklıdır. Gençler parti ideolojisini öncelikli tercih nedeni olarak belirtirken, ileri ve orta yaşta katılımcılar parti icraatını en fazla oranda tercih nedeni olarak görmektedirler.

Eğitim düzeyi de parti tercihinde rol oynayan faktörler bağlamında katılımcılar arasında anlamlı bir farklılığa yol açmaktadır (P=,000). İlköğretim mezunlarının oy tercihini en fazla belirleyen iki faktör parti icraatı ile parti ideolojisidir. Lise mezunlarının parti tercihinde en fazla rol oynayan iki faktör sırasıyla partilerin gerçekleştirdiği icraat ile kendi ekonomik durumlarıdır. Üniversite mezunları, diğerlerinin aksine önceliği parti ideolojisine vermektedirler. Üniversite eğitimine sahip olan katılımcılar, partilerin icraatını ikinci sırada

tercih nedeni olarak belirtmektedirler. Buna göre üniversite mezunları, ilköğretim ve lise eğitimine sahip olan katılımcılara göre parti tercihinde daha fazla ideolojik referansları dikkat almaktadır. Bu durum üniversite eğitiminin, öğrencilere farkındalığın yanı sıra politik ve ideolojik pozisyon kazandırmasıyla açıklanabilir. Kuşkusuz, 2020'lerin üniversite gençliği 1970'lerin üniversite gençliği gibi politik duruşa sahip değildir. Ancak üniversite eğitimine sahip olanlar, yine de ilköğretim ve lise eğitimine sahip olanlara göre daha fazla politik ve ideolojik karaktere sahiptir.

9. Sonuç

Demokratik sistemlerde seçmen ile siyasi partiler arasında geçici ve kalıcı bağlar bulunmaktadır. Geçici bağlar, partilerin performansının yanı sıra konjonktürel şartlarla bağlantılıdır. Partilerin performanstan düşmesi veya şartların değişmesiyle birlikte seçmen partisinden desteğini çekerek kararsız duruma düşer veya başka partilere yönelir. Oysa ideoloji ve parti kimliğinden kaynaklanan kalıcı bağlar, seçmenin bir partiye göbek bağıyla bağlanmasına ve sadakat göstermesine yol açar. Seçmenle parti arasında kimlikten, ideolojiden, tarihsel veya kültürel koşullardan kaynaklanan derin bağlar bulunmaktadır. Partinin icraatı, kadrosu, lideri, performansı veya konjonktürel şartlar seçmenle parti arasındaki bağı koparmaya yetmez. Bu tür faktörler söz konusu bağı ya pekiştirir veya olsa olsa zayıflatır; ancak asla koparmaz.

Türkiye'deki seçmen davranışının genel olarak icraat ile ideoloji tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz. Merkez sağ partiler genel olarak icraatları ve liderleri üzerinden seçmen desteği alırlar. Lider başarısız olduğunda ve parti icraatçı özelliğini yitirdiğinde seçmen desteğini kaybeder. Merkez sağ seçmenin adresinin yine de merkezdeki partiler olduğunu unutmamak gerekir. Bu siyasi yelpazede seçmen desteğini kaybeden partinin yerine yine merkez sağda yeni bir parti uç verir, merkez sağdaki seçmen bu kez ona yönelir. Türkiye'de Demokrat Parti ile başlayıp Ak Parti'ye kadar süren deneyim bunu göstermiştir. Bu cenahtaki iki parti (Demokrat Parti ve Adalet Partisi) askeri darbelerle siyasetin dışında kalırken, iki parti de (Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi) liderlerinin devreden çıkmasıyla ve icraatçı özelliklerini yitirmeleriyle birlikte siyaset sahnesinin dışında kalmıştır.

Türkiye'de öte yandan ideolojik nedenlerle seçmen desteğini alan partiler vardır. Merkez solu domine eden CHP ile sağın ve solun periferisinde yer alan ideolojik partiler bu nitelikte partilerdir. İdeoloji, seçmenle parti arasında derin bir bağ oluşturduğu için bu tür partiler her

zaman belli oranda seçmen desteğine sahiptirler. Seçmen partinin icraatına, liderine veya kadrosuna bakmaksızın ideolojik bağ kurduğu partiyi destekler. CHP'nin farklı liderler ve kadrolar tarafından yönetilmesine rağmen belli bir oy tabanını her zaman muhafaza etmesi bundan kaynaklanmaktadır. Yine sağda ve solda belli bir seçmen kitlesine hitap eden ve onların her halükârda adresi haline gelen partileri ayakta tutan güç de ideolojidir. İdeolojik partiler performanslarıyla değil, ideolojiye sadakat ve bağlılıklarıyla değerlendirilir ve bunun üzerinden kendisiyle özdeşleşmiş seçmenin desteğini alır.

31 Mart 2024 seçimleri adayların ve parti teşkilatlarının belirleyici rol oynadığı bir yerel seçim olmasına ve ağır bir ekonomik krizin gölgesinde gerçekleşmiş olmasına rağmen seçmen bu seçimde kendisinin ekonomik durumundan çok partilerin icraatçı veya ideolojik özelliğine göre tercihte bulunmuştur. Bu da Türkiye'deki seçmen davranışına ilişkin yukarıda ileri sürülen tezi desteklemektedir.

Kaynakça

- Akbayır, M. (2018). Darbe Dönemlerinde Türk Medyası: 27 Mayıs, 12 Eylül ve 15 Temmuz Örneğinde Medya-Demokrasi İlişkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Akdoğan, Y. (2004). *Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Akgül, F. İ. (2013). Türkiye'de Seçmen Davranışları: Politik Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Etkileyen Faktörler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aydın, K., Yılmaz, E., Çaha, Ö., ve Uzunöz, M. (2019). *Türkiye'de Romanlar: Bir Kimlik Ekonomisi*. 116R050 Nolu TÜBİTAK Projesi Raporu.
- Bakacak, A. A. (2023). Türkiye'de Siyaset ve Medya: 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sürecinde Hürriyet Gazetesinin Tutumu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 19(65), 164-191.
- Baykal, Ö. (2021). Sağ Bir Siyaset Olarak Milli Görüş Hareketi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 17(60), 34-58.

- Besli, H. ve Özbay, Ö. (2017). *Bir Liderin Doğuşu: R. Tayyip Erdoğan*. İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Bilginer-Erdoğan, Ş. (2022). *Türkiye'deki Askeri Müdahaleler ve Medya*. EKEV Akademi Dergisi, (89), 307-324.
- Bogart, D. (2013). Political Party Representation and Electoral Politics in England and Wales, 1690-1740. *Social Science History*, 40(2), 271-303. Doi: 10.1017/ssh.2016.4
- Bora, T. (2021). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2020). Yeni Medya ve Değişen Toplumsal Hareketler. *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği içinde* (s. 248-164). Şeker, M., Bulduklu, Y., Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi. Doi: 10.53478/TUBA.2020.020
- Çaha, Ö. ve Guida, M. (2011). *Türkiye'de Seçim Kampanyaları*. Ankara: Orion.
- Çarkçı, A. (2024). *Meşrutiyet Dönemi Siyasal Akımları*. İstanbul: Akademisyen Kitabevi.
- Çarkoğlu, A. (2008). Ideology or Economic Pragmatism?: Profiling Turkish Voters in 2007. *Turkish Studies*, 9(2), 317-344. Doi: 10.1080/14683840802012074.
- Çarkoğlu, A. (2012). Economic Evaluations vs. Ideology: Diagnosing the Sources of Electoral Change in Turkey 2002-2011. *Electoral Studies*, 31(3), 513-521. Doi: 10.1016/j.electstud.2012.02.005.
- CHP., Deva., DP., Gelecek., İyi Parti., Saadet. (2023). *Ortak Politikalar Mutabakat Metni*. (30 Ocak). Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları.
- Congcong, W. ve Dan, K. (2020). The Greening of European Radical Left Parties: Red and Green Politics. *Journal of Contemporary European Studies*, 28(4), 494-513. doi: 10.1080/14782804.2020.1792280
- Dean, D. ve Croft, R. (2009). Reason and Choice: A Conceptual Study of Consumer Decision Making and Electoral Behavior. *Journal of Political Marketing*, 8(2), 130-146. Doi: 10.1080/15377850902813386
- Demirtaş-Bagdonas, Ö. (2008). The Clash of Kemalism?: Reflections on the Past and the Present Politics of Kemalism in Turkish Political Discourse. *Turkish Studies*, 9(1), 99-114. Doi: 10.1080/14683840701814034

- Doğan, A. ve Tokgöz, E. (2022). Seçmen Tercihinde Ekonomik Gelişmelerin Rolü: Ekonomik Oy Verme Teorisi Bağlamında Türkiye Genel Seçimleri Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(2), 1179-1205. Doi: 10.19145/e-gifder.1112826.
- Doğan, S. (2018). *Konda Seçmen Kümeleri: CHP Seçmenleri*. İstanbul: Konda Seçmen Kümeleri Analizi. Erişim adresi: <https://konda.com.tr/uploads/konda-secmenkumeleri>
- Erdem, F. H. (2019). 31 Mart Seçimleri ve Kürtler. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1548-1565. Doi: 10.26791/sarkiat.670203
- Evkuran, M. (2016). İslamcılık-Muhafazakarlık İlişkisinin Politik Teolojisi: Muhafazakar Siyaset ve İslamcılık Üzerine Tezler. *Uluslararası Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Kongresi*. İstanbul: 10-12 Ekim.
- Fieldhouse, E., Green, J., Evens. G., Mellon, J., Prosser C., Schmitt H. ve Eijk, C. D. (2019). *Electoral Shocks: The Volatile Voter in a Turbulent World*. Oxford: Oxford University Press.
- Flatley, J. (2001). Computer-Assisted Self-Interviewing over the Web: Criteria for Evaluating Survey Software with Reference to Blaise IS. *Proceedings of the 7th International Blaise Users Conference*. Washington (September, 12-14). Erişim adresi: https://www.blaiseusers.org/2001/papers/IBUC_2001-10-9-01.
- Guida, M. (2022). Çay Politics: Informal Politics in Turkey and Vote Mobilization in Istanbul and Şanlıurfa. *Informal Politics in the Middle East* içinde (s. 43-66). Suzi Mirgani, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197604342.003.0003> (10 Mayıs 2024).
- Heywood, A. (2013). *Politics*. Fourth Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Kalaycıoğlu, E. (2010). Justice and Development Party at the Helm: Resurgence of Islam or Restitution of the Right-of-Center Predominant Party. *Turkish Studies*, 11(1), 209-44. Doi: 10.1080/14683841003747013.
- Kaliber, A. ve Tocci, N. (2010). Civil Society and the Transformation of Turkey's Kurdish Question. *Security Dialogue*, (41), 191-216. Doi: 10.1177/0967010610361890.
- Keyman, E. F. (2010). Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and its Limits. *Constellations*, 17(2), 312-327. Doi: 10.1111/j.1467-8675.2010.00596.x.

- Keyman, F. (2012). Rethinking the 'Kurdish Question' in Turkey: Modernity, Citizenship and Democracy. *Philosophy Social Criticism*, 38(4-5), 467-476. Doi: 10.1177/0191453711435655.
- Kızıltoprak-Tuğ, A. A. (2018). Türk Siyasetinde Recep Tayyip Erdoğan'ın Karizmatik Liderliği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(30), 613-638. Doi: 10.16990/SOBIDER.4613
- Koşar, D. ve Gürer, G. T. (2023). Atasözleri Bağlamında Türk Kültüründe Liderlik. *Milli Folklor*, 18(138), 198-205. Doi: 10.58242/millifolklor.1162625
- Küçükömer, İ. (2007). *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*. Beşinci Baskı. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kutlu, Y. (2018). *Konda Seçmen Kümeleri: HDP Seçmenleri*. İstanbul: Konda Seçmen Kümeleri Analizi. Erişim adresi: <https://konda.com.tr/uploads/konda-secmen-kumeleri-mhp-secmenlerimayis-201884-c4f8ea-e7f81009213ecf5-6438d-c44-39f-e03-77e-6192-46d3377-e765fcb397cf5.pdf>
- Lewis-Beck, M. S. ve Nadeau, R. (2012). PIGS or Not? Economic Voting in Southern Europe. *Electoral Studies*, 31(3), 472-477. Doi: 10.1016/j.electstud.2012.02.008.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Second Edition. New Haven & London: Yale University Press.
- Mardin, Ş. (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *Daedalus*, 102(1), 169-190. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/20024114>.
- Milliyetçi Hareket Partisi. (2024). *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*. [Adobe Digital Editions]. Erişim adresi: https://mhp.org.tr/html/docs/mhp/program/mhp/mhp_tarihcesi.html
- Milbarth, W. M. ve Goel, M. L. (1982). *Political Participation: How and Why do People get Involved in Politics*. İkinci Baskı. New York ve London: University Press of America.
- Moore, D. S., Notz, W. I. ve Flinger, M. A. (2013). *The Basic Practice of Statistics* (6th ed.). New York: W. H. Freeman and Company.
- Müftüler-Baç, M. ve Keyman, E. F. (2012). Turkey Under the AKP: The Era of Dominant-Party Politics. *Journal of Democracy*, 23(1), 85-99. Doi: 10.1353/jod.2012.0000.

- Nos-Aldas, E. (2015). Activism, Transmedia Storytelling and Empowerment. Baybars-Hawks içinde *New Media Politics: Rethinking Activism and National Security in Cyberspace* (78-94). Cambridge: Cambridge Scholar Publishing.
- Oğur, Y. (2024). Seçmen Artık Sadık Değil, Macera Peşinde. *Karar Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.karar.com/yazarlar/yildiray-ogur/secmen-artik-sadik-degil-macera-pe-sinde-1600190>
- Öniş, Z. (2007). Conservative Globalists Versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9(3), 247-261. Doi: 10.1080/14613190701689902.
- Özbudun, E. (2009). From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey. *South European Society and Politics*, 11(3-4), 543-557. Doi: 10.1080/13608740600856561.
- Pulzer, P. G. J. (2008). *Political Representation and Elections in Britain*. Michigan: Michigan University Press. https://books.google.com.tr/books/about/Political_Representation_and_Elections. (28 Mayıs 2024).
- Rackaway, C. ve, Romance, J. (2022). *Primary Elections and American Politics: The Unintended Consequences of Progressive Era Reform*. Albany: State University of New York.
- Rae, N. C. (1992). Class and Culture: American Political Cleavages in the Twentieth Century. *The Western Political Quarterly*, 45(3), 629-650. Doi: 10.2307/448685
- Saktanber, A. (2007). Cultural Dilemmas of Muslim Youth: Negotiation Muslim Identities and Being Young in Turkey. *Turkish Studies*, 8(3), 417-434. Doi: 10.1080/14683840701489290.
- Sandıkçı, E. (2023). Yetmez Ama Evet'in Düşünsel Arkaplanı Olarak Post-Kemalizm (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Selçuk, E. K. (Der). (2023). *Kuruculuktan Daimi Muhalefe CHP'nin 100 Yılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEAM. (2019). *Seçmen Blokları Zayıflıyor: İyi Parti Seçmen Analizi*. İstanbul. Toplumsal Etki Araştırmaları Merkezi.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>

Yanık, M. (2015, 5 Ekim). Muhafazakar Kürtlerin Oylarında Değişim Mümkün. *Star*. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/yazar/muhafazakar-kurtlerin-oylarinda-degisim-mumkun-yazi-106004/>

Yüksek Seçim Kurulu. (2023). *Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Milletvekili Genel Seçim Sonucu*. Erişim adresi: <https://ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/82491>

Yazarların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedirler.

Suriyeli Göçmenlerin Uyum Sürecinde Etnik Kimliğin Rolü

The Role of Ethnic Identity in the Adaptation Process of Syrian Immigrants

Hiba Nur KARADAĞ ¹

Öz

Türkiye, tarihsel süreç içerisinde birçok göç hareketine sahne olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle hem göç alan hem de göç veren ülkeler arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte farklı ülkelere geçiş güzergahı olarak kullanıldığı için transit ülke konumundadır. Son dönem göç hareketleri değerlendirildiğinde, 2011 yılı sonrası Suriye’de yaşanan iç savaş Türkiye’deki göç hareketlerinde önemli bir etken olmuştur. İç savaşın devam ediyor olması göçmenlerin kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Başlangıçta “misafir” olarak görülen Suriyeli göçmenlerin kalıcılığa dönüşmesiyle birlikte, göçmenlerin toplumsal yapıya uyumu ve politikaları önem kazanmıştır. Bu çalışmanın temel amacı Suriyeli göçmenlerde etnik kimliğin göç sonrası uyum süreçlerine etkilerinin incelenmesidir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada, İstanbul ilinde yaşayan 40 Suriyeli göçmen ile yarı yapılandırılmış mülakat yolu kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada etnik kimliğin göç sonrası süreçte kültürleşmeye ve uyum sürecine etkisi ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre etnik kimlikle özdeşleşen göçmenlerin uyum süreçlerinde daha avantajlı olduğu gözlemlenmiştir. Ancak belirli durumlarda, etnik kimlikle özdeşleşmenin göç edilen toplumla bütünleşmede engel olarak karşımıza çıktığı bulgular da yer almaktadır. Bu

¹ Dr., Siyaset Bilimci, Araştırmacı-Yazar, hibanur.karadag@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-8643-3744

Bu makaleye atf için / To cite this article: Karadağ, H. (2024). Suriyeli Göçmenlerin Uyum Sürecinde Etnik Kimliğin Rolü Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 30-48. Doi: 10.5281/zenodo.12635181

Geliş Tarihi (Received): 10.02.2024, Revizyon (Revision): 09.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 18.06.2024

nedenle, etnik kimliğin göçmenlerin uyum sürecinde oynadığı rol; bireyin içinde bulunduğu duruma, temas ettiği kişilere ve maruz kaldıkları olaylara bağlı değişkenler çerçevesinde farklılık göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Suriyeli göçmen, kimlik, uyum, kültürleşme.

Abstract

Türkiye has witnessed many migration movements throughout history. Due to its geographical location, it is among both immigrant-receiving and emigration countries. However, it is a transit country as it is used as a transit route to different countries. When recent migration movements are evaluated, the civil war in Syria after 2011 has been an important factor. The ongoing civil war causes immigrants to become permanent. The concept and policies of integration have gained importance as Syrian immigrants, who were initially seen as 'guests', turned into permanent residents. The main purpose of this study is to examine the effects of ethnic identity on the post-migration adaptation processes of Syrian immigrants. In the study, in which the qualitative research method was adopted, interviews were conducted with 40 Syrian immigrants living in Istanbul via semi-structured interviews. In the research, the effect of ethnic identity on acculturation and adaptation process in the post-migration period was discussed. Research results show that the adaptation process of immigrants who identify with their ethnic identity is more advantageous. However, there are also findings that in certain cases, identification with ethnic identity becomes an obstacle to integration with the immigrant society. For this reason, the role that ethnic identity plays in the adaptation process of immigrants is determined within the framework of variables depending on the situation the individual is in, the people she comes into contact with and the events she/he is exposed to.

Keywords: Syrian immigrant, identity, adaptation, acculturation.

1. Giriş

Tarih boyunca insanlarsiyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve doğal nedenlerden dolayı zorunlu veya gönüllü şekilde göç etmişlerdir. Dünya üzerinde insan hareketleri iklim krizi, çatışmalar, iç savaşlar, adaletsiz gelir dağılımı, daha iyi şartlarda yaşam kurma isteği, çevre koşulları gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2022 verilerine göre, zorla yerlerinden edilen insan sayısı dünya genelinde rekor seviyeye ulaşarak 112.6 milyona ulaşmıştır. Rapora göre çatışma, zulüm, ayrımcılık, şiddetin yanında iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan insan sayısının ilerleyen yıllarda ciddi boyutlara ulaşacağı belirtilmiştir (UNHCR, 2022: 6).

Artan göç hareketiyle birlikte, homojen yapılar yerine farklı kimlikler ve kültürel gruplar görünür olmaya başlamıştır. Farklı kimliklerin bir arada yaşaması temel anlamda uyum süreci ile ilgilidir. 2011 yılından bugüne Suriye’de yaşanan iç savaş, Türkiye’ye göçün nedenini oluşturmaktadır. Kısa sürede milyonlarca Suriyeli’nin Türkiye sınırlarına göç etmesi beraberinde uyum tartışmalarını da getirmiştir. Bireyler göç ederek sadece sınır ötesine geçmekle kalmayıp, kendi kültürel özelliklerini ve kimliklerini de beraberinde getirmektedir. Göç konusu tartışıldığında, kimlik konusunun ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Göç ettikleri ülkede kimliklerin benzerliği ve farklılaşması, göçmenlerin uyum sürecini yakından etkilemektedir.

Bu çalışmanın amacı Suriyeli göçmenlerin, sığınmacı deneyimiyle kimlik ilişkisinin ve bu ilişkinin uyum sürecine etkisinin araştırılmasıdır. 2011 yılında “misafir” olarak tanımlanan Suriyeli göçmenler, Türkiye’ye geldikten üç yıl sonra resmi olarak bir statü elde etmişlerdir. Suriyelilerin göç süreci yıllar içerisinde hukuki boyutta olduğu kadar sosyo kültürel boyutta da değişikliğe uğramıştır. Bu çalışma, kimlik üzerinden Suriyelilerin uyum sürecinin analizini yapmayı amaçlamıştır.

Bu çalışma, 2011 Arap Bahar sonrası göç eden ve İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli göçmenler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma yöntemi, farklı ilçelerden, farklı sosyo ekonomik statüye sahip 30 göçmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat ile yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler deşifre edilerek metin haline getirilmiştir. Daha sonra “tematik söylem analizi” yöntemiyle analiz edilmiştir.

2. Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Durumu

2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de yönetime karşı başlayan gösterilerin çatışmaya dönüşmesi sonucu, milyonlarca insan yerinden edilmiştir. Suriye yönetimine karşı başlayan gösteriler kısa bir süre de Suriye'de iç savaşa dönüşmüştür. Çatışma ortamı nedeniyle kaçan Suriyeliler komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. UNHCR'nin raporuna göre, 15 Mart 2011 yılından bugüne, Suriye'de yaşanan iç savaş sonucu 6.5 milyon kişi sığınmacı konumuna gelmiştir. Yine aynı raporda, en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke, 3.6 milyon kişiye ulaşarak, Türkiye olmuştur (UNHCR, 2022: 2). Türkiye'nin kısa sürede karşılaştığı göç hareketi toplumsal ve hukuki boyutta yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

2.1. Suriyelilerin Demografik Görünümü

Bu bölümde, iç savaş sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli nüfusun illere göre dağılımı, cinsiyet ve yaş durumları ele alınacaktır. 2011 tarihinde, Suriye nüfusunun 21 milyonun üzerinde olduğu görülmektedir (AFAD, 2019: 11). 15 Mart tarihinde başlayan çatışmalar kısa sürede insani drama dönüşerek, ülke nüfusunun %25'i farklı ülkelere göç etmesine sebep olmuştur. Suriye içinde yer değiştiren nüfusun ise 7 milyon olduğu belirtilmektedir (Erdoğan, Çorabatır, 2019: 4).

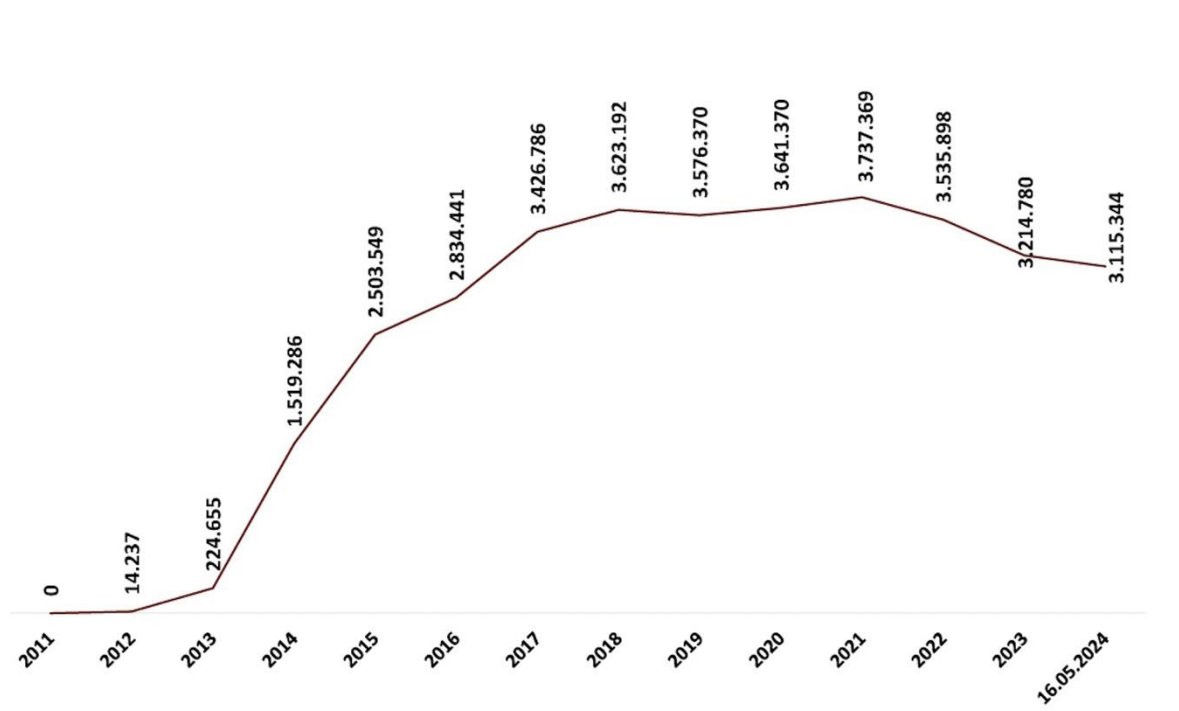
Çatışma ortamından kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye gelişleri, ilk olarak 29 Nisan 2011 tarihinde, Hatay Yayladağı ilçesinden 260 kişilik bir grubun gelmesiyle başlamıştır (AFAD, 2019: 11). Ancak kısa sürede sayıların hızla artması kitlesel göç hareketini beraberinde getirmiştir. Başlangıçta açık kapı politikası uygulayan Türkiye, gelen sığınmacıları kamplara yerleştirmiştir. Sayıların hızlı artışıyla birlikte, ülke içinde serbest dolaşımı sağlanarak göçmenlerin hukuki statülerine yönelik düzenlemeler yapmıştır.

Türkiye'deki Suriyelilerin sayıları, 16.05.2024 tarihi itibarıyla, kayıtlı sığınmacı sayısı 3.115.344 kişidir. Kitlesel göç hareketi nedeniyle, ilk yıllarda 10 ilde, toplam 26 geçici barınma merkezi kurulmuştur. Bu merkezlerde toplam 256.971 Suriyeli sığınmacının barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılanmıştır. Ancak kalış sürelerinin uzaması sonucunda, Suriyelilerin geçici barınma merkezleri dışında yaşamlarını idame ettirmelerinin yolu açılmıştır. 2020 yılında ise beş ilde bulunan yedi geçici barınma merkezinde 59.877 Suriyeli yaşamaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024). Toplam sığınmacı sayısının neredeyse

%1,85'i kamplarda yaşarken diğer çoğunluğun ülke içinde toplumsal hayata katıldığı görülmektedir.

Şekil 1'de belirtilen sonuçlar çerçevesinde, kitlesel göç sonucu Türkiye'ye gelen Suriyeliler'in sayısında hızla artış yaşanmıştır. 2022 yılı itibariyle gönüllü geri dönüş kapsamında Suriyeliler'in güvenli bölgeleri geri dönmesi desteklenerek, 517 bin kişinin Türkiye'den ayrıldığı görülmektedir.

Şekil 1. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı (2024).

Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyelileri'in illere göre dağılımına baktığımızda, 530.791 bin kişi ile ilk sırada İstanbul ili yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana ve Mersin illeri gelmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024). Ancak sığınmacıların sayısal büyüklüğü kadar kent nüfusuna oranı da önem arz etmektedir. En fazla nüfusu barındıran il İstanbul olmakla birlikte, kent nüfusu içinde Suriyelilerin oranı %3.63 olduğu görülmektedir. Diğer illerde kent nüfusuna oranı dikkate alındığında, Şanlıurfa %21.22, Kilis %38,5, Hatay ise %26.59 oranında Suriyeli nüfusu barındırmaktadır (Erdoğan ve Çorabatır, 2019: 10; İç İşleri Bakanlığı, 2022).

Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin cinsiyete göre dağılımları ise birbirlerine yakın orandadır. Türkiye'deki Suriyeli göçmen nüfusun 1.624.329'unu erkekler,

1.491.015'ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Bu nedenle %54'ü erkeklerden, %46'sı kadınlardan oluşan Suriyeli sayısında cinsiyet oranları eşit düzeye yakındır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024). Demografik özellikleri içerisinde yaş dağılımları incelendiğinde, kadın ve erkeklerde % 51,80-52,60 aralığı ile 19- 54 yaş grubunda yer alan sığınmacılar oluşturmaktadır. İkinci olarak, %30,20-30,50 aralığı ile 0-12 yaş grubuna sahip çocuklar yer almaktadır. En düşük yoğunluğuyorsa % 1-1,50 aralığı ile 65 yaş üstü kişiler bulunmaktadır (AFAD, 2019: 47). Bu nedenle Türkiye'de bulunan Suriyeli nüfusun genç ve çocuk oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Yaş dağılımı konusunda önemli bir diğer unsur yenidoğan sayısındaki artış olarak karşımıza çıkmaktadır. 2011 sonrası Türkiye'de doğan Suriyeli bebek sayısı İçişleri Bakanı'nın 2023 yılında yaptığı açıklamaya göre 700 bin olduğu belirtilmiştir. Ancak TÜİK verileri Suriyeli kadınların doğum oranının yıllara göre düştüğünü ve 2021 yılından bugüne kadar 966 azalarak 6 bin 425'e gerilediğini belirtmiştir (TÜİK, 2024).

2.2. Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüleri

Türkiye'nin göç hukukuna yönelik düzenlemelerinde 1951 yılında oluşturulan Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi temel olarak değerlendirilmektedir. 1961 yılında Türkiye sözleşmeye taraf olarak, yabancılara yönelik hukuki statüleri belirlemiştir (Odman, 1995: 162). Ancak, 1968 yılında New York Protokolü'nü onaylarken coğrafi alan kısıtlamasını uygulayacağını belirterek sadece Avrupa ülkelerinden gelenlere mülteci statüsü vermiştir (Ekşi, 2018: 24-25). 1994 Yönetmeliği ile Avrupa dışından gelenlere yönelik sığınmacı statüsü kabul edilmiştir. Her iki statü değerlendirildiğinde, göç eden kişinin ferdi başvuru zorunluluğunun olduğu görülmektedir (Odman, 1995: 196). Bu nedenle 2011 sonrası kitlesel göçle gelen Suriyeliler bu kapsam dışında kalmıştır.

Türkiye'nin öngörülemez bir göç dalgası ile karşı karşıya kalması, yeni bir hukuki düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Bu alanda gerçekleşen yasal düzenlemeyi, 4 Nisan 2013 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu (YUKK) kabul ederek gerçekleştirmiştir. Bu kanun çerçevesinde yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışlarıyla sağlanacak haklar kanun çerçevesinde belirlenerek, İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından takip edilecektir (YUKK)Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: Md.1).

YUKK çerçevesinde, 22 Ekim 2014 tarihinde yayınlanan yönetmelikte, 28 Nisan 2011 tarihinden itibaren gelenlerin geçici koruma statüsünde olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, Suriye'den kitlesel göçle gelen kişilere, uluslararası hukuk çerçevesinde sağlanan statü "geçici koruma" statüsü olmuştur (Ekşi, 2018: 28). Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında, İl Göç İdaresi bünyesinde, 81 ilde kayıt işlemleri gerçekleştirilmektedir (TBMM, 2018: Md.21). Kayıt işlemleri sonucu verilen Geçici Koruma Kimlik Belgesiyle birlikte sağlık, eğitim, çalışma alanlarında temel ihtiyaçlara erişimin sağlanması hedeflenmiştir (TBMM, 2018: Md.114-115).

3. Uyum Teorileri Çerçevesinde Göçmen Davranışları

Göçmenlerin uyum süreci, göç eden bireyle birlikte, göç edilen ülke toplumunu ilgilendiren iki yönlü bir süreçtir. O nedenle sadece göçmenleri değil, göç edilen ülke toplumunu da yakından etkilemektedir. En genel tanımı ile uyum kavramı, bireylerin veya grupların göç edilen yerdeki çevresel talepler doğrultusunda yaşamlarını tekrardan düzenlemeye yönelik değişiklikleri ifade etmektedir. Gerçekleşen bu değişim süreci hemen gerçekleşebileceği gibi daha uzun da sürebilir (Berry, 1997: 13). Çeşitli değişkenlere bağlı olarak bireyin uyumu farklılaşmaktadır. Uyum süreci, kültürleşme stratejileri ve bireylerin tercihleri kapsamında, kültürleşme gruplarının hangi amaçla geldiği, göç edilen ülkede kalış süresi, yaş, cinsiyet gibi birçok değişkene göre farklılık göstermektedir. Bu durum da bireyin entegrasyon, asimilasyon, ayrılma ya da marjinalleşme olarak tanımlanan uyum süreçlerini etkilemektedir (A.g.e: 14).

3. 1. Sosyal Kimlik Teorisi

Kimlik kavramı, günümüz dünyasında bireyin özellik ve niteliğini belirten faktör olarak görülmektedir. En genel tanımıyla kimlik, bireyin hem kendini nasıl gördüğünü hem de toplum tarafından nasıl görüldüğünü kapsayan ve bireyin özelliklerinin belirtildiği kavramdır. Ancak bireyin kişiliğini anlamak için kimlik örgütlenmelerine bakmak gerekir. Çünkü bireyin kimliği, birçok kişiliğin bir araya gelmesi sonucu oluşmaktadır (Aşkın, 2010: 213). Simgeler ve görünüşlerle ilgili olan kimlik, bir topluluğun içerisinde, aynı tınılara, aynı ten rengine, aynı benzerlik ya da kusurlara sahip insanların kendilerini o topluluğa ait hissetmesi ile ilgilidir. Topluluk için geçerli olan bu durum, sosyal bir grup ya da ulusal bir toplum için de geçerlidir (Maalouf, 2019: 100).

Sosyal Kimlik Teorisi ise bireyin davranışlarını, duygu ve düşüncelerini, içinde bulunduğu sosyal grup tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Bu kapsamda bireyin sosyal kimliği, ait olduğu sosyal grup tarafından gelişmektedir (Aşkın, 2010: 214). Henri Tajfel ve John Turner tarafından 1970'lerin ortalarında geliştirilen bu kuramın temel varsayımı; bireylerin, kendilerini üyesi oldukları sosyal grubu üzerinden tanımladığı düşüncesine dayanmaktadır. Birey kendisini ve başkalarını, sosyal kategoriler sistemi içindeki konumu açısından tanımlamaktadır. Bu nedenle sosyal kimlik, kişinin böyle bir sistem içindeki kendi konumunun tanımı olarak anlaşılabilir (Turner, 1975: 7). Bu kurama göre bireyler olumlu bir sosyal kimlik sahibi olabilmek için, içinde bulunduğu grupla diğer grupları kıyaslayarak, diğer grubu küçümseme yoluna gider ve benlik saygılarını yükseltmek isterler (Demirtaş, 2003: 130-131).

Bireylerin oluşturduğu sosyal sınıflandırma, gruplararası karşılaştırmayı da beraberinde getirmektedir. Grup içi ve grup dışı olarak yapılan bu sınıflandırma, bireylerin kendi iç grubunu kayırarak, dış gruba karşı ayrımcılığı tetiklediği belirtilmiştir (Turner, 1975: 6).

Sosyal kimlik kuramı, bireylerin, bir grubun üyesi olduklarında, kişisel kimliklerinde ne gibi değişiklikler gerçekleştiğini ele almaktadır. Bu kurama göre; bir gruba ait olmakla birlikte, öncelikli olarak bireyin benlik algısı değişmektedir. Fatma İlknur Akgül'ün de (2021: 1080) bu duruma atfen çalışmasında ifade ettiği gibi "Bireyin birden fazla kimliğe sahip olması, farklı kimliklerin farklı durumları da oluşturması anlamına gelmektedir". Böylece, birey için anlamlı olan grup üyeliği, kişisel kimliğin yerini sosyal kimliğe bırakmaktadır. Bu nedenle insanlar, birey olarak hareket etmekten ziyade, belirli bir sosyal sınıfın üyesi olarak hareket etmektedir. Bu kuram çerçevesinde, insanların kendilerini tanımlamaları, toplum yapı içerisindeki gruplar üzerinden gerçekleşmektedir (Demirtaş, 2003: 129).

3. 2. Berry'nin Kültürleşme Teorisi

Göç sonrası uyum süreci değerlendirilirken, ele alınan bir diğer kavram kültürleşme kavramıdır. Kültürleşme göçmenlere yönelik konularda, kullanılan bir terim olsa da terim, anlamı ve sosyal bilimlerdeki kullanımını açısından hala anlaşılması güç bir konudur (Sam ve Berry, 2016: 11). Kavram ilk olarak, 1883 yılında John Wesley Powell tarafından, kültürler arası etkileşimin neden olduğu psikolojik değişikliklere atıfta bulunmak amacıyla kullanılmıştır (A.g.e.: 13).

En genel tanımıyla kültürleşme, farklı kültürel geçmişlere sahip bireyler ve gruplar arasında gerçekleşen temas sonrasında ortaya çıkan değişiklikleri kapsamaktadır. 1936'da Linton Redfield ve Herskovits tarafından ele alınan kavram, farklı kültürlere sahip birey gruplarının sürekli olarak ilk elden temasa geçmesi ve gruplardan birinin veya her ikisinin kendi kültür modellerinde sonradan meydana gelen değişiklikler olarak açıklanmaktadır. Redfield ve Herskovits'in yorumu, kavramın klasik tanımı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte terim bazen asimilasyon yerine yanlış veya eş anlamlı olarak kullanılmaktadır

Kültürleşme sürecini ele alan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi, ilk olarak 1964 yılında Milton M. Gordon tarafından geliştirilen "Tek Boyutlu Kültürleşme Modeli" ikincisi ise Berry tarafından 1980 yılında geliştirilen "İki Boyutlu Kültürleşme Modeli"dir. Gordon'a göre tek boyutlu kültürleşme modelinde, kişi ya kendi kültür ve kökenine bağlıdır ya da kendi kültürel özelliklerinden vazgeçerek, ana akım kültürün özelliklerini benimsemektedir (Gordon, 1964: 159).

Tek boyutlu kültürleşme modeli, asimilasyon olarak değerlendirilmiş ve göçmenlerin kültürleşme sürecini açıklamada uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Ancak bu görüş, göçmenlerin gelişile birlikte ev sahibi toplumunun nasıl bir değişime uğradığını açıklamakta eksik kalmıştır. Berr'nin ele aldığı iki boyutlu kültürleşme modelinde ise özgün kültürü kaybetmeden, ev sahibi toplumun kültürü ile etkileşimde olmanın mümkün olduğu varsayımı mevcuttur (Sam ve Berry, 2016: 18). Bu kuram sonucunda kültürleşme süreci, sadece göçmenleri kapsayan tek taraflı etki alanını birey, grup ve toplum düzeyinde ele alan karşılıklı etkileşim olarak gelişmiştir.

Berry kültürleşme modelini birey ve ev sahibi toplum açısından ayırmaktadır. Birey açısından kültürleşme stratejileri asimilasyon, ayrılma, bütünleşme ve marjinalleşme olarak dört gruba ayrılmaktadır. Baskın toplum açısından kültürleşme stratejileri ise eritme potası, ayırma, dışlama ve çok kültürlülük olarak dört gruba ayırmıştır (Berry, 1997: 10). Asimilasyon baskın olmayan grubun, kendi kültürlerini ve kültürel kimliklerini koruyup sürdürmek istemeyip, ana akım toplumun özelliklerini benimsemesi anlamına gelmektedir. Süreç bunun tam tersi olarak işler, azınlık toplum kendi kültürel özelliklerini korumaya devam edip ana akım toplumla etkileşime girmekten kaçınırsa "ayrılıkçılık" stratejisi benimsenmiş olacaktır. Bütünleşme stratejisinde ise, bireyler hem kendi kültür ve değerlerini koruyup hem de ev sahibi toplumun bir parçası olmak için etkileşime geçmektedir. Marjinalleşme stratejisinde ise, azınlık gruptaki bireyler, kendi kültürel kimliklerini korumaya çalışmıyor aynı zamanda diğer gruplarla ilişki

kurmaya da çok az ilgi duyuyorlarsa bu durum marjinalleşme olarak tanımlanmaktadır. Berry'ye göre marjinalleşme eğiliminin iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, kendi kültür ve kimliklerine az ilgi duymaları; ikincisi ise ayrımcılıkla karşılaşmalarıdır. Bahsedilen kültürleşme stratejileri, baskın olmayan grupların kültürlerarası ilişkilerde nasıl yer almak istediklerini seçme özgürlüğüne sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. (A.g.e.: 35).

Baskın grup açısından ise göçmen grubun asimile etme yolu seçildiğinde eritme kazanı metaforu üzerinden açıklanmaktadır. Ancak göçmenler bunu yapmaya zorlandığında, baskı oluşturacağı düşünülerek, düdüklü tencere metaforu kullanılmıştır. Bununla birlikte, baskın grup, ayrılma stratejisini desteklediğinde ayırma, göçmenlerin marjinalleşmesi isteniyorsa dışlama stratejisinin benimsendiği ifade edilmiştir. Baskın toplum tarafından kültürel çeşitliliğin desteklendiği durumda ise çok kültürlülük stratejisi gerçekleşmektedir. Baskın toplum ile azınlık grup arasında entegrasyonun sağlanması için karşılıklı bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Bu düşünce, kültürel olarak farklı insanlar olarak yaşama hakkının her iki grup tarafından da kabul edilmesini içermektedir (Berry, 1997: 10).

Richard Bourish tarafından Berry'nin kültürleşme modeli temel alınarak "Etkileşimli Kültürleşme Modeli" geliştirilmiş ve mevcut dört kültürleşme stratejisine beşinci kategori eklenmiştir. Bu kültürleşme modeli beş kültürleşme stratejisini içermektedir. Bu stratejiler; asimilasyon, bütünleşme, ayırma, dışlama ve bireyciliktir. Bu kapsamda, Berry'nin kültürleşme stratejileri ile benzeştiğini fakat "bireycilik" stratejisinin eklendiğini görülmektedir. Yine aynı şekilde, baskın toplum açısından beş kültürleşme stratejisinin olduğunu ortaya koyarak Berry'nin modeline "bireycilik" stratejisi eklenmiştir. Bireycilik, kendilerini ev sahibi topluluk ya da göçmenler gibi, grup kategorilerinin üyeleri olarak değil, bireyler olarak tanımladıkları bir tercihi ifade etmektedir (Bourhis vd., 1997: 381).

4. Suriyeli Göçmenlerin Uyum Sürecine Yönelik Saha Çalışması: İstanbul İli Örneği

Bireylerin veya grupların göç edilen yerin çevresel talepleri doğrultusunda yaşamlarını tekrardan düzenlemeye yönelik değişiklikleri ifade eden uyum kavramı, genel olarak bir değişimi ifade etmektedir. Bu değişim süreci hemen gerçekleşebileceği gibi daha uzun da sürebilir. Uyum kültürleşme sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Berry, 1997: 13). Suriyelilerin göç sonrası uyum süreci değerlendirildiğinde, değişen yaşam koşullarına göre davranış biçimlerinin benzerlik gösterdiği söylenebilir.

İstanbul ilinde, farklı sosyo-ekonomik statüye sahip göçmenler üzerinde yaptığımız araştırmada, kimliğin uyum süreçleri üzerine etkisi incelenmiştir. 30 göçmen üzerinden İstanbul'un, Fatih, Başakşehir, Bahçelievler, Kağıthane ve Ümraniye ilçelerinde gerçekleştirilen saha çalışması yarı yapılandırılmış mülakat ile gerçekleştirilerek, göçmenlere sorulan sorular, kimlik ekseninde yan sorularla desteklenmiştir. Göç eden kişiler, hedef ülkeye ulaştıkları andan itibaren, kendi kimlikleri ikincil plana düşmektedir. Bunun sonucunda kendi kimlikleri ile ilgili bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu durumda birey, sosyal kimlik algısını ön plana çıkartarak, göç edilen toplumdaki hakim kimliğe karşı ötekileştirme düşüncesi içerisine girebilmektedir. Sosyal kimlik teorisinde de bahsedildiği gibi, grup içi ve grup dışı olarak yapılan sınıflandırma ile, bireyler kendi iç grubunu kayırma ve dış gruba karşı ayrımcılığı tetikleme eğilimindedir (Turner, 1975: 6).

Suriye'den gerçekleşen göçle birlikte, hem göç eden toplum hem de hakim toplum açısından grup içi kayırmanın yaşandığı gözlenmiştir. Göçmenlerin ulusal kimliğine bağlı olarak maruz kaldıkları ayrımcılığın, uyum sürecini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. “Çiçeklerle karşılanan işçilerden, istenmeyen yabancılara dönüşmek” sloganı artan göçle birlikte Suriyelilere yönelik ayrımcı bakış açısını özetlemektedir. Özellikle yoğun göç alan ülkelerde, göçmenlere bakış açısında dönüşüm yaşandığı görülmektedir (Baştürk, 2009: 517).

Arap Baharı süreciyle birlikte Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere uyguladığı açık kapı politikası, sayılarının hızla artmasıyla kültürel uyumları başta olmak üzere, ekonomik, siyasal ve kültürel birçok alanda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Göçmenler ve ev sahibi toplumun ortak olarak paylaştığı kamusal alanlarda iki toplum arasında çeşitli problemlerin, dışlayıcı tutum ve davranışların somutlaştığı görülmektedir (Diker, P.N. ve Karan, 2021: 282). Suriyeli göçmenlere karşı yaşanan ayrımcılığın temelinde, toplum tarafından kültürü bozan ve güvenliği tehdit eden ötekiler olarak görülmeleri ve ötekilerin hepsine bizde olmayan olumsuz özelliklerin atfedildiği görülmektedir (Diker ve Karan, 2021: 303). Aşağıdaki ifadelerde Suriyeli göçmenlerin, karşılaştığı ayrımcılığın temelinde göçmen olmanın yanında Arap kimliğinin etkisi belirtilmiştir:

Bir sefer kızıma gelinlik alacağım. Mağazaya gittim. Arapça konuştum kızımla. “Siz Arap mısınız, Suriyeli misiniz?” dediler. “Evet” dedik. “Satmıyorum, istemiyorum Araplara satmayı” dedi. Bende “Problem yok yani ne yaptık ki daha ilk gelir gelmez bunu soruyorsun” dedim (B.D., 2022).

Aşağıdaki ifadelerde bir diğer katılımcı, Arap kimliğinden kaynaklanan düşüncelerin, ayrımcılığa neden olduğunu söylemiştir:

Çocuklar anneden böyle davranmayı öğreniyor. Mesela benim evlat edindiğim çocuk 3.sınıfa gidiyor ve her sene bunu çekiyor. İlk gittiğinde sınıfta hiçbir arkadaşı yoktu. Anneler tembihliyor. Suriyelilerle konuşmayın, onlar temiz değil, kötü insanlar diyorlar (D.S., 2022).

Türk Dış Politikası Kamuoyu Algılamaları Araştırması 2021 yılı raporu araştırmamızı destekler niteliktedir. Raporda, Suriyeli sığınmacılardan memnuniyetsizlik oranı %46.8 olarak belirlenmiştir (Aydın, 2021: 119). Bir diğer araştırma İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaya göre; İstanbul'da katılımcıların %78'inin, hükümetin Suriyelilere Türk vatandaşlarına davrandığından daha iyi davrandığını düşündüğü belirtilmiştir (İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, 2020: 35).

Suriye'den gelen göç hareketinin sonucunda farklı iki kültürün karşılaşması uyum sürecinde belirli olumsuzlukların yaşanmasına neden olmuştur. Ev sahibi konumunda olan yerliler, ülkeye yeni gelmiş olan göçmenleri "yabancı" olarak nitelendirmekte ve ötekileştirebilmektedir (Diker ve Karan, 2021: 302). Suriyeli göçmenlere yönelik ayrımcılığın temelinde bu nakış açısı yer almaktadır.

Göçle birlikte bireyler ailesinden ve mevcut kültüründen uzaklaşmaktadır. Bunun sonucunda, göç edilen yeni yerdeki kültürel özelliklerin farklılaşması çeşitli duygusal sorunlar yaşamasına sebep olabilmektedir. Göçmenlerin karşılaştıkları bu tutum karşısında, sosyal kimliklerinin ön plana çıktığı ve bireysel kimlikleri yerine, ait olduğu sosyal grubun davranışlarını şekillendirdiği görülmektedir. Bu nedenle, göçmenler kendi sosyal gruplarına yakın olan bölgeleri, işleri tercih ederek hem kendilerini güvende hissetmekte, hem de uyum sürecini daha kolay gerçekleştirmektedir. İstanbul'da Suriyeli nüfusun yoğun olduğu Fatih ilçesinde yaşayan katılımcı, aşağıdaki ifadeleri ile bu durumu desteklemektedir:

Fatih'te yaşıyorum. Hiç benim memleketimden ayrı görmüyorum. Çünkü aynı. Fatih camisini kaldır Suriye'de, Şam'da bir yere koy. Etrafındaki dükkanlar, çarşılar aynı. Biz hiç garipsemedik. Başka yerlere de gittim. Mesela Ankara'da yaşayamadım. Yine kızım Başakşehir'de. İlla oraya gidelim dedi. Gitmem dedim Fatih aynı Suriye (H.U., 2022).

Bir diğer katılımcı, aynı kimliğe sahip göçmen grupların, toplumsal yaşamda işlerini kolaylaştırdığını belirtmiştir:

Buraya gelmeden önce bazı dernekler vardı. Bizim Suriye dernekleri yani. Onlarla iletişimdedik zaten. Sonra buraya geldik. Ev bulmamızda, iş bulmamızda yardımcı oldular. Telefonda iş için grup oluşturuyorlar. Özellikle Araplar'dan kim hangi pozisyonda işçi arıyorsa yazıyor. Biz de öyle iş buluyoruz. Bazen fuarlara şirketlere tercüman olarak gidiyoruz. Kendi toplumun olunca daha bir güveniyorsun (G.Y., 2022).

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında Suriyeli göçmenler, kendilerini tanımlamakta ve karşılaştıkları sorunlarda, bağlı oldukları sosyal grubu dikkate aldıkları gözlenmiştir. Sosyo-kültürel uyum sürecinde, gündelik yaşamda karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmede, sosyal grupların etkili olduğu görülmektedir.

Süreç içerisinde, geçici misafirlikten kalıcılığa doğru değişim gösteren Suriyeli göçmenlerin, uyum stratejilerinin de farklılaştığı görülmektedir. Aynı kimliğe sahip, kendi sosyal grubuna aidiyet ve izole yaşamdan ziyade, Berry'nin belirttiği, entegrasyon stratejinin benimsendiği görülmektedir. Sosyal gruba aidiyet dışında, göçmenlerin uyum sürecinde, kültürleşme stratejilerinin farklılaştığı görülmektedir. Genel olarak entegrasyonu benimseyen Suriyeli göçmenlerde, önemli etkenlerden biri, dini ve kültürel yakınlık olmuştur. Göç eden toplum ve ev sahibi toplumun dini inançlarının farklı olması kültürleşme ve uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Berry, farklı dini inanışlara sahip toplumların, birbirlerine alışıp sosyalleşmelerinin zamanla gerçekleşeceğini belirtmiştir (Berry, 1997).

Suriyeli göçmenlerden, Müslüman bir ülkeye gitmenin, kaygılarını azalttığını dile getiren katılımcı, iki kültür arasındaki benzerliğin uyum sürecini kolaylaştırdığını söylemektedir:

Kendi kültürümüz ile Türk kültürü arasında çok büyük bir fark göremiyorum hatta daha benzerlik görüyorum. Belki Türkiye yerine Avrupa'ya gitmiş olsaydık bu kadar kolay adapte olamazdık. Çünkü burada ezan sesi duyunca kendini ülkende gibi hissediyorsun (H.S., 2022).

Bireyler, kendi gruplarının bir üyesi olarak kimlik geliştirmenin yanı sıra, daha geniş bir toplumun bir üyesi olarak kimlik geliştirebilmektedir (Sam ve Berry, 2016: 404). Bu kapsamda yaş faktörü kimliklerin belirlenmesinde ve uyum sürecinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken yaşta gerçekleşen göç hareketi, uyum sürecini kolaylaştırırken,

bireylerin ebeveyn ve yaşlılık sürecinde yeni kültüre uyum konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Uzun bir süre, kendi kimlik ve kültürü içerisinde yaşayan bireylerin, yeni bir kültür ve ortama uyum sağlaması daha güç olabilmektedir (Berry, 1997: 21).

Araştırmanın katılımcılarından genç bir kadının şu sözleri bu durumu ifade etmektedir:

İstanbul'a tek başıma okumak için gelmiştim. Şimdi ikinci üniversitemi okuyorum alanımda uzmanlaşıyorum. Londra'ya gitme fırsatım da vardı ama ben Türkiye'yi seçtim. Dil de öğrendiğim için çok rahat iletişim kuruyorum. Hatta bazen Türk olduğumu sanıyorlar. Burada hiçbir farklılık hissetmedim diyebilirim. Kendi ülkemde yaşıyor gibi rahat ve mutluym (B.S., 2022).

Katılımcılardan dernek başkanlığı yapan H.U., Türk toplumu ile entegrasyonun gerçekleşmesinde, dil öğrenmenin önemine vurgu yaparak, dil kursları açtığını ve ücretsiz olarak kadınlara hizmet verdiğini belirtmiştir. Derneğe gelen kadınların, ilk zamanlara göre kendilerini daha rahat ifade ettiklerini şu sözlerle açıklamıştır:

Tek başıma beş çocuğumla Türkiye'ye gelmiştim. İlk geldiğimde çok zorlandım. Özellikle dil konusunda. Türkçemi geliştirdim. Kurslara katılıyorum. Kursta açtım elhamdulillah. İnsanlar zaten gelirken zor bir süreç geçiriyor. Biraz da olsa kolaylaştırmışsam ne mutlu bana. Türkçe hocalarımız var. Onlarda ders verirken Arapça öğrenmiş oluyorlar. Kaynaşyoruz birlikte (H.U., 2022).

Yukarıda ele alınan kültürleşme stratejilerinden entegrasyon, uyum sürecinin en fazla olduğu durumlarda görülmektedir. Bu strateji, baskın olmayan grupların kültürlerarası ilişkilerde nasıl yer almak istediklerini seçme özgürlüğüne sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle kültürleşme stratejileri her zaman bu ekseninde değerlendirilmemektedir. Bu sürecin işlevsel olması için, azınlık grupla birlikte baskın grubun da kabulünü içermesi gerekmektedir. Karşılıklı uzlaşma ile gerçekleştirilen entegrasyon durumunda bu stratejilerden bahsedilmektedir (Sam ve Berry, 2016: 18). Ancak bazı durumlarda, marjinalleşme ya da ayrılma stratejisinin yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de baskın grup olarak adlandırılan toplumun, azınlık grup olarak bulunan Suriyeliler üzerinde dominant baskısı ve olumsuz olarak görülen özelliklerin göçmen gruplarla ilişkilendirilmesi, uyum sürecinde ayrılma ya da marjinalleşmeye yönelmesine neden olmaktadır. Karşılaştıkları

ayırıcı tutum karşısında, toplumsal alanda görünür olmak istemeyen bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Türkiye'ye mecburiyetten dolayı geldik. Eşim bazen karton topluyor bazen başka işler bulmaya çalışıyor. 2 çocuğum var ve hamileyim. Avrupa'ya gitmek istedik. Başvuruda bulduk. Belki daha iyi bir yaşama kavuşuruz diye ümit ediyoruz. Çünkü burada her şey çok zor. Okulda bu oğlum şiddete uğradı. Suriyeli diye adımız çıkmış. Yani gerçekten zorlanıyoruz. Ben geldiğimden beri alışveriş merkezi, park nedir bilmiyorum. Sadece okula gidip çocuğumu alıp eve geliyorum (R.Y., 2022).

Son 20 yılda Türkiye'ye gelen Ortadoğulu sığınmacılar ile yapılan çalışmada, sığınmacıların %99'unun Türkiye'ye uyum sağlama ve sosyal ilişki kurma konusunda sorunlar yaşadığı belirlenmiştir. Sorun yaşadıkları alanlar ise; “en çok eski arkadaşlık ilişkilerini özleme (% 69,9), ülkelerinde maddi durumu iyi iken burada kötüleştiği için uyumda zorlanma (% 64,3), ülkeler farklı olduğu için uyumda zorlanma (% 63,9), gelecekte iyi bir yaşantısının olabileceğini düşünememe (% 63,1), insanlarla yeni ilişkiler kurma konusunda güçlük yaşama (%58,5), ailesiyle sadece iltica konusunda konuşma (% 59,7), kültür farklılığı yaşama (% 57,3), kendini yalnız hissetme (%56,9), ve Türkçe bilmediği için insanları anlamakta zorlanma (%55,3) ve bundan dolayı kendini ifade etmekte zorlanma (%57,5)” olarak tespit edilmiştir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2021: 13).

5. Sonuç

Göç hareketi, sadece sınır ötesi bir hareket anlamına gelmemektedir. Bireyler kültürel değerlerini, aidiyetlerini geride bırakarak, ya da göç ettikleri ülkenin sosyo-kültürel yapısı ile harmanlayarak yeni bir süreci yaşarlar. Karşılaştıkları bu yeni hayat birçok zorluk ve yeni bir düzeni beraberinde getirmektedir.

2024 yılında sayıları üç milyonun üzerinde olan Suriyeliler, Türkiye'de toplumsal araştırmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Göçmenlerin uyum süreçleri değerlendirildiğinde, göç veren ve göç alan ülkeler arasındaki sosyo kültürel farklılıklar, bu sürecin temel belirleyeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Uyum kavramı iki taraflı bir süreci kapsamaktadır. Kavram, bireylerin veya grupların çevrelerine daha çok benzemek için değiştiğini, yani uyum sağladığını ima eden bir kavram değildir. Direnç gösterme, çevrelerini değiştirme veya onlardan tamamen uzaklaşma girişimlerini de içerebilmektedir. Bu nedenle, uyum kavramı iki kutuplu bir anlayışa ve iki taraflı bir eyleme sahiptir.

Suriyeli göçmenlerin uyum süreci, Türkiye'ye göç ettikleri ilk dönemden günümüze değişiklik göstermiştir. 2011 sonrası ilk yıllarda, hukuki statülerin belirsizliği, savaş travması, sosyo kültürel farklılıklar ve ekonomik zorluklar nedeni ile uyum sürecinin zorlaştığı görülmektedir. Göç sonrası inşa edilen sosyal kimlik içerisinde, "biz" ve "onlar" olarak bir ayrımın yapıldığı her iki toplumda da görülmektedir. Sosyal kimlik teorisine göre, bireyin oluşturduğu sosyal sınıflandırmada, iç gruba bağlılık ve iç grup kayırmacılığı artmaktadır. Bağlılık duyulan sosyal grupların, Suriyeli göçmenlerin toplumsal hayatta karşılaştıkları zorluklarla baş etmede ve kendilerini güvende hissetmede etkili olduğu görülmektedir.

Kimliklerden kaynaklanan farklılıkların, baskın toplum tarafından Suriyeli göçmenlere yönelik dışlayıcı davranışlara neden olmaktadır. Dil, kültür gibi farklılıkların, ötekileştirici unsur olarak görülmesi, Suriyeli göçmenlerin uyum sürecini olumsuz olarak etkilemektedir. Toplumda olumsuz olarak görülen davranışların, azınlık konumundaki göçmen toplulukla eşleştirilmesi, uyum sürecinde entegrasyon yerine, ayrılma ya da marjinalleşmeyi getirebilmektedir.

Berry'nin vurguladığı kültürleşme stratejileri çerçevesinde, toplum tarafından dışlanan ve öteki olarak görülen Suriyeli göçmenler ayrılma stratejisini benimseyerek, kendi kimliklerinden olan sosyal gruplarla olmayı ve toplumsal hayatta daha az görünür olmayı tercih etmişlerdir. Ancak, baskın toplum tarafından kabul gören ve devlet politikaları ile desteklenen göçmenlerin entegrasyon stratejisini tercih ettiği görülmektedir.

Göç hareketi ile sınırları aşan sadece göçmenler değil, kültürel değerleri, yaşama biçimleri, dil, din gibi unsurların tamamını içinde barındıran kimlikleri de olmuştur. Göç edilen ülkenin kimliği ile ayrıştığı noktalarda uyum sürecinin zorlaştığı görülmektedir. Toplumsal yaşayışta birbiri ile iç içe geçen kimlikler, göç eden toplum kadar göç edilen toplumu da yakından etkilemektedir.

Kaynakça

AFAD. (2017). *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Erişim Adresi: [https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25337/xfiles/17a-Turkiye deki Suriyelilerin De](https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25337/xfiles/17a-Turkiye%20deki%20Suriyelilerin%20Demografik%20Gorunumu,%20Yasam%20Kosullari%20ve%20Gelecek%20Beklentilerine%20Yonelik%20Saha%20Ara%C5%9Firmasi)

mografik Gorunumu Yasam Kosu llari ve Gelecek Beklentilerine Yonelik Saha Arastirmasi 2017.pdf

- Akgül, F. İ. (2021). Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı: İzmir Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 2(69), 1073-1098.
- Aşkın, M. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Aydın, M. (2021). Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. *Türkiye Çalışmaları Grubu*. Kadir Has Üniversitesi.
- Baştürk, Ş. (2009). “Uyum”dan “Dışlanma”ya: Yirmi Birinci Yüzyılda Göçmenler ve Sosyal Politika. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(57), 515-518.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5-34.
- B.S. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 19 Ocak.
- B.D. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 17 Ocak.
- Bourhis, R. Y., Moïse, L. C., Perreault, S., ve Senécal, S. (1997). Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach. *International Journal of Psychology*, 32(6), 369-386.
- Demirtaş, H. A. (2003). *Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar*. İletişim Araştırmaları, 1(1), 123-144.
- Demirbaş, H. ve Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1), 11-24.
- Diker, P. N. ve Karan, O. (2021). Suriyeli Mültecilerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma ve Geliştirdikleri Direniş Taktikleri: Ankara Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- D.S. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 12 Ocak.
- Ekşi, N. (2018). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku* (5.Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın.

Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion and National Origins*. Oxford: Oxford University Press.

G.Y. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 20 Mart.

H.S. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 17 Ocak.

H.U. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 18 Ocak.

İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü. (2020). *İstanbul'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar*. İstanbul. Erişim Adresi: <https://www.istanpol.org/post-i-istanbul-da-suriyeli-sig-nmac-lara-yonelik-tutumlar>

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2017). *Geçici Koruma*. Ankara. Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Maalouf, A. (2012). *Ölümcül Kimlikler*. (Çev. Aysel Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Erdoğan, M. ve Çorabatır, M. (2019). *Türkiye'deki Suriyelilerin Statüsü ve Demografik Özellikleri*. İgamder. Erişim Adresi: https://igamder.org/uploads/belgeler/QUDRA_TURKEY%20RESEARCHREPORT_TR.pdf

Odman, M. T. (1995). *Mülteci Hukuku*. (15th edition) İstanbul: İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

R.Y. (2022). Mülakat. Hiba Nur Karadağ, İstanbul, 10 Şubat.

Sam, L. D. ve Berry, W. J. (2016). *Acculturation of Immigrant Children and Women*. In Sam, L.D. ve W. J. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. New York: Cambridge University Press.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Nüfus İstatistikleri*. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>

UNHCR. (2002). *Global Trends Report*. Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/publications/global-report-2002>

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kanun Numarası : 6458 Kabul Tarihi : 4/4/2013 Yayımlandığı Resmî Gazete : Tarih : 11/4/2013 Sayı : 28615 Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 53. , Pub. L. No. 6458. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr /mevzuat?MevzuatNo= 6458&MevzuatTur =1&MevzuatTertip=5>*

Yazarın Katkı Oranı

Makalenin tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Kemal Tahir'in Politik Felsefesi:

Türkiye'de Devlet, Bürokrasi ve Toplumsal Değişim¹

Kemal Tahir's Political Philosophy: State, Bureaucracy and Social Change in Turkey

Mine ÇAHA ETİL ^a

Öz

Bu makale, Kemal Tahir'in Asya Tipi Üretim Tarzı kavramına yaslanarak geliştirdiği “Kerim Devlet” kavramından hareketle “Türkiye'de devlet, siyaset ve bürokrasi geleneği” okumasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma, Kemal Tahir'in şehir romanları kapsamındaki eserlerini Türkiye'de siyaset tarzı ve bürokratik kadrolar meselesi bağlamında ele almaktadır. Çalışmada teorik çerçeve Kemal Tahir'in doğu toplumları analizinde belirleyici olan Karl Marx'ın “Asya Tipi Üretim Tarzı” kavramına referansla oluşturulmuştur. Buradan hareketle Doğu ve Batı toplumları arasında kategorik bir ayrıma giden Kemal Tahir'in öncelikle devlet, siyaset ve toplum ilişkileri konusundaki yaklaşımları değerlendirilmiş; sonrasında Doğu toplumlarının tarihsel gerçeklikleri olduğunu düşündüğü “devletin topluma ontolojik önceliği” ekseninde romanları analiz edilmiştir. Bu araştırmanın sorunsalı, tarihin öznesini Kemal Tahir bakış açısıyla sorgulamaktır. Doğu toplumlarında sınıfsal dinamiklere yaslanan toplumsal hareket kavrayışı yerine bürokratik kadroların siyasal hareketlerinin, tarihin akışını

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu, “Kemal Tahir'in Politik Metafiziği: Devletin Tedavülü, Devletli Türk, Kerim Devlet” başlığıyla *Kerim ya da Zalim: Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısı Tartışmaları* kitabı içerisinde kitap bölümü olarak yayınlanmıştır.

^a Araştırmacı-Yazar, Mine Çaha Etil, <https://orcid.org/0000-0002-3779-0697>

Bu makaleye atf için / To cite this article: Etil Çaha M. (2024). Kemal Tahir'in Politik Felsefesi: Türkiye'de Devlet, Bürokrasi ve Toplumsal Değişim. Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 49-75. Doi:10.5281/zenodo.12637872

Geliş Tarihi (Received): 16.02.2024, Revizyon (Revision): 01.05.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 22.05.2024

değiştirdikleri üzerinde durulmaktadır. Bu itibarla Kemal Tahir'in de burjuva bireyine karşılık bürokratik kadroların siyasal yaşamlarını romanlaştırdığı gözlemlenmiştir. Romanlarında nesnel sınıf konumlarından (işçi, burjuva, aristokrat, köylü vb.) ziyade *devletli* karakterlerin, devletin kuruluş ve çöküş süreçleri içindeki eylemleri anlatılmaktadır. Kemal Tahir romanlarında sınıf çatışmasını değil, tezde savunulduğu gibi “devlet tedavülünü” resmetmiştir. Bu açıdan onun romanları Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan zaman diliminde canlılığını koruyan siyasal geleneğin edebi bir anatomisini yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kemal Tahir, Kerim Devlet, Asya üretim tarzı, siyasi gelenek.

Abstract

This article, aims to search about “State, Bureaucracy and Social Change in Türkiye” based on the concept of “*Kerim State*” which Kemal Tahir has developed. In the study, novelist and also philosopher Tahir's “urban novels” works were analyzed within the context of politics and bureaucratic staffs in Türkiye. The theoretical framework of the article was created with reference to Karl Marx's concept of “Asiatic Mode of Production”, which has decisive influence on Kemal Tahir's understanding of eastern societies. In this respect, Tahir's approach that makes a categorical distinction between Eastern and Western societies is evaluated primarily in terms of *state*, politics and society relations. Secondly, his novels were examined, in the axis of his argument that the key point of Eastern societies was “the ontological priority of the state to society”. The rule of the state over society necessarily makes the bureaucratic political elite the subject of history. In Eastern societies, the political movement of bureaucratic staffs is essential rather than social movement understanding based on class dynamics. While the individual stands out in modern bourgeois societies, political elites are perceived as the actors of history in Asian cultures. In this context, Kemal Tahir romanized the political life of the bureaucratic staff against the bourgeois individual. In novels, Kemal Tahir portrayed not the class conflict but the "state circulation," as defended in the thesis. This perspective is reflected in Tahir's novels as a political tradition of the Republic of Türkiye, which extends the time period of the Ottoman Empire.

Keywords: Kemal Tahir, Kerim State, Asiatic mode of production, political tradition.

1. Giriş

Bu makalede ortaya konulması amaçlanan ve ele alınan mesele, Kemal Tahir romanları üzerinden Türk siyasi geleneğinin incelenmesi ve Marksist kuramda bir alt metin olarak

ortaya çıkan Asya tipi üretim tarzının, Kemal Tahir'in politik felsefesi bağlamında coğrafya ve sınıflar üzerine ne düzeyde etki ettiğini analiz etmektir. Bu çalışma, bugün hala içinde bulunduğumuz tarihsel döngünün analizine, sönümlenmiş üretim tarzı-sınıf ilişkisi, devlet-toplum yapısı düalizmi, Türk bürokrasi geleneği tartışmalarına dikkat çekmektedir. Çalışmada, Kemal Tahir'in eserlerinden hareketle Türkiye'de devlet, siyaset ve bürokrasi üçgenini ele alarak toplumsal yapı tartışmalarına farklı bir perspektif kazandıran düşünürün bu kavramlar üzerindeki analizi serimlenmiştir.

2. Kemal Tahir ve Osmanlı Türk Siyasi Tarihine “Kerim Devlet” Yorumu

Türkiye'nin yakın geçmişini incelediğimizde Kemal Tahir, Osmanlı toplum yapısının özelliklerini diyalektik ve tarihsel materyaller açısından incelemede ve yorumlamada dikkat çekebilecek farklı bir perspektif yakalamıştır diyebiliriz. Çağdaşları arasında bu yerel okumayı deneyenler genellikle tarihsel bağlamdan kopuk, yerel gerçeklerin farkında olmayan, önyargılı kavramlar ve farklı coğrafyalardan edinilmiş bir bakış açısıyla analiz yapmışlardır. Kemal Tahir'e göre, bu yapısal durumun oluşturduğu tarihsel akış, iki toplumda da belirleyici bir konumda ve dolayısıyla hiçbir zaman eşzamanlı bir tarihsel akışa geçilemeyecek şekilde öne çıkmaktadır. Ona göre, Türk aydınında kökleşmiş olan Batıyı kerteriz noktası olarak almak ve refleksif şekilde referans merkezi olarak görmek; var olan düalist perspektifi kavramada zorluk çıkarmaktadır. Bu bağlamda Kemal Tahir coğrafı, tarihi kodlar üzerine eleştirel ve analitik düşünebilmesiyle kanıksanmış metot ve yöntemlerin aksine sorgulayıcı bir bakış geliştirmiştir. Türk toplumu ve tarihi üzerine yaptığı çalışmalarıyla ileri sürdüğü tezleriyle öne çıkmış, tartışılmıştır. Kendini siyasi düşüncenin solunda görmekle birlikte içinde bulunduğu dönemi çoğu Türk aydından farklı şekilde analiz etmektedir.

Kemal Tahir'in kaleme aldığı yazılardan, dönemin ünlü isimleriyle girdiği diyaloglardan ve romanlarından hareketle, Türk literatürüne kazandırdığı perspektif, yakın tarihimiz ve günümüz dünyasını ilişkilendirmek ve anlamlandırmak için önem arz etmektedir. Kemal Tahir, 1960'lardaki sosyolojik yaklaşımların ve Marx'ın ATÜT çerçevesinde ele aldığı yorumdan etkilenerek toplum analizlerini, Doğu ve Batı toplumları düalizmiyle kaleme almıştır. Ancak 19. yüzyılın bugünü de kapsayan temel sentez ölçü birimleri olarak modernlik, ilerlemecilik, Batıcılık kavramlarından ziyade, yeni kavram arayışlarına odaklanmıştır. Anadolu'nun toplumsal gerçeklikleriyle bağdaştığı kadarıyla Marxist akımdan beslenmiş (bu açıdan sol entelektüeller tarafından tenkitle karşılandığı notları arasında yer

almaktadır), kendi medeniyetinin ve kültürel değerlerinin üzerinden farklı bir tartışma önermiştir.

Benimsemiş olduğu tarihsel materyalist görüşü içerisinde Türkiye toplumunu üretim ilişkileri açısından inceleyen Tahir'in önemle üzerinde durduğu konu, üretim tarzı ve toprak sistemi yapılarına dayanan farklılıktan hareketle Doğu- Batı ayrımıdır. Türkiye'deki sol yaklaşım, o dönemler için Marx'ın tasarladığı toplum tipolojilerinden hareketle Türk tarihine bakmış ve Osmanlı'yı genellikle feodal toplum olarak değerlendirmiştir (Kayalı, 2010: 32). "İlkel komünal, kölelik, feodalizm ve kapitalizm" şemasının takip edileceğini varsayan sol aydınlar, Marxist anlayışı olduğu gibi Türk toplumuna uyarlamayı tercih etmişlerdir. Fakat bunu düşünce üretmekten ziyade "bir ekolü takip etmek" olarak nitelendirmek gerekmektedir.

Kemal Tahir, 1967'de yayınladığı Devlet Ana isimli romanıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde var olan ve Türk toplum yapısının karakteristiğini belirleyen temel argümanları ortaya koymuştur. Devlet Ana, kurgusal olarak beylikten devlete dönüşen bir yapıya dikkat çekmenin yanında bu kurguya sosyolojik bir analiz yerleştirerek toplumun devletleşme sürecindeki temellerine ve varoluş kodlarına yer vermesi açısından dikkat çekici bir roman özelliğini taşımıştır. Romanın ismindeki "analık" vurgusu da bu varoluşun kodlarından biridir. Nitekim romanın ismi öncelikle "Osmanlı Çekirdeği" olarak tasarlanmış lakin "Devlet Ana" olarak verilmek istenen mesajın daha kapsayıcı olduğu düşünüldükten sonra bu kararda sabit kalmıştır (Kudret, 1999: 235).

"Kerim devlet" kavramıyla, bilhassa erken dönem Osmanlı devlet sistemini esirgeyen, koruyan olarak nitelendirerek sınıfsal çatışmanın bulunmadığı, devletin "büyük" olarak konumlanıp kendisinden "küçük", "aciz", "korunmaya muhtaç" evlatlarına ikramda bulunduğu bir yapı olarak işlemiştir. Kemal Tahir için ATÜT belli bir tarihsel dönemle sınırlı bir kavramdan çok sosyolojik ve kültürel kökleriyle bir devlet geleneğine yönelik araştırmaların kuramsal anlamda dayanağını ifade etmektedir (Tahir, 1992: 163). Söz konusu yerlilik vurgusuyla, Türk modernleşmesi tarih yazımı açısından yerleşik bir yargıyı kırmıştır. Tahir'e göre Batılılaşma, toplumun ileriye doğru atılımı şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü Batılılaşma Türk toplum yaşamına uymayan, zorlama, biçimsel ve yüzeysel, Batılı emperyalistlerin diğer toplumları kendi pragmatik yaklaşımları doğrultusunda kullandığı bir kavramsallaştırmadan ibarettir. Batı kimliğinin temelinde sömürü olması sebebiyle Batılılaşmanın Türk toplumunun kendi benliğinden vazgeçerek başka bir şey olmaya çalışması yani imkânsız zorlaması anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte modernleşmeyi

Batılılaşmadan ayrı tutan Kemal Tahir, modernleşmeye karşı değildir (Akkurt, 2020: 132); ancak modernleşmek kendi toplum kökenlerinden ve tarihinden kopmak anlamına gelmemelidir.

Kemal Tahir'in Batılılaşmaya bakışı, sol ideolojik perspektifin Türk toplumundaki tezahürüne de aykırıdır. Türk solunun genelde Batı karşıtlığını bile Batıcı bir tavırla dile getirdiğini savunmuştur. Bu noktada Kemal Tahir'in eleştirileri salt Türk aydınıyla sınırlı kalmaz ve eleştirilerin asıl odağı sosyalizmin o günkü sunuş biçimidir. Çünkü o günkü sunum içinde "Sosyalizm Asya ve Doğu halklarının direnişi karşısında bu halkları denetim altına almanın, Batı ile ilişkilere uyumlu hale getirmenin bir başka biçimi olmuştur (Eğribel, 2003: 70)."

Kemal Tahir'in Türkiye'deki genel kabullerle çelişen tek görüşü Batılılaşma meselesinde ortaya çıkmamıştır. Türk tarihi konusunda öne sürdüğü tezleriyle- o dönem Türkiye'deki temel kabullere meydan okumuştur. Kemal Tahir'in kalemi, tarihi yeniden okumak ve yeniden anlamlandırmayı hedeflemektedir. (Hilav, 1993: 88). Benimsediği tarihsel materyalist dünya görüşü çerçevesinde, içinde bulunduğu toplumu üretim ilişkileri açısından incelemekte, Anadolu-Türk toplumunun hangi üretim tarzı içinde yer aldığı konusu üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımla, Doğu toplumlarının benzersizliğinden ziyade ekonomik ve kültürel şartların özgünlüğüne vurgu yapan objektif bir ölçüt arayışındadır. Batıdaki derebeyliğin klasik Türk toplumunda mevcut olmadığı sonucuna katılmaktadır. Bununla birlikte kurama ve tarihe yönelik ilgisini, somut siyasal tartışmalara da gönderme yaparak toplumsal sorunların çözümlenmesi noktasında kullanmaktadır. Bu anlamda birçok Batılı ve yerli metinle hesaplaşmaya girişmiş, değerlendirmelerde bulunmuştur. Kemal Tahir daha az gelişmişlik ve ATÜT tartışmaları başlamadan çok önce belki de Batı feodalitesiyle benzeşmezliği dillendirdiği, 1950'lerin ortalarında şekillendirdiği fikirlerini, bu tartışmalar çerçevesinde sınamak ve sağlamlaştırmak yoluna gitmiştir. Temelde alanının edebiyat olmasına karşın Türkiye'de ATÜT tartışmasını başlatan isimlerin öncüsü olması bu şekilde açıklanabilir.

Kemal Tahir, Avrupa ve Osmanlı arasındaki bu sosyal düzen farkını coğrafi koşullarla Anadolu'nun tarım ve toprak yapısında bulmaktadır (Tahir, 1992: 38-45). Bu durum topraklar üzerindeki siyasal örgütlenmeyi de belirlemiştir. Bu türlü bir arazi üzerinde özel mülkiyet gelişmemektedir; çünkü hiç kimse burada gerçekleştireceği tarımsal faaliyeti kârlı bir biçimde sürdürememektedir (A.g.e.: 40). Devlet, toprak üzerindeki üretimin devamlılığını ve köylünün yıllık geçimini sağlayacak hizmetleri yerine getirmektedir. Bu durum devletin neden "kerim devlet" olduğunu göstermektedir. Tahir'e göre bu devlet sömüren değil, ihya eden bir

devlettir ve bu sebeple toprakların mülkiyeti devletindir. Kemal Tahir o dönem çok tartışılan toprak reformu meselesinde de mülkiyet düşüncesinin olmadığı bir toplumda toprak reformunun istenen sonuçları doğurmayacağını belirterek reformun gerçekleştirilmesine yönelik inancı reddetmiş ana akım görüşün dışına çıkmıştır (A.g.e.: 42).

Tahir'e göre, Osmanlı'da en geniş üretim vasıtası olan toprağa sahip olan devlet aynı zamanda madenler, ormanlar, tersaneler, iç ve dış ticaretin de tek hâkimidir. Çarşı esnafı bile Osmanlı toplumunda fermanlı memur sayılmaktadır (Tahir, 2004: 223). Osmanlı'dan gelen bu devletçilik, sosyalizmin Batılı kalıplar içinde dışarıdan ithal edilmesi yerine toplum şartları içinden çıkan bir sosyalizmi tarihinden aldığı yatkınlık gücüyle yaşatabilme şansını beraberinde getirmektedir. Bu noktada, ATÜT'ün onun için ifade ettiği anlamı tekrar vurgulamakta fayda vardır. ATÜT üzerinde Batıda yapılan tartışmaları “fikir spekülasyonlarını, cilveleşmeleri, ancak bizim kendi gerçeklerimize ışık tutacak yönleriyle değerlendirmenin gerisini yutmadığımızı da her hususta belirtmenin” şart olduğunu söylemektedir.

Bugünün analiz edilebilmesi için tarihe, özellikle de Osmanlı'dan gelen mirasa ve bu mirasın Cumhuriyet süreci boyunca aldığı yeni biçimlere bakmak, dönemin aydınlarını incelemek elzem görünmektedir. Kemal Tahir, bu düzlemde hem kişisel motivasyon hem de dönemin “ortanın solu” tartışmaları ve nihayet sivil toplumun var olmadığı, dahası sivil toplumun çıkmasını engelleyici bir yapısal yeniden üretim mekanizması tezini işleyen ATÜT tartışmaları içinden kendi tezini geliştirmiştir. Bu perspektifi ele almamızın amacı, Kemal Tahir'in düşün dünyasını ve sosyolojik analizlerini incelerken siyasette ve bürokraside “Doğuda sınıflar olabilir mi, tarihin akışını neler belirlemektedir, tarihin öznesi sınıflar mıdır, kadrolar mıdır”; sorularının cevaplarını Batılaşma ve üretim tarzı ilişkileri tartışmaları içerisinden yürütmektir. Bu bağlamda, Tahir'in eserlerini inceleyerek Türk siyasi geleneğinin ve normlarının tarihsel kökenlerini ve günümüzdeki etkilerini analiz etmemiz gerekmektedir.

3. Siyasal Gelenek Olarak Dinamik Devlet

Asya ve Avrupa toplumlarının üzerine yaslandıkları siyasal kültür farkını anlamak için siyasal terminolojilere bakmak, oldukça faydalı olabilmektedir. Örneğin, Batıda siyasal örgütlenme state kelimesi ile tanımlanmakta iken Asya toplumlarında devlet kavramı kullanılmaktadır. Bu iki kelimenin etimolojik kökenlerine kısaca bakıldığı takdirde bu konuda birkaç şey söylemek mümkündür. Bu kavram üzerine düşünerek bir çalışma yapan Kemal Gözler, “Devlet Kelimesi Üzerine Kısa Bir Deneme” (2017) adlı yazısında bu iki kelimenin etimolojik

anlamlarına odaklanarak Doğu ve Batı siyasal kültürlerine dair ilginç çıkarımlarda bulunmaktadır. Buradaki araştırmada, devlet kelimesinin Arapça “devle” kelimesinden Türkçe’ye geçtiği, devle kelimesinin mastar haliyle sürekli olarak değiştirmek, döndürmek, zamanın ve talihin el değiştirmesi gibi anlamlara sahip olduğu belirtilmiştir. Tedavül kelimesinin de “d-v-l” asli harflerinden oluşan “devlet” kelimesiyle aynı köke ait olduğu, bu noktadan hareketle devlet sözcüğünün esasen tedavül eden, elden ele geçen şey anlamına geldiği eklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında devlet kelimesi “iktidarın el değiştirmesi” manasını içermektedir (Gözler, 201: 5-6).

İngilizce’de ise devlet, “state” (Fransızca *éta*, Almanca *staat*, İspanyolca *estado*) Latince hal, vaziyet, durum anlamına gelen “status” kelimesinden oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu kelime durağanlık, sabitlik, değişmezlik, kararlılık anlamlarını taşımaktadır. Bu nedenle Gözler, devletin tedavül ettiğini, state’nin ise sabit kaldığını savunmaktadır (2017: 6). Özetle, devlet kelimesi dinamik, state kelimesi ise statik çağrışımlara sahiptir ve bu toplumlar arasındaki ayrım bir bakıma kelimelere dahi yansımaktadır. Aynı yazısında Gözler, Batı ve Doğu toplumlarındaki siyasal kültüre dair bu etimolojik soruşturmaya binaen şu çıkarımları yapmaktadır:

“Devlet” kelimesinin kullanıldığı toplumlara baktığımızda, bu toplumların devletlerinde bir durağanlığın olmadığını, daima bir istikrarsızlığın bulunduğunu, devletin adeta elden ele dolaştığını, tedavül ettiğini görüyoruz (...) Oysa “state” ve benzeri kelimelerin kullanıldığı Batı toplumlarında yukarıda açıklandığı, “state” kelimesinin sözlük anlamında işaret ettiği gibi statik, durağan, bir devlet anlayışı vardır. Devlet bir kurum olarak sabit kalır. Siyasi iktidarı kullanan kişiler, kamu hizmeti yürüten görevlilerdir. Devlet kelimesinin kullanıldığı toplumlarda iktidardan düşenler, gözden de düşüyorlar; sadece iktidarı değil, itibarlarını ve servetlerini de yitiriyorlar (...) Buna karşın “state” kelimesinin tedavül anlamı olmadığı ve siyasi iktidarı kullanan kişiler sahip oldukları itibar ve servetleri, iktidara sahip olduklarından kaynaklanmadığı için, Batıda iktidardan düşenler saygın yaşamlarını devam ettirirler (Gözler, 2017: 7-8).

Etimolojik yorum ve çıkarımlar şüphesiz ki tartışmasız kabul edilecek nitelikte veriler değillerdir. Ancak Marx ve Engels’in tanımladığı şekliyle, tarihte Batıda bir sınıfın egemenliğinin yerini başka bir sınıf almakta iken Gözler’in “devlet” kelimesinin etimolojisini incelerken belirttiği gibi Doğuda bir yönetici kadronun yerini başka bir idari kadro almaktadır. Kemal Tahir’e göre bu etimolojik farkın nedeni, dinamik sınıflı toplum gerçeği ile ATÜT

arasındaki farkta yatmaktadır. Tahir'in belirttiği üzere Batıda “yeni bir sınıf olmayınca eski bir sınıf da ortadan kaldırılamaz” (Tahir, Bizans, 1992: 219). Batıda devletin dışında oluşmuş sosyal sınıflar mevcut iken Doğuda devletin dışında özel mülkiyet anlayışı gelişmediği için siyasi ve iktisadi mülk anlayışı çakışmaktadır. Bu nedenle, Doğu toplumlarındaki ATÜT gerçeği, “sınıf”, “statü” ve “parti” arasındaki Batı’ya has toplumsal ayrımları ve çatışma zeminlerinin oluşmasına izin vermemektedir. Tüm bu nedenlerle, romanlarının çatışma unsurları genel olarak içsel bir diyalektiğe değil; dışsal bir kuvvete dayanmaktadır. Hareketin dışsal bir kökenden kaynaklandığı argümanı da ATÜT’ün zorunlu bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Romanlarında işlediği yönetim krizi ve devletin beka sorunu, “toplumsal ayaklanma”, “sınıf çatışması”, “isyan” gibi içsel toplumsal dinamiklere yaslanan halk ve kitle hareketleri ile değil; dışarıdan bir kuvvetin işgalleri yoluyla gerçekleşmektedir. Bu türden bir hareket felsefesi siyasi geleneğin analizi ve Doğulu bilincin oluşumundaki kurucu rolünü düşünmek gerekmektedir. Dışardan bir kuvvetin işgal pratikleri neticesinde bozulan, gerileyen, çökmekte olan devlet krizi veya zaman zaman görülen devletin bürokratik kadroları arasındaki güç mücadeleleri (darbeler, suikastlar, ihanetler biçiminde) romanlara dramatik unsurlar biçiminde girmektedir. Çünkü ona göre: “Batıdaki ekonomik-sosyal oluşlar ve çekişmeler mülkiyet temeli üstünde, mülkiyet münasebetlerinin yeniden gözden geçirilmesi için yapılmışken Doğuda, bütün çekişmeler ve çelişmeler, mülkiyetsizlik platformunda olagelmıştır” (Tahir, Batılılaşma, 1992: 164).

Batıda tarihsel değişimin yönü toplumdan devlete doğru, tabandan yukarıya doğru gelişim gösterirken Doğuda değişimin yolu tavandan tabana, devletten topluma doğru yaşanmaktadır. N. Machiavelli’nin Prens adlı eserinde ileri sürdüğü gibi Doğuda devleti ele geçirmek zor, yönetmek kolaydır; Batıda ise devleti ele geçirmek kolay, yönetmek zordur (2003: 51-53). “Dinamik toplum statik devlet” (*status qua*) formülasyonuna neden olan gerçeklik, çelişkili toplumsal sınıfların varlığı ve orta sınıflara bağlı olarak şekillenmiş gelişkin sivil toplum olgusudur. Doğuda ise “dinamik devlet statik toplum”, ya da “aktif devlet pasif toplum” ilkelerinin geçerli olduğu düşünülmüştür. Batıda siyasal organizasyonun statik, yani durumsal karakterine ve kurumsal kapasitesine referans verilmekte iken Doğuda devletin sürekli devir, yani hareket halinde olması önemsenmektedir.

Bu olgu da Doğu toplumlarının son derece dinamik, hareketli, yoğun bir siyasallık içinde olduklarının bir ifadesidir. Tahir’in romanlarına yansıyan en önemli sonuç, “siyaset” ve “toplum” dikotomisi içinden söylenirse; Batı Avrupa’da toplumsal sınıflar arasındaki güç mücadelesi tarihin ana motoru iken Doğuda farklı beylikler arasındaki mücadele tarihin itici

gücüdür. Temel çelişki ve çatışmalar sınıfsal olmaktan öte bürokratik kadrolar ya da beylikler arasında yaşanan güç mücadelesinden ileri gelmektedir. Toplumsal ilişkilerin sabitlenerek belli bir tarihsel kesitte kurumsallaşması toplumsal ve siyaset alanında “alışkanlıkların” hüküm sürdüğü anlamına gelmektedir. Buna karşılık, Doğu toplumlarında siyaset düzeyinde, yaşamın ölüme döndüğü “alışkanlıklara” (ikincil doğa) rastlanmaz; aktörler birbiriyle sürekli güç mücadelesi içinde siyaset yaşama dönüktür. Bu nedenle, Kemal Tahir bize ölümcül alışkanlıktan sürekli bir dinamizmi içeren yaratıcı devlet kurma kapasitesinden, elan vital bir doğurganlığı ima eden etnik bir genetik koddan söz açmaktadır:

Türk Milletinin bütün tarih boyunca bayraksız ve devletsiz kalmaması, rastgele ve boşuna değildir. Onun çekirdeğindeki dinamizm, ona devlet kurma yatkınlığını getirmiştir... Devlet kurmak başka bir şeydir, devleti yönetmek başka bir şeydir. Türk Milleti tarih boyunca hem kurmada hem yönetmede ustalık göstermiştir (Bozdağ, 1995: 82-83).

Devletin kriz durumu Tahir’in ana gayesini anlamak açısından önemlidir. Tahir, yazı kapsamında odaklanılan, Esir Şehir Üçlemesi, Yorgun Savaşçı, Devlet Ana romanlarında yerleşmiş, kurumsal çerçeveleri oturmuş, toplumsal ve idari alışkanlıklar edinmiş “durumlara” dikkat kesilmeyip, ilgisini doğrudan devletin kriz dönemlerine yönlendirmektedir. Bu açıdan Kemal Tahir Osmanlı-Türk devlet geleneğine yaslanarak “devletin tedavülü”nün romanını yazmıştır. Bu tedavül kültürünün temel aktörlerinin başında “devlet kurucu” kapasiteye sahip siyasi-bürokratik kadrolar/devlet adamları gelmektedir. Burada incelenecek eserlerin ana unsuru devletin çöktüğü tedavül momentleri ve tedavül kabiliyeti yüksek kadroların çıkış yolu bulma maceralarıdır. Romanlarda olay örgüsünü ya da dramatik akışı oluşturan varoluşsal motifler devletin çökmesi, çöküş atmosferi içinde ortaya çıkan dekadans, yeni bir devletin kurulma süreçleri ve kurulan yeni devlette başlayan yeni güç mücadelelerinin yol açtığı yozlaşmalardır. Esir Şehrin İnsanları (1956), Esir Şehrin Mahpusu (1962) ve Yol Ayrımı’ndan (1971) oluşan “Esir Şehir” üçlemesinin “Kâmil Bey” karakteri; Yorgun Savaşçı’nın (1965) Yüzbaşı Cemil’i; Devlet Ana’nın (1967) Osman Bey, Orhan Bey ve Kerim Bacıbey’i; Kurt Kanunu’nun (1969) Kara Kemal ve Emin Bey’leri romanların temel karakterlerini oluşturmaktadır. Bu romanlarda modern burjuva “birey”i değil, Osmanlı-Türk siyaset geleneği ve toplum düzeniyle uyumlu bürokrat “bey” figürleri gibi devletli başkarakterler vardır.

4. Yorgun Savaşçı: Devlet Kaybının Melankolisi

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* romanı, *Devlet Ana*'dan sonra yayınlandığı dönemde en çok tartışma yaratan ikinci romanıdır. Biraz da bu nedenle Halit Refiğ "Kemal Tahir'in düşüncelerini en iyi temsil eden iki kitap var. Birisi *Devlet Ana*, diğeri *Yorgun Savaşçı*." (2015: 48) diye yazmaktadır. Bu romanın, Türkiye politik sahnesinin çok gerilimli bir ikliminde, 1965 yılında basıldığı da unutulmamalıdır. 27 Mayıs askeri darbesi sonucunda oluşmuş sol Kemalist tarih anlatılarında, bir yandan çağdaşlaşma-Batılılaşma eksenli yaklaşımlardan diğeri yandan da "anti-emperyalizm", "halk savaşı", "İkinci İstiklal Mücadelesi", "yeniden Kuvayi Milliye" gibi dönemin politik gündemleri üzerinden şekillenmiş okumalardan, Türk devlet ve toplum yapısına bakışta farklı bir tarihsel anlatıya sahip olduğu için dönemin gerek Kemalist gerekse de oluşmaya başlayan sosyalist sol açısından kabul görmemiştir. Kemal Tahir, Batıcı-Laik cephenin tarih anlatılarından da dönemin devrimci sosyalist akımlarının yaklaşımından da oldukça farklı bir tarihsel anlatı ve politik çerçeve ortaya koymakta ve bu politik hattın estetiğini ve bilgi sistemlerini, argümanlarını üretmeye gayret göstermektedir. Bu itibarla Tahir'in Osmanlı-Türk tarihine bakış açısı, devlet-toplum ve din arasındaki bağıntılara yaklaşım konusunda dönemin hegemonik yaklaşımlarından bütünsel bir açıdan ayrılmaktadır. Onun bu gayreti, son çözümlemede "Batı Çıkmazı" karşısında Doğu'nun imkânlarını soruşturmasından ibarettir. Bu soruşturmayı da devlet ve toplum yapısına, tarihsel gerçekliğine ve zihniyet dünyasına odaklanarak yapmaktadır.

Yorgun Savaşçı eserinde ordusu dağılmış, devleti yıkılmış, halkı yorgun ve bitkin düşmüş Türk toplumunun bağımsızlığını koruyabilme, yeniden var olabilme sürecini anlatmaktadır. Romandaki toplumsal yapı, ilişkiler ve kişilerin psikolojileri buna göre şekillenmektedir. Yenilginin tüm sorumluluğunu üstlenerek ordusuz kalmış bir milletin yeni bir devlet kurma mücadelesi, Yüzbaşı Cemil karakteri üzerinden aktarılmaktadır. Yılgınlık içindeki halkın büyük çoğunluğunun milli mücadeleye sırt çevirdiği koşullar altında, öncü kadroların yeni devlet kurma gücü meselesi üzerinde yoğunlaşılır.

Bu romanda Kemal Tahir "çöküş", "yıkılış", "devletin çözülmesi" temasına devam etmiştir. *Esir Şehrin İnsanları*'nda odaklandığı İstanbul'un yüksek sosyetesinin, devletin kriz durumuna verdikleri tepkiden ziyade burada, doğrudan genel sürecin özel ve en başat yanını temsil eden ordunun durumuna yakından bakmaktadır. İlgisini payitahttan insan manzaraları yerine ordunun yorgun savaşçılarına, figürlerine yoğunlaştırmaktadır. Tahir, bu romanda

Kuvayi Milliye'nin çekirdek günlerine dikkat çekmektedir. Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarından Ankara'da Millet Meclis'inin açılışına kadar olan sürede geçen olaylar, yorgun ancak ödev ahlakına sahip düşük rütbeli subay karakteriyle sunulmuştur. Bu dönemin atmosferi, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilerek çıkmış bir devletin ve toplumun ağırlığını yansıtmaktadır. Tahir'in kavramlarıyla çaresizlik, belirsizlik, başıbozukluk, düzensizlik, kayıtsızlık, pasifizm, yılgınlık, dramlar, yorgunluklar resmedilmektedir. Devleti yıkılmış, ordusu dağılmış, halkı yılgınlığa düşmüş bir subay bu başıbozukluğun kol gezdiği, iç ve dış arasındaki sınırların ortadan kalktığı, devlet ile milletin ayrıştığı bu koşullar altında önceki savaşların yorgunluğunu üzerinden atacak yeni bir milli mücadele vermektedir. Üniformasız kalmış bir subayın yeniden üniformasını kazanma serüveni serimlenmektedir. Karakterin eşkiyadan, başıbozuktan, serseriden, suçludan ayrılarak yeniden *askere* dönüşme macerasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Mütarekesi'yle yıkılış sürecini ve nedenlerini, Kuvayi Milliye'nin örgütlenme sürecini, o süreçte karşılaşılan güçlükleri Yüzbaşı Cemil figürü üzerinden anlatılmıştır. Bu perspektifle, roman bir bakıma çözülme ve yeniden toparlanma hikâyesidir. Devletten (İmparatorluk) Parti'ye (Kuvayi Milliye) ve partiden yeniden devlet (Türkiye Cumhuriyeti) örgütlenmesine dönüşüm sürecinin epik anlatısıdır. O nedenle Mondros Mütarekesi'yle başlayan roman yeniden düzenli bir ordunun şekillenmesi anlamına gelen TBMM'nin açılışı ile son bulmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, romanda uzun yıllar yaşayabilmesi ve derinlere kök salmayı karakterize eden *çınar ağacı* imgesi ile sembolize edilmektedir:

Betonla desteklenmiş çınar gövdesine doğru yürüdü. Gövdenin içi büsbütün çürümüş, yalnız kabuğu kalmıştı. Bu çınarın bütün değeri, dallarına, kafasız insanların bacaklarından gövdesiz insan kafalarının saçlarından asılmasıydı. Cemil buna neden bu kadar önem verildiğini, bu kanlı rezilliğin nasıl bir anlayışla bizde korunması lazım gelen antika sayıldığını bir türlü anlayamadı. Ancak müzelerden çıkınca duyulan gerçek yorgunlukta, kanlı çınarı çeviren betona oturdu. Cigara tatsızdı. Boş bir hayvan pazarına benzeyen bu saray avlusunda güneşin de baharın da hiçbir anlamı kalmamıştı (Tahir, 1975: 220-21).

Bu sahnede çürümüş, halsiz düşmüş, çınar ağacında iki beden asılıdır; biri kafası kopmuş bir gövdedir ve ayaklarından asılmıştır; diğeri ise gövdesi kopmuş kafasından asılı halde durmaktadır. Başsız gövdeler ile gövdesiz başlar dönemin halk ile devletin ayrışmasını temsil etmektedir. Çöken bir imparatorlukta asılı duran iki ölü beden daha sonraları "sağcılar" ile "solcular" arasındaki politik partileşmeyi ifade etmektedir ve Kemal Tahir bu bölünmeye

karşıdır. Onun gözünde sağ ya da sol yoktur. Onun için en önemli olan olgu devlet ve devletin kutsallığıdır. Parti kategorisinden çok haz etmemekte hatta bu mevhumları eleştirmektedir. Onun için ideal devlet adamı bu parçalanmayı önleyecek devleti yeniden tesis edecek liderlerdir. Dağılmış, ufalanmış imparatorluğu tutarlı bir yere götürecek kişi devlet adamlığı rolünü oynayacaktır. Devlet adamı tipinin tarihsel rolü, bizi yeniden devletle buluşturacaktır. Eserde, Doktor Münir karakteri tüm bu ayrımları ortadan kaldıracak bir tip olarak tasvir edilmiştir. *Yorgun Savaşçı* romanı bu minvalde, “Osmanlı İmparatorluğu’nun ufalandığı ve Anadolu’nun paramparça edildiği bir hengâmede, idealist Türk subayının, ölümü hiçe sayarak olaylara nasıl sıvandıgını” (Dosdoğru, 1974: 316) anlatmaktadır.

Kitapta anlatıldığı üzere üç kıtaya kök salmış imparatorluk, *çürümüş* ve *çökmek* üzeredir. Kısa bir sürede yitirilen koca imparatorluk gövdesi küçülerek Anadolu’ya sıkışıp kalmıştır. Balkan Savaşları’ndan Birinci Dünya Savaşı’na, bir asker üç yıl gibi kısa bir sürede üç kıtada savaşmıştır; Trablusgarp, Filistin, Kafkasya, Romanya, Çanakkale vb.... Bu savaşlar içinde “*hasta adam*”, “*yorgun savaşçı*”ya dönüşmüştür. Romanda Kemal Tahir, ağır kasvet, kâbuslar ortasında kalmış bürokratların dramını, muhabere yorgunluğunu, sonrasında bu takatsizlik içine gerçekleştirilen *Anadolu* müdafaasını anlatmaktadır.

Sokakta, kahvede, tramvayda, üniformalıya nasıl baktıklarına dikkat ettiniz mi? Omuzlarımızın üstünde artık apolet değil, yenilginin suçunu taşıyoruz. Daha doğrusu hala yaşamakta oluşun suçunu... Yakın bir arkadaş düştüğü zaman gelir insanın içine bu duygu cephede... Nasıl yorgun olmayalım? Her ayıplayan bakış, aşağılayan söz, dayanma gücümüzden birazını alıp götürüyor. Oysa “bizi anlasınlar!” diye bakıyoruz gözlerine... “Anlarsalrısa, üstümüzden atarız bu yorgunluğu, güven gelir içimize belki...” diyoruz (Tahir, 1975: 34-35).

Bu ifadeler, yaşadıkları bu ağır yenilgi suçunu üzerlerinde taşıyan askerlerin yorgunluklarının nasıl da ağırlaştığını açık etmektedir. Yüzbaşı Cemil, ordunun dağılıklığı yüzünden kahrolmuş ve düştüğü başıbozuk durumu savaşçı ruhuna yedirememektedir: “Ordu dağıldı. Ha deyince kurulamayacağı meydanda... Ordu olmayınca, nasıl atarız bu utancı üstümüzden” (Tahir, 1975: 35). Karakterlerin hemen hepsinin hissettiği derin, öldürücü yorgunlukta, kesif bitkinlik halinde Paul Gilroy’un tabiriyle “post-emperyal melankoli” (2004) halini sezmem mümkündür. Buradaki anlatıyı, Gilroy’un *şanlı geçmişin kaybının neden olduğu yas* üzerine yaptığı anlamlı çalışmasına uyarlamak mümkündür. Bu kavramla Gilroy, imparatorluk sonrası toplumların geçmişe duydukları özlemi, *şanlı geçmişlerine* yaktıkları ağıtları ifade etmektedir.

Kemal Tahir'in "koca bir imparatorluğu batırmak" (1989: 220) gibi ya da "Anadolu'nun Türkleşmiş insanı, dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuş, geliştirmiş ve yaşamıştır." (1989: 161) ifadelerinde de bu örneği görmek mümkündür. *Yorgun Savaşçı*'da ise bu duygu temel olarak Yüzbaşı Cemil'in Osmanlı Saray'ına müze olarak girdiği sahnede karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, canlılığını, gerçekliğini yitirerek müzeleşmiştir. Tabloya gelene kadar müzede Cemil, "topuzları, güzleri, uzun mızrakları, kargıları, savaş baltalarını dalgın dalgın gözden geçiriyor, arada bir içine düştüğü çıkmazdan nasıl sıyrılacağını düşünerek dalıyordu" (Tahir, 1975: 217). Osmanlı müzesinin içinde yol alırken Yüzbaşı Cemil, Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim'i gösteren tablonun başına gelince gözünün önüne fetihçi, şanlı ordunun eski günleri gelmektedir. Tablonun karşısında Cemil tedirgin, kuşkulu ve öfkeli. Ancak önceki dalgınlığı ve burukluğu gitmiş, tablo karşısında canına can gelmiştir: "Düşünmeye canı sıkın başlamıştı. Bir yerinde sıkıntının dağılıp gitmiş olduğunu, dinlendirici, keyifli bir rahatlığın yüreğini sardığını şaşırarak anladı" (Tahir, 1975: 217). Yüzbaşı Cemil bir an için geçmiş şanlı günlerinin gösterildiği tablo karşısında yüreğine su serpilmiş, yorgunluğu geriye düşerek bedenini küçük ve anlık da olsa bir heyecan kaplamıştır.

"İmparatorluk kurmuş ve yaşatmış olmak" Kemal Tahir'in en çok önemseydiği konuların başında gelmektedir. İhtişamlı, şanlı, görkemli bir geçmiş, imparatorluktan geriye kalan gurur ve şeref duygusu hem yazarın kendisinin hem de eserin karakterlerini etkisi altına almıştır. Şimdiki zamanın acizliğinin, zayıflığının izafiliğini geçmişin güven dolu görkemi içinde kavranması gerekmektedir. Yüzbaşı Cemil de bu nedenle Çaldıran Zaferi'ni anlatan tablo karşısında ihtişamdan çaresizliğe nasıl düşüldüğünü sorgulamaktadır. İmparatorluktan kalan "şeref" temasına Murat Belge de işaret etmektedir. Belge bu durumu şöyle özetlemektedir:

İmparatorluk çökse ve tarihe karışsa da zamanında yaşamış olduğu gurur öyle kolay kolay buharlaşıp uçmuyor. Ama bunun yeni durumla uzlaşması çok zor. Çünkü yeni durum o zamana kadar bilinmeyen -ya da önemsenmeyen- birtakım standartlara uyma zorunluluğu getiriyor. Bu, 'onur kırıcı' bir durum olarak algılanıyor; 'Bugünlere mi gelecektik' duyarlılığı egemen" (Belge, 2016: 17).

Bu deneyim asker kadrolarda, savaşın, *erkekliğin*, askerliğin, cengâverlik etiğinin şeref ve erdemlerini eklediğinizde daha da ağır bir hal alacaktır. Romanın ikinci bölümü olan "Karanlığın Dibi" bölümü, bu ağır çaresizlik durumunun, savaştan yılmış düşmüş, kimsenin ağzını bıçak açmadığı, "vuruşalım" laflarına soğuk baktıkları bir yorgunluğun yoğun tasvirini içermektedir.

Bununla birlikte Tahir, bu derin kederlenme duygusunu melankolik bir biçimde ortaya koymamaktadır. Yukarıda değinilen “şeref hissi” nedeniyle, Türk milleti roman boyunca melankoliye ya da nihilizme tamamen savrulmadan yeni bir devlet kurarak esenliğe kavuşabilecek kudrete sahip olarak tasvir edilmiştir. Türklerin *devletsizlik hüznü* ya da *devlet melankolisi* kalıcı bir hal almaz ve yeniden teleolojik bir zorunlulukta er ya da geç bir devlet kurulacaktır. Ölüme kendini bırakmışlık duygusu, yerini kitabın sonuna doğru yaşama sevincine ve mücadele azmine bırakacaktır. Eserin sonunda yeniden derlenip toparlanılır ve Türkleri düştükleri yerden kaldıracak, onları yeniden devletlerine kavuşturacak gerçek savaşçı kişilik yeniden doğmaktadır:

Erlerin giyimleri yamalı, postalları yırtıktı ama yüzlerinde dövüşü çapulculara bırakmamış gerçek savaşçıların haklı güveni vardı. Cemil hemen toplanıp bu yırtık pırtık, yorgun, usanmış Güven’in karşısında selama durdu. En arkadaki biraz aksayan saka neferi de geçene kadar da elini kalpağından indirmedi. Ağır makineli bölüğü, apansız, seferberliğin ünlü türkülerinden birini tutturmuştu. “Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur” bağırtısı, önden arkaya, kopa-dağıla geliyor, kaldırımsız yolun toz bulutuyla sanki bir zaman sürünüp toprağa çöküyordu (Tahir, 1975: 564).

Türklüğün tarihten getirdiği büyük özgüvene yaslanarak karakterler, kronik bir melankoliye ya da derin nihilizme düşmeden “yorgun savaşçı”dan “gerçek savaşçı”ya dönüşmektedirler. Modern bireyin yabancılaşmış, değersizleşmiş ve intihara sürüklenen nihilizmi karşısında, Tahir’in ATÜT’çü karakterleri son derece mücadeleci epik özler barındırmaktadır. Modernist edebiyatta gördüğümüz (Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ı, Yusuf Atılgan’ın *Anayurt Otel*i gibi) yıkım ve hiçlik duygusu asla varoluşsal ve ontolojik boyutlara varmamakta, yıkımlar içsel bir buhranın kaynağı olarak değil, mütemadiyen dışsal bir faktörden kaynaklanmaktadır. Bu sayede yenilgi psikolojisinden ayrışılmakta ve askerin üzerine sinmiş bu ağır utanç duygusu zaferle ortadan kalkmaktadır. Bu mücadele süreci içinde “cehennem topçusu” Yüzbaşı Cemil, karşılaştığı şerefli Türk subaylarını mücadele içinde tanıdıkça, Karlos Çorbacı’nın kendisine ne demek istediğini kavrar hale gelmiştir. Onun kavradığı, Tahir’in de Türklüğün cevheri olarak kavradığı millet-vatan-devlet özdeşliğidir:

Geçende siz Reşit Bey için bir şey dedinizdi. “Vatanı kurtarmak için yapmayacağı yoktur” dediniz. Ben bunun üstünde düşünürken apansız, meseleyi anlayıverdim. “Vatan” kelimesini, “Devlet” kelimesiyle değiştirir değiştirmez Karlos Çorbacı’nın ne demek istediğini anladım (Tahir, 1975: 167).

Kemal Tahir'in Doğu ile Batı arasındaki farkın kendisini açığa vurduğu en önemli hususlardan birisi de *Yorgun Savaşçı*'da ele alınmıştır. Kemal Tahir'in eserlerinde işlenen temel analiz aslında Batıda toplumsal hareketlerin olabileceği; ancak Doğuda bunun “kadro hareketleri” olarak ortaya çıktığı yaklaşımıdır. *Yorgun Savaşçı* kitabının odaklandığı nokta ise kadro hareketinin oluşum koşulları ve sürecidir. Daha açık bir ifadeyle, Tahir'e göre Kurtuluş Savaşı destansı bir kahramanlık anlatısıdır; ancak bunun bir “halk hareketi” olduğunu görüşü yanlıştır. Özellikle 1960'lı yıllardaki sol Kemalizm çizgisinin Cumhuriyet tarihi anlatılarını retrospektif görür ve bunun “ıcat edilmiş gelenek” olduğunu düşünmektedir. Bu anakronik bulduğu anlatıya şu şekilde itiraz etmektedir: “Bazıları Kuvâyi Milliye'yi bir halk hareketi gibi görmek ve göstermek isterler. Bütün Doğuda ve Türk milletinin tarihinde tek bir halk hareketi yoktur ki, Kuvâyi Milliye, halk hareketi olsun!” (Bozdağ, 1995: 62). İcat edilmiş geleneğin karşısında yaşayan canlı geleneği koymaya çalışan Tahir'e göre nasıl İttihatçılık bir kadro hareketi ise Kuvâyi Milliye de öyle bir kadro hareketidir:

İşte Jöntürk hareketinin getirdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti hareketinin sonucu İttihat ve Terakki Cemiyeti kadrosu, bütün vatanseverliğine, bütün idealist girişimlerine rağmen, koca bir imparatorluğu elden çıkarmamıza sebep olmuş. İşte bir Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oluşturduğu kadro, yeni bir devlet kurmuş! (Bozdağ, 1995: 66).

Hatta Tahir'in kavrayışında “halk hareketi” gibi bir kavramsallaştırmaya yer olmadığından “isyan”, “ayaklanma” gibi siyasal fenomenler devlet içi kliklerin güç çekişmesi, onun tabiriyle “kimin kiminle boğuştuğuyla” ilgilidir. Ona göre hem “Patrona Halil Ayaklanması” hem de “Celali İsyancıları” (Tahir, 1991:407, 272) idari kadrolar arasında yaşanan klik çatışması olarak yorumlanmaktadır. Tahir'e göre “Jön Türk- İttihat ve Terakki- (Teşkilatı Mahsusa- Türk Ocağı) bir çeşit kadrolaşmadır ama kopmaya doğru bir kadrolaşmadır” (1991: 272). Tahir, bu bakımdan olumlu kadroculuk ile olumsuz kadroculuğu birbirinden ayırır. “Kerim devlet” anlayışından koparak “talana” yönelen kadroculuğun yıkım getirdiğini, bunun karşısında devletin kerim sıfatının yeniden ihya edildiği kadroculuk pratiklerinin kuruculuk getirdiğini düşünmektedir. Ordusuz kalmış bir asker olarak Cemil, “Önce eşkıya olmadığımızı göstereceğiz” (Tahir, 1975: 418) diyerek onurlu bir asker olduğunu, silahlı eşkıya olmadığını ifade etmeye çabalamaktadır. *Yorgun Savaşçı*, İttihatçıların toplumdan soyutlanışlarının ve Kuvayi Milliye olarak yeniden doğuşlarının öyküsüdür. Felaket yazgısından zafere giden yolda ittihatçıların hataları ve kendilerini sorgulayarak dönüşümleri anlatılmaktadır. Kemal Tahir'e göre İttihatçılar Osmanlı'yı yıkmamışlar; daha ağır bir şekilde “tasfiye” ye

yönelmişlerdir. Tahir “yıkılmak” ile “tasfiye” arasında bir ayrım yapmakta ve yıkmanın dış düşmanlar tarafından olabileceğini, tasfiye sürecinin ise içsel olduğunu belirtmektedir.

Ona göre İttihatçılar sadece Birinci Dünya Savaşı bozgununun temel aktörleri değil, aynı zamanda imparatorluğu tasfiyenin tarihi mirası reddetmeye dayanan siyasetten de başlıca sorumludur. Sadece *Yorgun Savaşçı*’da değil, diğer romanlarında da örneğin *Yol Ayrımı*’nda da İttihatçıların oynadığı tarihsel rol sorgulanmaktadır. Onlardan önce, “1908’de, İttihatçıların ele geçirip on yıl içinde yıktığı imparatorluk, tam dört milyon üç yüz seksen üç bin kilometrekare toprağa sahipti (Tahir, 2010: 462)” diyerek çok sert bir şekilde eleştiren Kemal Tahir, sonrasında şöyle devam etmektedir:

Bir dünya imparatorluğu, yüzyıllar boyu, yüzlerce nesillerin birleşik gayretiyle, kanları, canları, malları pahasına doğmuş, kökleşmiş, gelişmiş, yaşatılmıştır. Tarihin bir döneminde, herhangi bir nesil, tek başına bu tasfiyeye karar verebilir mi? (...) Mahzenler dolusu arşivleri düşün... Dört milyon üç yüz seksen küsur kilometrekarelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde... Buna tasfiye denmez. Mirası reddettik, hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek reddettik. Değil bir dünya İmparatorluğunun mirası, bir mahalle bakkalının mirası bile, bizim bugünkü mahkeme usullerimiz göz önüne getirilirse, bu kadar kısa zamanda tasfiye edilip karara bağlanamaz (Tahir, 2010: 461-62-63).

Batılılaşma politikalarının bir uzantısı olarak gördüğü geçmiş mirasın reddedilmesi ve geleneğin reddedilmesine dayanan tasfiyeci kadroların amansız bir eleştirisini yapmakta, “devletin kurtulması” ya da yeni bir “devlet kurulması” ile tasfiyeci politikalar arasında zorunlu bir diyalektiğin olmadığını düşünmektedir. Ona göre Batılılaşma politikalarının savunucusu ve icracısı kadrolar (Tanzimatçılar, İttihatçılar ve Cumhuriyetçiler) iki farklı yoldan yanlış olan yolu seçmişlerdir. Çünkü Tahir’e göre, “Rejim değişmelerinin tarihsel haklardan vazgeçmekle hiçbir ilintisi olamaz. Söz gelimi, Bolşevikler, Çarlık İmparatorluğu’na pekâlâ sahip çıkmışlardır. Nitekim Fransa Cumhuriyetçileri de kendilerinden önce, kendilerinden sonra çeşitli krallarının kurmuş oldukları imparatorluğu rejim değiştirdik bahanesiyle hiç kimseyi bağışlamadılar” (2010, s: 464). Buradaki iki farklı yol aslında Tahir’in Batı toplumları ve Asya Tipi Üretim Tarzı’na sahip Doğu toplumları arasındaki farkı da içermektedir. Bu itibarla kadrolar, Asya toplumları kapsamında bir tercihi gündeme getiren *Bolşeviklerin* yolundan ziyade Batı toplumlarının yolunu seçmişler; kendi gerçeklerine Batının gözlükleriyle bakarak tasfiyeci ve yanlış bir yola sapmışlardır.

Tahir romanlarında asker kadroları bütün bütün yermekten oldukça kaçınarak, subayları üç ana özellikle ön plana çıkarmaktadır; i) ödevlerini namuslu olarak yapmaya çabalayan, politikadan uzak savaş subayları, ii) her vasıtayı meşru sayarak ne olursa olsun mutlaka yükselmek isteyen, her şeyi yapan, kıyıcı, hırslı subaylar ve iii) hırslı subaylara düşüncesizce alet olan komitacı, piyon subaylar (Tahir, 1989: 62). *Yorgun Savaşçı*'da yüceltilen subaylar birinci türdeki subaylardır. Tahir bu konuya şöyle bir açıklama getirmektedir:

Memleketin en kötü günlerinde düşmanlar iyice içeri doldukları sırada, başından beri politikaya karışmamış, orta rütbede, dövüşken Türk Subayının, ordusuz kalma dramını anlatmak istedim. Bunu anlatırken 1918-1919 memleket şartlarını, bilhassa direnenlerle ümidini kaybetmemiş olanların durumunu göstermeye çalıştım. Buna, Türk toplumunda ordunun özel yerini belirtmek istedim demek de doğru olur. *Yorgun Savaşçı*'da yakın tarihimizde örnekleri çok görülen, politize olmuş büyük ve küçük rütbeli subayların dramını savunmak için, hiç kimseden ve hiçbir rejimden kendisi için çok bir şey istemeden vurulmuş Türk subayının dramını vermek istedim. 1918-1919 döneminde, memleketin düşman istilası altında düşmesi, yıllardır yoksulluklar içinde çarpışan ordunun dağılması, bu milli dramın derinliğini kat kat arttırmıştır. Burada savaşçı subayın karşılaştığı en ağır durum, kendi haklarının yenilgi sorumluluğunun subay kadrosuna gelişigüzel yüklenmesidir. Anadolu kurtuluş hareketimize bu açıdan baktığımız zaman, romantik övünmelerin altında yatan gerçek insan dramını görürüz (Tahir, 1968: 5).

Bu tipteki *şerefli* subayların elinde yeniden bir askeri örgütlenme ve oradan devletleşmeye gidilmektedir. Devletin yıkımına neden olan İttihatçıları amansızca kritik ederken Tahir, sorumlu davranan kahramanlar eliyle yeniden bir devletleşmenin olacağını, *devletleşme* olgusunu da Türk tarihini açısından teleolojik bir zorunluluk olarak düşünmektedir. O halde “*Yorgun Savaşı*” romanı temel argümanları ve kurgusu itibarıyla Türk tarihinin halk hareketinden ziyade kadro hareketine dayandığı görüşünün bir ifadesidir. Tahir’e göre, Osmanlı-Türk tarihinin temel özneleri olan idari kadrolar (kapıkulları) toplumu doğru yola götürdüklerinde millet için iyi sonuçlar doğmuş, yanlış yola götürdüklerinde ise milleti *ziyan* etmişlerdir. Kemal Tahir’de, Jön-Türkler ile İttihat ve Terakki kadroları “kötü kadrolara” örnek iken; Mustafa Kemal ve arkadaşları “iyi kadrolara” örnektir.¹ “*Yorgun Savaşçı*” bu açıdan bir kadrodan diğer kadroya geçiş öyküsüdür. Bu anlamda “devletin tedavülü”nün tipik bir romanıdır. İmparatorluğu yıkan kadrolardan bu koşullar altında yeni bir devlet kurmayı becermiş kadrolara bir dönüşümün, parçalanmadan bütünlüğe varabilme, en zor koşullardan

bir devlet çıkarabilme yetisinin romanıdır. *Kaos* durumundan *düzen* durumuna, dağılmış bir ordudan düzenli orduya sorumluluk sahibi kadrolar eliyle geçilebildiğini anlatmaktadır. Kısaca “Yorgun Savaşçı”, İttihatçıların gerçeklikten kopuk idealizmlerinden sorumluluk sahibi kadrolara dönüşün hikâyesidir. Kemal Tahir hakkında önemli çalışmaları bulunan Hulusi Dosdoğru ise roman için şunları söylemektedir:

Yorgun Savaşçı, Türk ordusunun, Türk toplumundaki gerçek yerini belirleyen, Türk savaşçı subaylar kuşağının insan dramıdır. Yenilmişliğin umutsuz karanlığında, el yordamı ile umut arayanların romanıdır; cehennemden çıkmış, cehennem topçusu Yüzbaşı Cemil’in, yorgun ruhu ile kaybettiği vatanını bulmak için çıktığı kanlı yolculuğun anlatımıdır. Çöken imparatorluktan, yeni bir vatan kuranların öyküsüdür; ve nihayet, “Vuruştuk mermisiz, kasaturasız, Ne aman istedik ne aman verdik” dizeleriyle tanımlanan, başı sonu bellisiz bir boğuşmanın romanıdır (Dosdoğru, 1974: 295).²

Yorgun Savaşçı Osmanlı İmparatorluğu’nun çöktüğü, büyük yenilgilerin yaşandığı ve akabinde Türklerin bir Millî Mücadele örgütleyerek yeniden bir devlet kurma iradesine sahip olduklarını anlatmaktadır. Bozguncu dışsal kuvvete karşı yeniden bir bağımsızlık mücadelesi örgütleyebilen “Türk” karakterinin destansı macerasıdır. Dağılan imparatorluğun, yenilmiş düzenli ordu güçlerinin, parçalanmış toplumsallığın yıkık çöküntüsü altında öncü bir kadronun ilk örgütlenme potansiyelini okura göstermek niyetindedir. Halk kitlelerinin kendiliğinden milli mücadeleye katılmadığı bir süreç içinde öncü kadroların siyasi ve askeri örgütlenmeleri sayesinde düzenli bir ordu kuracak kitlesel bir direniş gücüne ulaşılmaktadır.

5. Kemal Tahir’in Türk Soluyla Yol Ayrımı: Devlet Ana

Devlet Ana kitabında ATÜT’ün sosyal ve siyasi düzenini yansıtan karakterler olduğu gibi, karşılaştırma imkânı barındıran Batı feodal sistemden de tipler yer almaktadır. Eserde Notüs Gladyüs karakteri Batı’daki senyörlük yapısını temsil etmektedir. Tahir, Gladyüs ile Mavro’nun konuşmasından Mavro’nun ağzından iki farklı üretim ilişkisinin farkını ifade eder:

Çünkü soylunun soyluluğu gibi, yaptığı da hep Allah’tandır. Pazar başını (vergisini) arttırmaya geldi mi, senyörün keyfinedir. Kimse karışamaz. Kendi toprağında dilediğini yapar. Çünkü toprağı da soylular için yaratmıştır Allah! Salt toprağı değil, üstündeki köylüyü de bağışlamıştır mal diye, canı çekerse asar! (...) Gölünde, deresinde, izinsiz balık tutanı asar, ormanında avlayanı, çalı keseni... Angaryasından kaçanı, harmanda, bahçede soylu payına hile katanı... Sıkı çalışmayan kunduracıyı, demirciyi de canı çekerse asar; acır da bağışlarsa,

demire vurur ölene kadar...(…) Ahiler ne der bu işe aman Şövalyem, çarşığı dar etmez mi soyluların başına? Ahi de neymiş? Bizim buraların çarşısı pazarı ahilerden sorulur. Subaşı da karışabilemez, tekfur da... Kadı karışır az biraz, kitabın yazdığı kadarlık (Tahir, 2007: 29-30).

Batının bu feodal karakteri karşısında ise Doğu'da çok daha adil bir düzen mevcuttur:

“Kitabımızın kavlince faiz haramdır. Reayayı topraksız komak haramdır, topraklarını birbirine katıp mülk çiftliği peydahlayarak halkı boğaz tokluğuna çalıştırmaksa büsbütün haramdır” (Tahir, 2007: 285). Mavro, kaçır giderim başka bir beyliğe sığınırım dediğinde, “kaçanı yakalar sınır komşuları, getirir verir döverek soylusuna” (Tahir, 2007: s.30).

Buradaki cümlelerde Batı feodalizminin *acımasız* karakteri vurgulanmaktadır. Mavro, bu ürküntü karşısında Bacıbey'ine kaçmakta ve ona sığınmaktadır. Tahir'e göre “kerim devlet” ile “feodal devlet” farkı bu noktada özetlenir. Bir coğrafyada adalet arayan köylülerden yönetime sığınanlara insani muamele yapılmakta; diğer coğrafyada köylünün boğazına *tasma*, Mavro'nun tabiriyle “bildiğin it tasma” asılmaktadır (Tahir, 2007: 31-32). Mavro'nun “Türkmen kitabının kavlince, varlıklılar, mallarının onda birini yoksullara verecek... Hristiyan reayadan haraç alır. ‘Alır’ dedimse, varsa alır. Ertuğrul Bey'in gücü yeterse yoksula, üste verdiği olur” (Tahir, 2007: 34) sözleriyle Kemal Tahir, *gaddar* Notüs Gladys karşısında adil, yardımsever, esirlere merhamet gösteren, halkına karşı cömert ve paylaşımcı bir Osman Bey'in kerimliğini serimlemektedir.

Notüs Gladys'ün karşısında yer alan Osman Bey ise ne halkı üzerinde ne de toprakları üzerinde böyle bir hakka sahiptir. Kendi halkı üzerinden sömürücü bir sınıf olarak varlık göstermemekte aksine topluma hizmet etmekle kendisini yükümlü saymaktadır. Tahir'in vurgulamaya çalıştığı husus, Doğu ve Batı toplumları arasındaki alt-yapısal üretim tarzının dramatik farklılaşması ile iki farklı siyasal, toplum ve ahlaki bir üst-yapısal düzeneğe yol açmasıdır. *Devlet Ana*'da da feodal sistemin sınıfsal karakterinden ileri gelen “sömürücü sınıf”, “egemen sınıf” ve “baskı aracı olarak devlet aygıtı” gibi negatif, sömürü ve tahakküm ilişkilerine dayanan sınıf ve devlet bağıntısının Doğu'da oluşmadığını, Asyai tarzdan kaynaklanan bir biçimde üst-yapıda “kerim devlet” felsefesine göre bir yapı kurulduğunu vurgulamıştır.

Kemal Tahir, romanda Osmanlı yönetim felsefesi olan “adalet dairesi” anlayışını benimsemiştir. Klasik dönem Osmanlı devlet ve yönetim felsefesini anlatan adalet dairesi şu

terkipten oluşmaktadır: “Adalet devlet ile olur, devlet kul ile olur, kul hazine ile olur, hazine reaya ile olur, reaya adalet ile olur (Tahir, 1992a: 25).³ Kemal Tahir’in alıp benimsediği bu yaklaşıma göre “adalet mülkün temelidir”. Halk nazarında bir yönetim adil olduğu ölçüde meşru görülmüştür. Osmanlı’nın yönetim anlayışının üzerine yükseldiği bu normatif çerçeveyi Kemal Tahir bu romanında işlemektedir. “Adalet” kavramı temelinde örgütlenmiş toplumu “kerim devlet” olgusunun ürettiğini ileri sürmektedir. Ona göre, “Osmanlı devlet anlayışı adaletle başlar, adaletle biter. Bu onun başarabilmiş olsun olmasın, kerim devlet karakterinden gelmektedir” (Tahir, 1992a: 216). Romanda, “Kanundur, beylik kul ile olur, kul hazine ile olur, hazine reaya ile olur, reaya adalet ile olur” (Tahir, 2007: 546) yaklaşımı önemli ölçüde hissettirilmiştir.

Batının sınıflı toplum gerçekliğinin bir ürünü olan sömürü düzenine karşı Doğu’nun kerim devlet yaklaşımının adalet anlayışı konulmaktadır. Devletin devamlılığını da Kemal Tahir “kerim devlet” yaklaşımına bağlamaktadır. O nedenle Doğu ile Batı’da devletlerin ayakta kalma anlayışları da farklılaşır. Tahir’e göre “Batı toplumu sınıflıdır. Doğu toplumlarında sınıf yoktur. Batı toplumu, sınıflı olduğu için, orada devlet sınıflar arasında bir tarafsızlık dengesi kurabildiği veya eşit ölçüde güven verebildiği zaman ayakta kalır” (Bozdağ, 1995: 66). Buna karşıt olarak, Osmanlıda “adalet dairesi” ve “kerim devlet” zihniyeti imparatorluğun içsel yıkılmasına karşı güvenli (adalet) duvarları örmüştür. Tahir’in bu romanda olduğu gibi diğerlerinde de yıkım, kargaşa ve çöküntü dönemlerini dışarıdan bir unsurun saldırılarına bağlamasının nedeni, içerdeki sistemde iç çatışmaya sürükleyecek sınıfsal farklılaşmanın az olması, yapının kendi içinde bütünlüklü bir ideale sahip olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır.

Kerim devlet kavramının yanı sıra notlarda *hayırlı devlet* kavramı da yer almaktadır. Buna göre “Hayırlı devlet, devletin milletten (burjuva anlamıyla milletten) önce geldiği toplumlarda vazgeçilmez bir dayanaktır. Bu dayanak olmayınca toplum olmaz.” (Tahir, 1992a: 247). Hayırlı devlet, Batıdaki kötülük ürettiği düşünülen devlet kavramının karşısına yerleştirilmiştir:

“Hayırlı devlet köle işleten, feodal ve kapitalist toplumlarda olduğu gibi insanın insanı, gerçekten insanlık dışı sayılacak kıyıcılıkta sömürmesini önlemeye çalışmakta ve ilk zamanlarda kendisinin varoluşunu zorunlu kılan sosyoekonomik şartlara göre bunu sağlamaktadır (Tahir, 1992s: 249).

Doğuda da belli dönemlerde devletin hayırlı devlet olma vasfı ortadan kalktığı konjonktürel anlar vardır. Dış saldırılar başladığında devletin gelirlerinde azalma yaşanmakta ve devletin hayırlı devlet vasıfları ortadan kalkmaya başlamaktadır. Bu süreç zorunlu olarak iç düzeni de sarsmaktadır. Tahir'e göre bu iç ve dış çatışmalar ister istemez devletin giderlerinin üstüne çıkmaktadır. Bu yeni durum, devletin biricik var olma şartını, hayırlı devlet özelliğini öncelikle ortadan kaldırıp onu, içe dönük talancı ve kıyıcı devlet haline getirmektedir (Tahir, 1992a: 248).

Osmanlı devlet tarzı Tahir'e göre ATÜT'ün olumlu bozulmasının sonucu ortaya çıkmış "kerim devlet"tir. "Devlet baba" olarak halk tarafından algılanmış olması da bu nedenledir. Kerim devlet yaklaşımıyla Kemal Tahir, Batı'da sınıfların ve özellikle de kral ve halk arasında yer alan "ara tabakaların" (aristokrasi, burjuva sınıfı vb.) bulunmasını genel olarak "Doğu Despotizmi" kavramsallaştırmasının da tarihsel toplumsal nedenleri olarak gösterilir. Ancak Tahir, kerim devlet yaklaşımı ile Doğu despotizmi tezlerine karşı çıkmaktadır. Osmanlı'nın tarihsel örneğini sunduğu devlet biçimi kerim devlettir ve Batılılaşma süreci içinde giderek sınıflaşmış devlet karşısında (devlet eliyle burjuva sınıfının yaratılması ülküsünü düşünebiliriz) Anadolu halkının derinden kerim devlet hasreti çektiğini düşünmektedir. Tahir, 1960'lı yıllarda gelişmeye başlayan "ceberrut doğu despotizmi-özgür demokratik Batılı devletler" oryantalist karşıtlığına oksidentalizmi fazlaca bükerek meydan okumaktadır. Tahir, Osmanlı yönetim anlayışındaki padişah, asker ve ulemeden (padişah hariç diğer kadrolar reaya sınıfına açıktır) oluşan üçlü denge üzerine kurulu düzende iktidar paylaşıldığı ve tek elde toplanmadığı için, iktidarın tek elde toplandığı despotizm tezlerine karşı çıkmaktadır. İktidar padişahın mutlak kontrolünde değildir, halka açık olduğu için de sınıfsal değildir (Tahir, 1992a: 415).

Tahir bu görüşüyle, 1960'lı yıllarda oluşan "baskıcı, faşizan, ceberrut" devlet tasavvurunun Türk devlet çizgisinde baskın bir motif olmadığı, tarihsel realitenin bunun tam aksi yönde olduğunu *Devlet Ana* romanında ortaya koymaktadır. Kitabın yarattığı büyük etkinin bir nedeni de dönemin birbiriyle çatışan devlet teorileri ve buna dayalı iktidar stratejilerinin mücadelesinde yatmaktadır. Bu bakımdan Kemal Tahir, ne Osmanlı-Türk toplum geleneğinin sınıfsal sömürü ilişkilerine dayanan sömürücü ve baskıcı devlet çizgisinde olduğunu ne de devlet geleneğinde ceberrut olduğunu söylemektedir. Ona göre devletsiz yapamayan Türklerin devlet çizgisi ile Batılı devlet tipi birbirinden kategorik olarak farklıdır:

Bizde her şey devletten beklenir; onun için de her şey devletten gelir zaten... Başka memleketlerdeki devletle, bizim Anadolu insanımızın devleti bir değildir! Biz devlete “baba” deriz: “Devlet Baba”. Başka milletlerin dilinde böyle bir deyim yoktur. Çünkü o ülkelerde devlet “Baba” değil, “Kâhya” dır vermez, alır. Ama bizim memlekette, hem baba, hem babacandır. Belki de Anadolu insanı, böylesine bir devlete alışık olduğu için, bunun tam tersi olan Batı devlet biçimlerine yüz elli yıldan beri direniyor, bir türlü bu biçimleri içine sindiremiyor (Bozdağ, 1995: 65-66).

Doğulu denilen Asyatik üretim biçimi temeli üzerine yükselen devlet tipi Tahir’e göre sınıf devleti olmadığı için, batı-kapitalist-burjuva sömürücülüğünü sürdürmemiş, reayasına elinden geldiği kadar yumuşak davranmıştır. Hâkim sınıf karakteri gösteren idareci kadroları aristokratlaştırmadan halktan kimselerin de erişebileceği konumlar olarak açık tutmuştur (Tahir, 1992a: 333). Osmanlılıkta her şeyin *haklı olarak* devletten beklenmesi, her şeyin tarih boyunca devletten gelmiş olması gerçeğine dayanmaktadır; bunun olağan sonucudur (Tahir, 1992a: 342). Ekonomik çareler ve davranışlar gibi, politik değişmeler de, Batıdaki tersine Osmanlılıkta, devletten gelmektedir. Tahir’e göre çok partili hayata geçişte bile farklı sınıfsal katmanların sınıf davranışlarına ve dünya görüşleri esasına dayanan partiler sistemi kurulamamış, ana idareci kadroların fraksiyonları şeklini almıştır. Değişimin itici gücü sınıf esasından çok devletin güçsüz düşmesi motivasyonuna dayanmaktadır. Doğulu devlet tipinde devlet çoğu zaman dışsal nedenlere bağlı olarak güçsüz düşmekte, zayıflamakta ya da çökmektedir. Bu durum karşısında *bürokratik kadrolar* yeniden bir devlet örgütlenmesine girmektedir. Doğulu devlet ile Batılı devleti Tahir notlarında şu biçimde net olarak ayıştırmaktadır:

Doğulu devlet, Batılı Devlet’ten en az, beş bin yıl eskidir. Batıda ana kutsallık mülkiyette olduğu halde, Doğu toplumlarında, devletin kutsallığı dinden bile önce gelir. Batıda devletler sınıfların temsilcisi, sırasında savunma aracı olduğu halde, Doğudaki devletler bütün toplumun var olma, yok olma şartıdır (...) Batıda devlet sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç olduğu halde, Doğuda devlet, halka karşı sorumluluklar yüklenmiştir. Son hesaplaşmada, ihya edicidir. (Bu ihya edicilik, devleti elinde tutanların üstün akıllarından, temiz vicdanlarından, yufka yüreklerinden gelmez, devletin de var olması yok olması, buna bağlıdır. Doğuda insanlar, zengin olsunlar, yoksul olsunlar, her tehlikeli dönemde, her zaman sıkıştıkça hemen devlete dönerler. Her şeyi ondan beklerler” (Tahir, 1992s: 317, 318).

Bu düşünce ile Tahir giderek gelişmekte olan Marksist ve liberal akımların devletin baskı aygıtlarına odaklanan kötücül devlet imajlarının Doğu'ya ithalatının önüne geçmeye çabalamıştır. Pierre Bourdieu'nün bir metaforuna referansla söylendiğinde *Devlet Ana* romanı ve “kerim devlet” nosyonu, bir yandan ceberutluğu ifade edecek biçimde yasakçı Baba imajına mesafesiyle, diğer yandan da sömürücü sınıf mefhumunu reddetmesiyle “devletin sol eli” biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Tahir'in ifadesiyle “Osmanlılık bir talan rejimi değil, alan rejimi değil, tersine kerim devlet olarak veren rejimidir” (Tahir, 1992b: 165). Derebeyliğe karşı ATÜT sistemine dayanan Osmanlı toprak sisteminin zorunlu devlet biçimi kerim devlet olmuştur. Bu devlet biçimi de talancı değil düzen getirici tarihsel bir rol üstlenmiştir. Devlet dediğimiz örgütlenmenin Doğu toplumlarında icra ettiği fonksiyon sınıfsallaşmayı engelleyici ve sosyal adalet dağıtıcı bir “sol el” işlevi olmakla birlikte (Marx'ın “Doğu'nun zenginliği” olarak söz ettiği ATÜT'ün sol kapasitesi), Batı'da sosyal sınıflaşmayı önlemenin ötesinde onun bir operasyonel aracı konumuna indirgenmiş olmasıyla “sağ el” fonksiyonunu icra etmektedir. O halde, Batı'nın özel mülkiyet rejimine dayanan sınıfsal devlet görüşünden ziyade Doğu toplumlarında hâkim sistem “sosyal devlet” ve kamusal mülkiyet anlayışıdır. Kamu düzeninin ortadan kalkması ve kamusal mülkiyet rejiminin çöktüğü evreler “çöküntü”, “bozulmuş”, “çürüme”, “adaletsizlik” olarak halk tarafından değerlendirilmiştir. Kerim devlet yapısının ister feodalleşme isterse de kapitalistleşme eliyle sosyal ve siyasal düzenin “sınıflaşması” anlamına geldiği ve bu sınıflaşma da “bozulma”, “yabancılaşma”, “çürüme” olarak görüldüğü için bu sınıflaşma programının en genel adı olan “Batılılaşma” programına şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre Batılılaşma sömürücülükten başka bir anlam ifade etmemektedir. Ona göre “Batılılaşma sömürme çağrısıdır” (Tahir, 1992b: 16). Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik-sosyal bünyesindeki özellik devletin kapı-kulu-memur devleti oluşu, bilhassa, Anadolu'da savaşla aldığı toprakları Allah adına devlet malı olarak tutması, mülkleri de vakıflaşmaya zorlayarak kişiler elinde toplanmasının kesinkes önlenmesidir (Tahir, 1992b: 40). Tahir için Batıllık ve Batılılaşmak ne kadar süslenirse süslenirse sadece sömürüye kalkışmak anlamına gelmektedir. “Batı uygarlığına yetişmek, Batı uygarlığını geçmek” ifadesinin anlamı “Batıdan, Batılıdan daha sömürgeci olacağız” demektir (Tahir, 1992b: 20). Bu açıdan Tahir için “Batı uygarlığına yetişme gayreti” diyebileceğimiz sürekli çabalamaların bir türlü başarıya ulaşamaması, bir kapı-kulu (memur) devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik-sosyal bünyesindeki özellikten ileri gelmektedir. Kişisellik, birey ve ferdiyetçilik

şuuru Batı sosyal sisteminde mülkiyet bilinci üzerine yükseldiği için “Osmanlı insanı Batılılaşamaz” (Tahir, 1992b: 21).

Bu sayede Kemal Tahir’in “sol Osmanlıcı” tezleri açıklık kazanmış olmakta ve Tahir, o yıllarda gelişmekte olan sağ Osmanlıcılık eğilimi karşısında Osmanlıcığın sol elini öne çıkararak Marksizm ile tarihsel geleneği sentezleyerek bir üst bilince geçebilmiştir. Kemal Tahir böylelikle Batıcı-laik cephenin anti-Osmanlıcılığını da milliyetçi-muhafazakâr cephenin anti-solculuğunu da kritik ederek kendine özgü yeni bir pozisyon üretebilmiştir. Dönemin sol hareketlerini de halkın devlet olgusu karşısındaki tutumunu anlamalarını salık vermektedir:

Halktaki devlet düşmanlığı, devletin varlığına karşı düşmanlık, yani anarşi isteği değil, kerim devlet olması gereken bize özgü bir devletin, iç ve dış baskılar altında bu kerim özelliğini kimilerine göre despotik, kimilerine göre de ceberrut karakterler yüzünden değiştirmesi yüzündendir. Anadolu halkları devlet anlayışlarını yüzyıllar boyu yanıp yakıldıkları devlet gerçekten tehlikeye düştüğü zaman göstermekte, devleti tutmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmemektedirler (...) Anadolu halklarının mücadele tarihi, devleti sınıf devleti haline getirme mücadelesi tarihi değil, devleti kerim devlet haline getirme mücadelesidir (Tahir, 1992b: 183-184).

Sosyal ve sınıfsal eşitsizlikler üstüne bina edilmemiş “beylik” kültürünün yozlaşma süreçleri daima kolektif çıkardan uzaklaşma, kamusal kaynakların şahsi çıkar elde etmek isteyen kişilerin elinde talan edilme dönemleri olarak işlenmektedir. Devletin şahsi çıkar ilkesine göre yapılandığı tarihsel momentler genel olarak Kemal Tahir’de *bozulma* şeklinde kendisini göstermektedir. Kamunun şahsileşmesine tekabül eden olumsuz tipler Tahir’in bütün romanlarında mevcuttur. Örneğin *Yol Ayrımı* ve *Kurt Kanunu* romanlarında devleti çöküş sürecinden çıkararak harekete geçirmekte ve dolayısıyla devlet kurucu kapasitesinin aktifleştiği Kurtuluş Savaşı sürecinden sonra devletin kamusal kaynaklarının şahsi çıkar mücadelesinin elinde yozlaşmasına odaklanmaktadır. Tahir’in Cumhuriyet rejiminin kuruluş sürecine ve sonrasındaki gelişmelere bakışında etkili olan temel yaklaşımı da bu ekseninde kendisini göstermektedir. Bir yandan kurucu kadroların yeniden bir devlet örgütlenmesini epik bir coşku ile karşılamakta, diğer yandan da devlet kurulduktan sonraki oluşan şahsi çıkar kavgalarını da şiddetle eleştirmektedir. O halde, Kemal Tahir’in gerek Osmanlı’ya gerekse Kemalizm’e bakışında ikircikli bir yaklaşımdan ziyade, son derece sistematik ve teorik bir bakış açısı hâkimdir. Devletin çöküş anlarında mütemadiyen oynanan kurucu rolü ve devlet kurma kapasitesini onaylamakta, kurucu kadronun toplumun “ortak iyi” sini temsil eden

“kerim devlet” yaklaşımından uzaklaşmasını eleştirmektedir. Tarihsel gerileme dönemlerinde devletin çöktüğü evrelerde kendini gösteren siyasal elitlerin kurucu öncülük misyonlarını önemsemekte ancak kerim devletin bozulma anlarına karşı çıkmaktadır. “Kurucu kadrolar” ve “kerim devlet” gibi iki merkezi kavramı ortak bir teorik çatı altında toplayan yaklaşımı da ATÜT modelinde bulmuştur.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu makale, Osmanlı toplumsal yapısının tarihsel gerçekliğinden ziyade, Kemal Tahir’in romanlarında onu nasıl kurguladığı ve ne tür çözümlere vardığı ile ilgilenmiştir. Gösterildiği gibi Kemal Tahir, edebiyat yazını içinde bir devlet metafiziği üretmiştir. Doğu ile Batı arasındaki karşıtlığı da radikalleştirerek birbirine tercüme edilemez iki politik, sosyal ve ahlaki birim olarak kurgulamış ve böylece tarihsel göreliliği mutlaklaştırmıştır. Tahir, kendi etik teorisini ve felsefi antropolojisini de devlet metafiziğiyle temellendirmiştir. Radikal bağlamaştırma stratejisi ile edebi, toplumsal, siyasal ve kültürel tüm biçimleri tekillik içinde yerleştirmiştir. Bununla birlikte, Doğu ile Batı’nın ontolojik farklılığını ve siyasal gelenek inşasını bir noktadan sonra, siyasal genetik açıklamalarına dönüştürme tehlikesinin içinde düşmekte olduğunu belirtmekte fayda vardır. “Asya Tipi Üretim Tarzı” kategorisi, Tahir’in geliştirdiği metafiziğe sosyal bilimsel bir epistemolojik blokaj oluşturmak yerine metafiziğin sosyolojik teori ile desteklenmesine yaramıştır. Bu itibarla da, tarihsel ve toplumsal gerçekliğin yerini tarihi romanın epik anlatısı almış, tarihsel hakikat epik hakikatlerin içinde çözümlenmiştir. 1960’lı yılların politik ve entelektüel kavramsal yenilenmesi içinde “ceberut devlet”, “faşist devlet” ya da “sosyal devlet” görüşlerine karşı çıkmış; “devlet” kavramının entelektüel meşruiyeti yitirilmesine karşı mücadele ederek “devlet” kavramını yeniden büyülemeye çalışmıştır. Ayrıca Tahir, siyasal geleneğe yaptığı kuvvetli vurguyla eski ile yeni arasındaki süreklilik ve kopuş krizini yeniden formüle etmiştir. En son olarak şunu söylemek gerekiyor: Tahir’in kültürel bir genetik koda çevirdiği devlet kutsallaştırması popüler bilinçte geniş bir yankı bulmuş, onun yeniden üretmekle çoğalttığı devlet metafiziği popülerleşerek neredeyse sosyal bir aprioriye dönüşmüştür. Kemal Tahir’in metinlerini yeniden okumanın önemi, son otuz yıllık süreçte gelişen radikal içkincilik momentumuna karşı yeniden gündeme gelen devlet metafiziğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Son Not

¹ Bu nedenle Refiğ, “Yorgun Savaşçı” kitabını “en Atatürkçü roman” biçiminde değerlendirmiştir: “Bu kitabında yurdu düşman işgal ettiğinde elinde asker kalmadığına bakmadan, kimden emir alacağını bilmeden direnme ve savunma imkânların araştıran bir avuç subayın dramı işlenir, başkentinden kasabasına, köyüne kadar bu mücadele sırasında ülkenin panoraması verilir” (Refiğ, 2015: 104).

² “Vuruştuk mermisiz, kasaturasız/Ne aman istedik ne aman verdik” ifadeleri, Kemal Tahir’in *Yol Ayrımı* kitabından alıntılanmıştır (Tahir, 1975: 283).

³ Adalet Dairesi modeli üzerinden sonraki gelişmeleri Kemal Tahir, “1800’den sonra “Padişah memurla olur, memur hazineyle olur, hazine reayayla olur, reaye adalet ile olur, adalet kanunla olur” biçimine; 1920’den sonra ise “Devlet hükümetle olur, hükümet memurla olur. Memur hazineyle olur, hazine reayayla olur, reaya adalet ile olur. Adalet kanun ile olur, kanun hürriyet ile olur” (Tahir, 1992a: 25-26) biçiminde yeniden yorumlamıştır.

Kaynakça

Belge, M. (2009). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: Birikim Yayınları. (3.baskı).

Belge, M. (2016). *Step ve Bozkır*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Bozdağ, İ. (1995). *Kemal Tahir’in Sohbetleri*. İstanbul: Emre Yayınları.

Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (2006). *Geleneğin İcadı*. (Çev. Mehmet Murat Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Gilroy, P. (2004). *After Empire: Melancholia or Convivial Culture: Multiculture or Postcolonial Melancholia*. New York: Routledge.

Gözler, K. (2017). “Devlet” Kelimesi Üzerine Bir Deneme. *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 129.

Machiavelli, N. (2013). *Prens*. (Çev. Buğra Poyraz). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Refiğ, H. (2015). *Kemal Tahir’le Birlikte*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tahir, K. (2007). *Devlet Ana*. İstanbul: İthaki Yayınları. (4. Baskı).

Tahir, K. (Aralık-Ocak 1967-68). *Dost Dergisi Soruşturması*, C. XX.

Tahir, K. (2005). *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (1992b). *Notlar 11. Batılaşma*. (Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1992c). *Notlar 12. Çöküntü.* (Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1992a). *Notlar 10. Osmanlıcılık-Bizans.* (Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1991). *Notlar/Roman Notları II.* (Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1989). *Notlar 1/Sanat ve Edebiyat.* (Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları

Tahir, K. (2010). *Yol Ayrımı.* İstanbul: İthaki Yayınları. (4. Baskı).

Tahir, K. (1975). *Yorgun Savaşçı.* Ankara: Bilgi Yayınevi. (5. Baskı).

Yazarın Katkı Oranı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Plaster of Paris/Chalkware Figurines: Period Showcase Objects in Turkish Houses

Alçı/Tebeşir Biblolar: Türk Evlerinde Dönemsel Vitrin Objeleri

Seda DEMİR ^a

Abstract

Until the establishment of the Republic, the upper layers of Turkish society were closely interested in European culture, life, art and literature, especially French. With the disappearance of many traditions such as eating on the floor or the change in social communication patterns, dining tables and chairs, display cases and sideboards, bedside tables for dining rooms, bedrooms and wardrobes began to settle in residences. Between the 1970s and 1990s, plaster figurines with human and animal figures, i.e. figurines, mostly bearing traces of pastoral, religious or simple life, were exhibited in the windows of many houses in Türkiye, and were a symbol dominating domestic decoration for a period with their vibrant colors. The places where immigrants, who produce and sell trinkets, are in majority, are the USA, Germany, and England, and around Europe. These trinkets, which are known to come especially from Italy, England, USA and Germany, have become indispensable and encountered objects in decoration. The study, as a first in terms of previous research, deals

^a Dr., Türkiye Ministry of National Education, Serdivan Anadolu Lisesi, Sakarya, Türkiye, e-mail: serkoc_16@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3044-8530, Adress: Köprübaşı Mah. 4023 Sok. No: 17 Serdivan/SAKARYA.

Bu makaleye atf için / To cite this article: Demir, S. (2024). Plaster of Paris/Chalkware Figurines: Period Showcase Objects in Turkish Houses. Journal of Society and Identity, 1(1),76-92. Doi: 10.5281/zenodo.13127895

Geliş Tarihi (Received):06.04.2024, Revizyon (Revision): 08.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 20.06.2024

with the production stages of these works, their relevant history in terms of intercultural and social factors is included, and original information about their physical structures and prominent artists is inspected. Also in the study, the place and importance of these objects in Turkish houses, their artistic qualities, origins and some features related to Türkiye were discussed, and it was a priority to give information to the literature about the figurines that gained antique value because they were no longer produced.

Keywords: Plaste figurines, Chalkware figurines, German figurines, Italian figurines, showcases in Turkish houses.

Öz

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Türk toplumunun özellikle üst tabakaları, başta Fransız olmak üzere Avrupa kültür, yaşam, sanat ve edebiyatıyla yakından ilgilenmişlerdir. Yerde yemek yeme gibi pek çok geleneğin ortadan kalkması ya da sosyal iletişim kalıplarının değişmesiyle birlikte yemek masaları ve sandalyeler, vitrinler ve büfeler, komodinler için yemek odaları, yatak odaları ve gardıroplar konutlara yerleşmeye başlamıştır. 1970'li ve 1990'lı yıllar arasında Türkiye'de birçok evin vitrinlerinde sergilenen, çoğunlukla pastoral, dini veya sade yaşamın izlerini taşıyan alçıdan insan ve hayvan figürlü heykelcikler yani biblolar, canlı renkleriyle bir dönem ev dekorasyonuna hâkim olan bir simgedir. Bibloların üreticiliğini ve satıcılığını yapan bu göçmenlerin çoğunlukta olduğu yerler, Avrupa'nın bazı yerlerinin yanı sıra çoğunlukla ABD, Almanya ve İngiltere olmuş özellikle İtalya, İngiltere, ABD ve Almanya'dan geldiği bilinen bu biblolar dekorasyonda vazgeçilmez ve sıklıkla karşılaşılan objelerden olmuştur. Çalışmada ilgili önceki araştırmalar açısından bir ilk olarak bu eserlerin üretim aşamaları sunulmuş, kültürlerarası ve toplumsal faktörler açısından ilgili geçmişlerine yer verilmiş, fiziksel yapıları ve belirgin sanatçıları hakkında özgün bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada bu nesnelerin Türk evlerindeki yeri ve önemi, sanatsal nitelikleri, kökenleri ve Türkiye ile ilgili bazı özellikleri ele alınmıştır ve artık üretilmediğinden antika değeri kazanan biblolar hakkında literatüre bilgi vermek öncelik kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alçı biblolar, Tebeşir biblolar, Alman biblolar, İtalyan biblolar, Türk evlerinde vitrin.

1. Introduction

Showcases, which are derived from the French word "showcase", "verre" (glass), became fashionable in the 1830s and served the function of exhibiting the porcelain and crystal guest sets of the house in the halls (Emiroğlu, 2014: 156).

Westernization movements in the 19th century caused Ottoman society to be influenced by European culture, life, art and literature, especially French culture. Over time, etiquette and lifestyle began to change in Ottoman society, and over the years, this change has spread to the residences of the elite and then to the residences of random people. The custom of eating on the floor table has disappeared, and dining tables and chairs, showcases and buffets, dining rooms for nightstands, bedrooms for beds and wardrobes have begun to be allocated in residences (Demirarslan, 2009).

The showcase has largely disappeared and has been replaced by a simple dressoir that takes up less space, or an LCD TV and unit of almost the same length (Kurt, 2021). Also, although showcases have mostly been obsoleted in modern Turkish houses, showcases which is still common in old individuals' homes happen to include period objects like plaster or chalkware decorative objects. Thus, the need to display of trinkets has decreased since the showcase is no longer preferred in living rooms.

“The formation of domestic spaces like showcases depends on cultural, functional and symbolic values” (Taşkın and Güngör, 2017). The showcase is the furniture which signifies the characteristic differences of every Turkish house by exhibiting what the household find valuable or scenic to be exhibited in a specific corner of the house with constant stability. Also, the patterns available at the objects' preferences in the showcase gives us clues their owners' characteristics and tastes. According to the study carried out by Taşkın & Güngör, (2017) all the participants who are over 40 have showcase in their living room the purpose of which is to exhibit and serve to storage purposes. Their span of existence ranged from 8 to 28 years old. But somehow participants have a common thought about showcases that showcases are among the “unnecessary” furniture. The study also depicted that the most frequent objects happened to be versatile as porcelain, glass and crystal tea and coffee sets, zam-zam sets, sugar bowl, porcelain and silver trinkets and trays, photo frames, crystal vases, wedding candies preserved, candle holder, artificial decorative flowers, laces, doilies, candle holder, etc.

Apart from these objects especially during 80s and 90s, porcelain figures and dolls were quite popular to be exhibited. Also, especially porcelain and chalkware figurines were also popular and prevalent to be kept in showcases in Turkish houses. “The radio, which is a technological means of communication, was given a local character by decorating it with lace and placing tiny trinkets on it, symbolizing the artistic side of the Turks (Çetinkaya, 2012: 54).

Depending all on this information presented so far, it has been specified that there there is a lack of any specific academic study (Turkish or foreign) about these figurines and their certain value in the Turkish society. Thus, this study aims to provide a basic information about the history/origin of plaster and chalkware figurines and their existence in the Turkish houses since 60s and 70s onwards.

The research focuses on their chronological qualities, basic characteristics (physical and original), realated periodical information, their maintenance and preservation in terms of their place in Türkiye because the human object interactions depend on socio-cultural context.

2. Method

In this research, for presenting information about the origins, and history of the figurines which are the centers of the study, chronological ordering was used while sociological academic studies were highly depended for the figurine culture in the world and in Türkiye comparatively.

While creating the sample set of this research, a selection was made from the personal collection of the author, who was the collector of the figurines in question. The characteristic physical qualities of those which are especially described as "period objects" by collectors were mentioned, and followingly the most common examples of these figurines, which were, once, show case decorations of Turkish houses for a period, were identified by the author. The set was photographed and used visually in the study by the author herself.

3. A Brief History of Plaster Figurines

To specify the original manufacturers of these pieces of art, it wouldn't be wrong to attribute their debut to Italian artisans in 1820s. These were also the years labor migrants (chimneysweeps, street entertainers/vendors) were frequently travelling to larger cities of Europe, America, etc. Among those there were groups called figurinai, “they were makers and

sellers of small statuettes and figurines. They were itinerant, manufacturing and selling their wares as they travelled from place to place (Colpi, 1991: 39).

Glazed pottery representations of animals and people were common household ornaments during the 18th and early 19th centuries. Some of these pieces were imported from English, French and German potteries, but more were made at home (Lipman, 1972).

Image 1. A Representation of Itinerant Sellers (Smith, 1815).

The production of sacred plaster statues, especially, are so ubiquitous and deeply rooted in the Tuscany that still today there are artisan companies that preserve and use many of their original production molds of 100 years ago, perpetuating a Tuscan tradition (WEB 1). But back in time in the beginning of the 19th century, there was the tradition of making small statuettes and figurines in the area which didn't come enough as a way of earning the life and many of residents in the nearby groups called the figurinai (figurine makers) have started to immigrate.

Colpi (1991: 38) informs that the last group of arrivals into Britain completing the pre-1880 Italian community were several types of itinerant semi-skilled craftsmen including the figurinai. What they called a *campagna*, a tour starting at the end of the winter season for selling could last almost three years. When the weather warmed it was easier to travel to the destination by walking. It was also the ideal time -summer months-, to be able to manufacture and sell in the streets. They had their own hierarchical social structures, a *capo compagnia*,

the oldest and most experienced man directing several campagne himself having the enough financial power to afford the necessary molds, tools and equipment. Under him were several men, called garzoni.

If they were unable to carry the molds from the villages or in case they didn't get the appropriate ones, there were usually skilled ones making them themselves. When they ran out of popular and appealing models, he could carve copies of sculpture that is possible to sell to make a mold out of it.

The market for plaster figures reached its height in the 19th century. Such figures were used to ornament interiors from the grandest country houses to the most ordinary homes. They were also used as sources of inspiration for artists, designers and others, whether in artists' studios or in museums and academies (WEB 2).

Some figurines in this epoc were almost the original copies of Staffordshire figures but they were like miniature copies. Chalkware was for the provincial middle classes a substitute for the Staffordshire owned by the wealthy, and the chalk pieces generally followed popular Staffordshire models. The English designs were, however, infused with a German folk art flavor, and developed in America with bolder patterns and simpler color (Lipman, 1972). But "it is traditionally believed that the figurinai began by selling religious statues, particularly those necessary to make nativity scenes. From all indications, however, nativity scenes were not produced on a large scale until much later. The first and most popular statuette produced and marketed appears to have been that of a sitting cat whose simple lines allowed for easy reproduction, decorated or tinted with lamp smoke. They displayed a certain artistic sense and fineness of craftsmanship typical of the earlier statuettes (Sensi-Isolani 1990).

When it was the early nineteenth century, the variety in the subjects and concepts in these pieces had already enlarged. Among these, there were miniaturized reproductions of the works of Michelangelo, many Greek and Roman sculptures, in addition to the famous busts of ancient philosophers.

Besides the itinerant nature of their work, their act of hiring young children drew the attention of the public in the cities they emigrated which changed the attitudes toward them. It was the intersection by the evolution of public opinion and legislation to both itinerants and child labor at the time. "Their adaptation of a craft that had existed for centuries demonstrates their ingenuity, while the objects d'art and busts of culture heroes they sold help us understand the

relationship between the artistic tastes of middle, upper and working classes, and give us some indication of the historical figures they considered important” (Sensi-Isolani, 1990). By the time child labor was under control and there were many families well-functioning businesses in the cities they immigrated, in 1920s, it was now very rare to see plaster of paris statuettes in the streets of Europe and North America except for the Southern parts where life an industry were being progressed fairly slow. After a while the art of figurinai were not considered among skillful artisans and qualified workforce, not until 19th century. In this century, the Italian government declared that the art belonged to the Lucca province, and it was quite clear that the tradition and the craftsmanship had almost came to an end.

In the second half of the 19th century, chalk ware, or plaster images, became highly popular in Europe and the United States for use in Christian missionary activity, facilitating the exportation of Western Christian assets. The type remained popular until the mid-20th century, being used especially for religious or plain domestic decorations. It boomed during the after-war period (1945-1965).

In the second half of the nineteenth century U. S., plaster "cottage ornaments" out- stripped the pottery products in popularity. The making of chalk ware in this country goes back at least to 1768 when one Henry Christian Geyer advertised in Boston that he practiced the "Art of Fuser Simulacrorum or making of all sorts of curious animals of Plaster of Paris." It is, however, the late Pennsylvania rather than the early New England chalkware that collectors know so well today (Lipman, 1972).

Along with the prevalence of Italian immigrants and the large production of figurines on their side, Germans were also highly involved in the business that can also be specified as a kind of “folk art” at the time, especially in U.S. “Chalkware, made largely by the Germans of Pennsylvania, but also found in sections of New England settled by Germans, was the cheapest available form of household ornament. Almost all of it was made between 1850 and 1885” (Lipman, 1972).

The term “chalkware” describes small (generally 5 to 12 inches tall) decorative figures made of plaster of Paris. Chalkware was a cheaper alternative to the earthenware or porcelain figures, such as English Staffordshire mentioned above, that were popular during the 18th and 19th centuries. Initially, chalkware busts were imported from Europe. However, forms more coveted by Americans, including fruit and animals, were soon produced domestically (O’Banion and Cole, 2011). Many pieces sold,- as in the Italian counterparts-, generally via

the itinerant peddlers, for as little as fifteen cents , and averaged no more than half a dollar for the more elaborate items (Lipman, 1972).

There has been ambiguity about when in the process these objects acquired this name- also being called as chalk or chalkware by the late nineteenth-century which represented more detailed characteristics and specificity than waxes did. They had greater precision in their surface effects and textural qualities, Moreover, their surface quality served better for the paint. The surfaces of unpainted finished plaster could also be coated with a varnish, shiny or matte, to protect the surface or waxed to provide a smooth inviting touch, most often for smaller more intimately scaled pieces. In the 1800s, plaster started to be used as the prime material for ecclesiastical, commercial, educational, and domestic objects in various purposed of the collections in museums, universities, and other schools across Europe and the United States (Promey, 2014). For example, the decades immediately after 1740s American folk-art peculiar to the locality of Pennsylvania are chalkware figures and animals. These, when they are good in design and color, take their place with the best examples of American decorative sculpture in polychrome (Yard, 2003). From the Great Depression through the 1950's, chalkware experienced a resurgence in popularity in America as a common prize at carnivals (O'Banion and Cole, 2011). According to Promey (2014) again, "Plaster also assumed a genealogy that asserted relations with other fine "white" artistic media, alabaster (to one form of which it was chemically related), marble, and porcelain chief among them, but also ivory and bone".

4. Qualities of Production and Some Common Physical Characteristics

The manufacture of plaster molds and casts requires few tools. Some chalkware artists made molds from original clay models; however, most molds were made from existing casts. Indeed, it is not uncommon for pieces to have been made from molds many times removed from the original, which explains the lack of detail in otherwise identical pieces (O'Banion and Cole, 2011). Starting the production, granulated or powdered alabaster chalk is mixed with the necessary amount of water. The mixture is poured into molds. The molds used to be produced out of rubber or glue while their modern-day substitute is often latex or silicone. But glue molds would not come in handy as they could not endure the chemical reaction the material produces while drying.

Although over time new processing techniques have been developed for nativity scenes and sacred plaster statues, we continue to rely on those who have been able to combine the new systems with the secrets of traditional plaster processing.

Plaster molds, made of two parts, were oiled to prevent the plaster mold from adhering to the casting. Rubber bands or rope (never a clamp) were used to hold the pieces of the mold together. This allowed for some separation of the mold in response to the heat and expansion that is created while the plaster casting sets. A limited amount of plaster was poured into the mold, which was rotated until the plaster hardened. After disassembly of the mold, the parting line on the cast was removed with a sharp tool. Early chalkware was painted with oil paint, but watercolors in bright primary colors ultimately gained dominance (O'Banion and Cole, 2011). One of the basic physical characteristics of the figurines in question can also be enlarged with the category of having a pedestal painted in a vivid green color- mostly pictured as the green grass or representing the characters' being in open air- and coming with a versatility in the animal and human figures depicted. The scale of the character representations varies from ice skating couples to amazon women hunting. The depiction of horses, deers, dogs or a simple everyday object like a bucket, ball, umbrella, etc. accompanying ladies is highly prevalent.

Photo 1, 2, 3, 4: Various models of chalkware figurines. (Source: Author)

And male adult figures depicted alone is rare but also seemingly a period came in the late span of production depicting male children and grown-up with various occupations and standing by/holding various object like balls, buckets, umbrellas, hats, etc. Bu this genre is often depicted with an odd body proportion with an object by the side as available in the images below.

Photos 5 and 6: Exaggerated body proportions in the plaster figurines. (Source: Author)

It is highly probable that during a long span in Türkiye, as in the other parts of the World the replicas of replicas were produced as mentioned above because today it is still probable to come across unevenly detailed figurines and most of the second generation replicas are unstamped. Also, the most well-known ones could vary in colors and details. For example, the two depicted in the visuals below belong to the same figurine model but the striking change in the painting details and the apparent physical differences can be detected in the same model. See image 7 and 8 below.

Photos 7 and 8: Twin models in different colors, probably coming from different casts. (Source: Author)

4.1. Two Popular Schools in the Plaster Figurines Prevalent in Türkiye: Santini and Ruggeri

4.1.1. Amilcare Santini (1910-1975)

The artist was born in 1910 near the city of Florence in Tuscany, Italy. He was an apprentice of the well-known Italian Sculptor Colombini who inspired most of his Works through his career. He was famous with the quality of his works whose material he prepared himself out of clay which served as a cast/mold to produce images. He was pronounced to be using only simple tools such as wooden sticks in addition to mostly performing manually (WEB 1 & 2). Studying university, he developed the technique for producing a mixture for which he combined marble with alabaster and resin which he made it sat in the molds he made himself in the room temperature before taken out and painted “in the very old Italian tradition and style” (WEB 1 & 2). The artist passed away in 1975 leaving his legacy of craftsmanship to his children and grandsons (third generation artists). His firm remains still in business and is run by his descendants.” Many models are classical in style and are either religious or mythological in theme” (WEB 1 and 2).

4.1.2. Gino Ruggeri (1957)

Gino Ruggeri, born in Volterra (Pisa) in 1957, as one of the most well-known Italian sculptors in 1900s like in Santini. Working by the famous Bianchi's Factory in Tuscany, and like Santini again, developed his own material in which combined alabaster with resin. The consequence would be the durability and the waterproof quality of the final form. The factory aforementioned was sold to Santinis now that the works of Ruggeri now control the rights to Ruggeri's works, i.e. 1987 forward (WEB 3). Although there have been many other unsigned or unstamped figurines available in variations in Türkiye, almost every three of five plaster of paris figurines are cold-stamped or carved by the side of their pedestals. A. Santini or G. Ruggeri at the back on their plinths (pedestal). There is also another very prevalent stamp deciphering the name Prof. Ruggeri. In many, a name “Prof. Ruggeri” is impressed in the base in addition to a version enlarged with another impression “depositato. In Santini school the term “depositato” is usually represented with inscriptions “DEP” probably implying that the products in question is a registered model.

Photos 8, 9 and 10: Inscriptions at the back pedestals. (Source: Author)

And it is quite frequent that a triangular cold print accompanies G. Ruggeri figurines while it is highly visible that Santini figurines don't have a cold stamp or a symbolic print of a specific company. But it is often the case that many of the figurines have been polished to prevent it from having damages and enable it to present the color which has mostly made them cover the already faded inscriptions on the plinths.

4.2. Italy and the Tradition of Plaster of Paris Figurines and Their Diffusion in Türkiye

Bagni di Lucca, is also the place, in 1500s the Figurinai was born, who ancestors were also the artisans who specialized in the production of stuccoes. It was the material used for embellishing the palaces, mansions, royal structures, etc. Thus, at a certain point in history they came up with the idea of producing/reproducing sacred and plain statues out of plaster. It was a low-cost and accessible material in addition to being processed easily. But a period came in the region that they were heavily in need of money; thus, they began to move and travel to sell, especially in the 19th century which would eventually led their plaster images to become worldwide famous.

The figurinai's emigration in a three-hundred-year span led to the diffusion of the inhabitants of an Italian region, Lucchesia (Tuscany), to four continents. For example, Ranolph Rodgers a famous American sculptor (1825-1875), in 1800s, were influenced from the figurine makers

from Italy who produced and sold plaster of paris statuettes on Cherry Street, New York City, where they had settled bringing together their the centuries-old art of modeling and casting in Plaster from Italian province of Lucca as far back as 300 years (Cavaoli, 1999: 8).

Most groups of emigrants were related, and with few exceptions came from the same village or neighboring villages. Their destinations were major cities in Italy, in particular Venice, Bologna, Rome, Florence and Modena. More than half of those who left, however, traveled abroad. Most went to France whose physical and cultural proximity since Napoleon's sister ruled the principality of Lucca, probably accounted for its attraction. It is only after Napoleon's demise that we find more figurinai traveling in large numbers to other European destinations (Sensi-Isolani, 1990).

In America, chalkware was mainly made by Italian immigrants that sold their products door to door. While traveling chalkware merchants were present in many cities, they sold great quantities of wares to rural Pennsylvanians. (O'Banion and Cole, 2011). It wasn't much different when it comes to other parts of the World receiving immigrants from the northern parts and Germans were also highly involved in the itinerary salesmanship at the time. Thus, most of the plaster image production was also produced by German immigrants in these countries as well.

To designate a certain date or at least a specific year to which Türkiye was introduced to the "figurines" or "plaster images" would not be appropriate as there hasn't been any concrete study held on the topic. Nonetheless, it is quite common and well-known in Türkiye that it was 60s and 70s when they became prevalent in the souvenir shops especially in cities like İstanbul and Ankara. As will be mentioned in the following sections, there have been well known companies named Güzel-İş-Biblo and Eser Biblo whose stamps and phone numbers in addition to the serial numbers of the images in question survived are still clearly legible today. Before that "during the Ottoman period, there were no ceramic figurines due to the prohibition of paintings and figures. With the proclamation of the Republic, trinket production began in Türkiye, which modernized with the influence of Europe" (Ulukütük, 2010).

During 1950-1960 period when the rational international movement was dominant, After World War II, things were rapidly developing in terms of technology, materials, construction methods and aesthetic values and were confronted with western architecture. "After 1955, as an extension of the developments in the West, the issue of architectural decoration came to the agenda again with the adoption of the idea of integrating architecture with painting and

sculpture. By taking advantage of the possibilities of contemporary industry and technology, new materials have begun to be used in a different context in architectural decoration. The large plain wall surfaces of high reinforced concrete buildings were tried to be enriched with color and form elements. Although it is a factor that increases the cost of construction, the use of mosaics, stained glass, ceramics, frescoes, metal castings and sculptures has become widespread, especially in hotels, large office and bank buildings." (Ceyhan 2002). Another point in terms of evaluating these figurines is that there emerge two company names which have resulted these figurines' reputation in Türkiye as "Ankara figurines". It is possible to claim that there have been two major names whose work was very widespread and frequently sold in the Turkish stores between late 1960s and early 1980s. On their debut and diffusion phase within Türkiye, it is highly probable to mention that their importation was directly realized in largest cities in Türkiye like İstanbul and Ankara, the capital. The reason could be counted as the extraordinarily common frequency of coming across to a stamp under the name of two companies/stores named "Güzel İş Biblo" and "Eser Biblo" which are two apparently already closed down companies in Ankara long ago. They had the figurines stamped at the bottom of the figurines with their archival numbers stated with a stamp. The exact stamping of the companies are as in the image below:

Photos 11, 12, 13 and 14: Stamping at the bottom of te pedestals. (Source: Author)

5. Conclusion

Having surged from an arm of religious art, plaster figurines diffused over the World from Italy with economical motives of the people called figuranai when they also began to move and travel to sell their statues and in the 19th century, leading this movement to make their art known all over the World which is probably somehow related to why they got into Türkiye. During a long span of time following the emergence of showcase culture in the early years of the country, these pieces of arts were highly popular in especially middle-class Turkish houses especially between 1960s and 1980s.

Although these figurines are now referred to as period figurines or nostalgic plaster figurines in today's Türkiye; besides, their financial value is not as high as porcelain period figurines. It is possible to obtain especially the most well-known models of these figurines, which attract the attention of collectors and nostalgia lovers, mostly from antique dealers or public auctions.

These realistic and artful castings with a wide variety of genre subjects, may not be classified as an individual and concrete branch of current folk art over the modern world. But as household ornaments which have been quite popular for a number of years in Türkiye as in many other parts of the world from 70s on, played a vivid part in the life of the people and as such are worthy of our interest as a blast from in many traditionally styled Turkish showcases today.

References

- Cavaioli, F. J. (1999). Randolph Rogers and the Columbus Doors. *Italian Americana*, 17(1), 8-13.
- Ceyhan, G. (2002). *Türkiye’de Konut İç Mekân ve Donatılarında Değişim ve Süreklilik* (Un Published Ph. D. Dissertation), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Colpi, T. (1991). *The Italian Factor: The Italian Community in Great Britain*. Edinburgh: Mainstream Publishing.
- Çetinkaya, E. (2012). 1930’lardan 1970’lere Türkiye’nin Gündelik Hayatında Yeni Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Radyo. *Kültür ve İletişim*, 15(29), 37-72.

Demirarslan, D. (2017). 19. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine Türk Mobilya Sanatı ve Mobilya Üretiminin Gelişimi. *Turkish Studies*, 12(29), 179-200. Doi: 10.7827/TurkishStudies.12497. Erişim Adresi: https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=20892

Emiroğlu, K. (2014). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kurt, S. (2021). *Haneden Ev Haline: "Türk Evi"nde Mimari, Düzenleme, Pratik*. İstanbul: İletişim.

Lipman, J. (1972). *Techniques in American Folk Decoration*. New York: Dover Publications.

O'Banion, S., & Cole, T. (2011). Speaking with the Artist: A Holistic Approach to Preserving Art. ANAGPIC. Erişim Adresi: http://resources.culturalheritage.org/anagpic-student-papers/wp-content/uploads/sites/11/2020/04/anagpic2011_Cole_OBanion_paper.pdf

Promey, S. M. (2014). Chalkware, Plaster, Plaster of Paris: Conversations: An Online Journal of the Center for the Study of Material and Visual Cultures of Religion. doi:10.22332/con.mst.2014.1. Erişim Adresi: https://mavcor.yale.edu/sites/default/files/article_pdf/promey_sally_medium_study.pdf

Sensi-Isolani, P. A. (1990). Italian Image Makers in France, England, and the United States. In *Italian Americans Celebrate Life, the Arts and Popular Culture. Selected Essays from the 22nd Annual Conference of the American Italian Historical Association*, New York, AIHA (pp. 95-113).

Taşkın, B. & Güngör, O. (2017). Nesne Değerlendirmesi: Vitrinin Türk Evlerindeki Rolü. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6(3), 541-548.

Ulukütük, M. E. (2010). *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Seramik* (Unpublished M. A. Thesis), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

WEB 1: https://www.isac-statue.it/eng_amilcare.html

WEB 2: https://www.isac-statue.it/eng_chi_siamo.html

Yard, N. (2003). Sculpture. *Design*, 39(8), 4.

Seda Demir

Yazarın Katkı Oranı

Makalenin tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Moldova Eğitim Sisteminin SSCB Öncesi ve Sonrası Karşılaştırması

Comparison of Moldova Education System Before and After USSR

Tayyip CAN ^a

Yılmaz YILDIRIM ^b

Öz

Bu çalışmada Moldova eğitim sistemi (MES) incelenmiştir. Moldova eğitim sistemi çalışmada Sovyet zamanı ve sonrası olmak üzere iki dönem karşılaştırılması yapılarak analiz edilmiştir. MES Sovyet zamanı genel Sovyet eğitim sisteminin bir parçasıydı. Bu sebeple Sovyet üretim tarzının ve ideolojisinin genel karakteristik özelliklerini taşımaktaydı. Özellikle Gimnazi olarak bilinen ve 5-9 sınıfları arasını oluşturan eğitim grubu politeknik okul şeklinde örgütlenerek mesleki eğitime ağırlık verdi. Lise ve üniversiteler de mesleki eğitim ağırlıklı yapıdaydı. Bu dönemde ideolojik olarak Sovyet ideolojisi hakimdi. Dil zorunlu olarak Rusçaydı. Diğer yandan bağımsızlık sonrası MES yeniden yapılandırıldı. Batı tarzı sisteme geçildi. Ancak Sovyet yapısı tamamen yok olmadı. Politeknik okulları kaldırıldı. Rusça dili yerine Rumence zorunlu dil oldu. Bununla birlikte Gagavuzya'da Rusça eğitim dili olarak devam etti ancak Rumence resmi dil olduğu için zorunlu dersler arasında yer aldı. Sovyet dönemi ile bağımsızlık dönemi eğitim sistemi karşılaştırıldığında hem ideolojik hem de işleyiş olarak büyük farklılıklar olduğu ortaya çıkar.

Anahtar kelimeler: Moldova, Sovyetler, Moldova eğitim sistemi, Sovyet eğitim sistemi.

^a Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Eğitim Yönetimi ve Denetimi YL, tayyipcan26@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0003-7574-5322.

^b Okul Müdürü, Sınıf Öğretmeni, yilmazyildirim@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0005-7224-6610.

Bu makaleye atıf için // To cite this article: Can, F. ve Yıldırım, Y. (2024). Moldova Eğitim Sisteminin SSCB Öncesi ve Sonrası Karşılaştırması, Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 93-109. Doi: 10.5281/zenodo.13131953

Geliş Tarihi (Received):05.06.2024, Revizyon (Revision):17.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted):30.06.2024

Abstract

In this study, Moldovan education system (MES) is analyzed. The Moldovan education system is analyzed by comparing two periods in the study: Soviet and post-Soviet times. MES was a part of the Soviet education system during the Soviet times. For this reason, it had the general characteristics of the Soviet mode of production and ideology. In particular, the educational group known as Gimnazi, which constituted the grades 5-9, was organized as a polytechnic school and focused on vocational education. High schools and universities also emphasized vocational education. During this period, Soviet ideology dominated ideologically. The compulsory language lesson was Russian. On the other hand, MES was restructured after independence. A Western-style system was introduced. However, the Soviet structure did not disappear completely. Polytechnic schools were abolished. Romanian became the compulsory language instead of Russian. Yet, Russian continued to be the language of education in Gagauzia, but Romanian was included among the compulsory courses as it was the official language. When the education system of the Soviet period and the independence period are compared, it becomes clear that there are major differences both ideologically and operationally.

Keywords: Moldova, Soviet, Moldovan education system, Soviet education system.

1. Giriş

Moldova, Karadeniz'e sınır olmayan ancak Türkiye tarafından Karadeniz'den komşu olarak kabul edilen, bir Güney Doğu Avrupa ülkesidir. 27 Ağustos 1991 günü Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) ayrılarak bağımsızlığını ilan etti. Yüzölçümü 33.846 kilometre karedir. Anayasal üniter bir devlet olmasına rağmen ayrılıkçı bölge Transdinyester kendisini sosyalist ve bağımsız bir ülke olarak tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından tanınmayan Transdinyester'in aksine Gagavuzya anayasal otonomidir (Moldova Cumhuriyeti Anayasası, 1994, Md. 111).

Moldova'nın nüfusu 2023 yılı itibarıyla 2.518.800 kişidir. Nüfusun büyük çoğunluğu, yaklaşık %72,5'i, etnik olarak Moldovan veya Romen'dir. Diğer oranı Gagavuzlar, Bulgarlar ve Ukraynalılar oluşturur. Din olarak Ortodoks Hristiyan nüfusa sahip olan Moldova, kilise olarak büyük oranda Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır (Moldova İstatistik Bürosu, 2023).

Moldova’da eğitim dili Rumencedir. Anayasa’da resmi dil Moldovanca yazmasına rağmen kamu kurumlarında ve halk arasında resmi dil Rumence olarak bilinir. Diğer yandan Gagavuzya’da eğitim dili Rusçadır (Akpınar, 2022: 211). Moldova Eğitim Bakanlığı’ndan izin almak şartıyla diğer dillerde de eğitim yapılabilir ancak Rumence haftada en az 4 saat zorunludur (Coroi vd., 2005: 10).

Moldova eğitim sistemi içerik olarak sürekli kendini yenilemektedir. Yapısal olarak tüm dünyada uygulanan genel eğitim yapısına uygundur. Bu çalışmada Moldova eğitim sistemi incelenmiştir. Moldova’da eğitim, dersler bazında ayrıntıya girmeden yapısal ve hukuki temelleri açıklanmıştır. SSCB dönemiyle ilgili bilgi verilmiş ve değişiklik teknik olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Moldova Eğitim Sistemi

Moldova eğitim sisteminin (MES) temelinde Sovyet Eğitim Sistemi (SES) vardır fakat SES’e karşı bir sistemdir. MES bağımsızlık sonrası köklü bir değişiklikle Batı tarzı eğitim sistemine geçti. Ancak fiziksel yapısı ve eğitim kadrosu ile SES’in temel paradigmaları sistemde kendini korudu. Batı tarzı eğitim sistemine geçmek amacıyla MES’de müfredat sürekli yenilendi. İstenilen düzeye henüz ulaşamamasına rağmen müfredat üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

MES diğer ülkelerdeki genel eğitim sistemine uygun olarak okul öncesi, ilköğretim (ilkokul ve gimnazi), orta öğretim (Lise) ve yükseköğrenim olarak yapılanmıştır. Eğitim sisteminin tasnifi ve yaş grubu aşağıda verilen tablodaki gibidir.

Tablo 1: Moldova Eğitim Sistemi

Eğitim Türü	Okul Türü	Yaş Aralığı (yıl)
Okul Öncesi	Kreş ve Anaokulu	1-6
İlköğretim	İlkokul ve Gimnazi	7-15
Ortaöğretim	Lise	16-19

Kaynak: Moldova Eğitim Bakanlığı.

Moldova’da eğitime başlama yaşı 6’dır. Bir yıl zorunlu olarak okul öncesi eğitimi uygulanır. Bu eğitimde temel bireysel ve sosyal alışkanlıklarla birlikte okuma-yazma ve aritmetik öğretilir. Sene sonunda ilkokula geçiş sağlanır. 4 yıllık ilkokul eğitiminden sonra sınav yapılır ve bu sınav sonucunda başarılı olan öğrenciler 5’inci sınıfa; yani gimnaziye başlar. 5 yıllık gimnazi eğitimini başarıyla tamamlayan ve gimnazi bitirme sınavlarında başarılı olan

öğrenciler liseye devam edebilirler. Lise teorik lise ve kolej olmak üzere iki gruba ayrılır. Teorik lise genel lise hükmündedir. Program sözel bölüm (*humanity class*) ve sayısal bölüm (*real class*) olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılır. Sözel bölüm edebiyat ve sosyal bilimler ağırlıktayken sayısal bölümde matematik ve fen bilimleri ağırlıktadır. Teorik liselerin eğitim-öğretim yılı 3 yıldır. Bunun yanında kolej diye isimlendirilen meslek liseleri vardır. Meslek liseleri 4 yıllıktır. Ayrıca özel öğrenci kabul eden sanat, spor ve bilim liseleri vardır (Akpınar, 2021: 26).

Zorunlu eğitim 1 yıl okul öncesi, 4 yıl ilkokul ve 5 yıl gimnazi olmak üzere toplamda 10 yıldır. 4'üncü yılın sonunda ve 9'uncu yılın sonunda okul bitirme sınavları yapılır. Bu sınavlar ulusal bazda olur ve hazırlanan sorular okullara gönderilerek sınav uygulaması gerçekleştirilir. Sınavlardan başarılı olan öğrenciler bir sonraki eğitim kademesine geçer. Bu sınavların ciddiyeti sorgulanabilir. Usul olarak tüm öğrenciler bir üst sınıfa geçer. Ayrıca lise son sınıfta bakalorya (*Bacalaureat*) sınavı uygulanır. Bu sınava meslek liseleri girmek zorunda değildir. Ancak üniversite okumak isteyen meslek lisesi mezunları bu sınava sözel veya sayısal alanların herhangi birinden girmek zorundadır. Bununla birlikte genel lise mezunları kendi alanlarından bakalorya sınavını vermek zorundadır. Bu sınav genel lise için mezun olma şartıdır. Bakalorya sınavı çok ciddi bir şekilde uygulanır. Bu sınavlar belirlenen okullarda ve özel bir sistemle klasik metotla yapılır. Bakalorya sınavlarına okul, bakanlık ve öğrencilerin hazırlanması ve bu sınavların uygulanması bir dönem boyunca sürer. Bakalorya sınavlarında 4 zorunlu 1seçmeli olmak üzere 5 sınav uygulanır. Sınav ders sayıları okul türüne ve okulun eğitim diline göre değişiklik gösterebilir (Moldova Müfredat Ajansı, 2023).

2.1. Moldova Eğitim Sisteminin Anayasal İlkeleri

MES Moldova Cumhuriyeti Anayasası'nın 35'inci maddesine dayanır. Moldova Cumhuriyeti Anayasası 35'inci maddesinin "Temel Hak ve Ödevler" bölümü "Eğitim Hakkı" başlığı ülkedeki eğitim sistemiyle ilgilidir. Anayasanın 35'inci maddesine göre Moldova Cumhuriyeti'nde eğitim zorunlu eğitim, lise veya meslek lisesi ile yükseköğrenimden oluşur. Diğer özel amaçlı okullarda da eğitim sağlanır. Öğrenci istediği dilde eğitim alabilir ancak resmi dil eğitimi devlet eliyle sağlanır ve zorunludur. Devlet okulları ücretsizdir. Üniversitelerin bütçesi devlet tarafından sağlanmaz fakat üniversiteler özel kanunla kurulan özerk okullardır. Yani yüksekokullar idari ve mali olarak özerk kuruluşlardır. Lise, meslek liseleri ve yükseköğrenime ulaşmak insanların doğal haklarıdır. Devlet eğitimi laik bir eğitimdir ancak devlet yasalara uygun olarak diğer dinlerde yapılacak olan din eğitimi

garanti altına alır. Veliler okul seçiminde özgürdür ve okul seçiminde öncelikli hak velilere aittir (Moldova Cumhuriyeti Anayasası, 1994).

Moldova’da eğitim üç temel kısımdan oluşur. Bunlar ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğrenimdir. Anayasa ilköğretimi zorunlu eğitim olarak ifade etmektedir. Uygulamaya baktığımızda zorunlu eğitim okul öncesi, ilkokul ve gimnazi olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Zorunlu eğitimin nasıl olacağı kanunlarla belirlenmiştir. Anayasa meslek liselerini zikrederek onlara farklı bir anlam yüklemiştir. Bakanlık teşkilatında bu fark açıkça gözükmemektedir. Bunlarla birlikte özel statülü okullara atıf yapılarak bu okulların özel müfredatla eğitim vermelerinin önü açılmıştır. Moldova Anayasası için en radikal ifade din eğitimi veren kurumların açılıp açılmayacağıdır. Anayasa devlet okullarında laik eğitimi zorunlu kılarken dini okulların açılmasında bir sakınca görmemektedir. Anayasada herhangi bir dine atıf yapılmamıştır.

Moldova’da ilkokul ve ortaokulda (gimnazi) 1’inci sınıftan 9’unucu sınıfa kadar zorunlu eğitim uygulanır. Moldova’da eğitim temel olarak ücretsizdir. Devlet okullarında ücretsiz eğitim garanti altına alınmıştır. Üniversiteler bunun dışındadır. Çok yüksek fiyatlar olmamakla birlikte üniversitelerde öğrencilerden belirli bir ücret talep edilir. Anayasa üniversiteleri ücretsiz eğitimin dışında tutmuştur (Musteata, 2017: 22).

Okulların eğitim dili konusunda belirli bir zorunluluk yoktur. Ancak Rumence en azından ders olarak zorunludur. Çünkü devletin resmi dilinin öğretilmesi devlet eliyle ve zorunlu olacağı belirtilmiştir. Pratikte İngilizce, Rumence, Rusça, Bulgarca ve Ukraynaca eğitim veren okullar mevcuttur. Anayasa dil eğitimi konusunda herhangi bir dil ismi zikretmekten kaçınmış, resmi dil ve diğer diller olarak tasnife gitmiştir.

Ancak şu hususu hatırlatmak gerekir. Rumence resmi dil olarak zorunlu olmasına karşın Anayasa’da devletin dili Moldovancadır. Bu çelişki 2013 yılında Anayasa Mahkemesinin aldığı karara istinaden ortaya çıkmaktadır (Baar ve Jakubek: 68). Anılan karara istinaden Eğitim Bakanlığı Moldovanca olan ders ismini Rumence olarak değiştirmiştir.

Okul seçimi herhangi bir usule bağlanmamıştır. Kanunlarda okul seçimi sınırlılıkları ortaya çıkar. Üniversiteler bakalorya sınavlarının sonuçları ile lise mezuniyet ortalamalarına göre öğrenci kabul ederken liseler veya meslek liseleri yönetmelikle belirtilen esaslara göre öğrenci alır. Genel eğilim başvuran her öğrenciyi almaktır. Çünkü öğrenci bulmada kurumlar ciddi güçlükler çekmektedir.

Son olarak, Anayasa okul seçiminde veya eğitim türü seçiminde velilere atıf yaparak öğrenci yetiştirmenin öncelikli olarak ailenin bir meselesi olduğunu ifade eder. Bu toplumsal düşünce biçiminden bireysel ve özgürlükçü düşünme biçimine geçmiştir. Bu geçişle SES'in toplumu veya devleti önceleyen insan tipolojisinden bireyin hak ve taleplerini önceleyen insan tipolojisine evrilmiştir. Aile toplum yapısının ve bireyin doğal unsuru olarak düşünülür. Öyleyse bireysel özgürlüklerin kurumsallaştığı yer ailedir. Aile ise yasalar doğrultusunda bir çocuğun tüm tasarruflarına sahiptir. Gerçekten de uygulamada 18 yaşına kadar aile çocuğun tüm hayatını kapsar. Devlet formal eğitim haricinde bireyin özgürlüğünü kısıtlayıcı şekilde vatandaşlarının karşısına çıkmaz. Eğitim alanında bir öğrenci istediği okula ulaşabilir. Kendine has zorlukları olmakla birlikte üniversiteye kadar ekonomik zorluklar çok büyük engel değildir. Köylerde dahi liseler veya meslek liseleri mevcuttur.

2.2. Moldova Eğitiminde Müfredat Gelişim Süreci

Moldova eğitim sistemi Sovyet eğitim sisteminin devamı olarak 1994 yılına kadar değiştirilmeden uygulandı. O günkü politik çalkantıda müfredat ve sistem değişikliği için uygun ortam yoktu. Moldova eğitim müfredatında çalışma yapmak üzere 1997 yılında Müfredat Geliştirmeleri İçin Ulusal Konseyi kuruldu. 1990'lı yıllarda müfredat geliştirme programları Dünya Bankası desteğinde gerçekleşti. Bugün dahi Dünya Bankası'nın MES'e eğitim konusundaki desteği devam etmektedir. 2013 yılında yapılan protokol gereği 29.200.000 Dolar destekle MES'te yenileme çalışmaları sürmektedir (<https://projects.worldbank.org>, 23.06.2020).

1995 yılında özellikle dil ve tarih konusunda sokak gösterilerine sahne olan Moldova, temel tartışmayı Moldovanca-Rumence, Moldova Tarihi-Rumen Tarihi ikileminde yaşadı. Tarım Partisi'nin Moldovanist ideolojisi gereği resmi dil Anayasa metninde bugün de olduğu gibi Moldovanca olarak yazıldı. Romanya Tarihi programlardan çıkartıldı ve akabinde iki ay süren sokak gösterileri gerçekleşti. Bu tartışmalar doğrultusunda bir sonraki yıl müfredatta değişikliğe gidildi ve Romanya Tarihi, Dünya tarihi ile birlikte müfredata konuldu. 2001 yılında Komünist Parti'nin iktidara gelmesiyle müfredat tartışmaları tekrar alevlendi. Romanya Tarihi dersi yerine Moldova Tarihi dersi getirildi. Sokak gösterileri tekrar başladı. Avrupa Konseyi destekli tarih çalışmaları düzenlendi. Fakat tartışmalar bitmedi. Romanya tarihinin okullarda okutulması Moldovan kimliğinin oluşumuna engel olduğu fikri genel eğilimdi. Komünist Parti aynı yıl Rusçayı ilköğretim 2'inci sınıftan itibaren zorunlu ders olarak müfredata soktu. Bütün protestolara rağmen 2002 yılında hükümet yeni müfredatı

uygulamaya koydu. 2009 yılında Komünist Parti'nin iktidarı kaybetmesi ile müfredat tartışmaları tekrar alevlendi. 2010 yılında hükümet yeni bir müfredat çalışmasına başladı. Yeni müfredat 2011 yılında uygulamaya konuldu ve Romanya Tarihi tekrar müfredata girdi. Rusça zorunlu ders olmaktan çıkarıldı. Moldovanca dersi yerine Rumence dersi konuldu (Musteata: 25-49).

En son müfredat değişikliği 2019 yılında gerçekleşmiştir. Yeni müfredat daha çok pedagojik kaygılarla hazırlanmış bir müfredattır. Kademeli olarak uygulanan müfredat değişikliği 2014 yılında oluşturulan Ulusal Müfredat Çerçevesi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Politik çalkantılar ve diğer sebepler müfredatın yenilenmesini geciktirmiştir (<https://mecc.gov.md/>, 23.06.2020).

2.3. Sayılarla Moldova'da Eğitim

Önceden belirtildiği gibi MES üç temel bölümden oluşmaktadır. Bunlar ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimdir. Bununla birlikte son bir yılı zorunlu olmak üzere okul öncesi kurumlar mevcuttur.

Tablo 2: Moldova'da Öğrenci Sayıları (2003 ile 2018).

Yıllar	Okul Öncesi	İlköğretim ve Lise	Yükseköğretim	Toplam
2003	106.538	580.980	153.192	840.710
2018	149.513	350.066	103.763	603.342
Değişim (%)	40,34	-39,75	-32,27	-28,23

Kaynak: Moldova İstatistik Bürosu.

Moldova İstatistik Bürosu (MİB) verilerine göre okul öncesi eğitim 15 yıl içerisinde %40,34 oranında artmıştır. Önceki bölümlerde Moldova'da doğum oranlarının düştüğü, çocuk sayısının azaldığı belirtilmişti. Okul öncesi eğitimde öğrenci artışının sebebi çağ nüfusu artışında değil okullaşmanın artmasında aranmalıdır. Okullaşma oranları okul öncesi eğitimde hızla artmış ve neredeyse %100 okullaşma oranı sağlanmıştır. Okullaşma oranındaki bu artışı MİB verilerinde görmek mümkündür. Bu verilere göre 2003 yılında 1.246 olan okul öncesi kurum sayısı 2018 yılında 1.484'e çıkmıştır. Başka bir ifadeyle 15 yıl içerisinde okul sayısı yaklaşık %19 artmıştır. Kapasite kullanımının artışı ve yeni okullar, yıllar içerisinde ortaya çıkan okul öncesi eğitimindeki artışı açıklamaktadır.

İlköğretim ve lise öğrencileri sayısında 2003 yılına göre %39,75’lik bir düşüş vardır. 580.980 olan ilköğretim ve lise öğrenci sayısı 15 yıl sonra 350.066 olarak gerçekleşmiştir. Düşüşteki en büyük etken göçtür. Bununla birlikte doğum oranlarının azalması Moldova’da çocuk sayısında ciddi azalmalara sebep olmaktadır.

İlköğretim ve lisede görünen öğrenci sayısı düşüşü üniversitede de kendini göstermektedir. 2003 yılında 153.192 olan üniversiteli öğrenci sayısı 2018 yılında 103.763 olarak gerçekleşmiştir. Oransal olarak %32,27 düşüş söz konusudur. Bu düşüş ilköğretim ve liseye göre görece azdır. Fakat öğrencilerde yaş düştükçe çocuk sayısı; dolayısıyla öğrenci sayısı da düşmektedir. Böylece üniversitedeki oransal düşüş ilk ve ortaöğretime göre daha azdır. Fakat üniversite eğitimi alan öğrenci sayılarındaki %32,27’lik düşüş oranı çok ciddi bir orandır.

Toplamda 15 yıl içerisinde Moldova’da eğitime devam eden öğrenci sayısındaki azalma %28,23 olarak gerçekleşmiştir. Öğrenci sayılarındaki düşüşün en önemli sebepleri üniversiteye devamdaki güçlükler, düşük doğum oranları ve yurt dışına göçün sebep olduğu nüfus azalmasıdır. 2003 yılında 840.710 olan öğrenci sayısı 15 yıl içerisinde 237.368 kişi azalarak 603.342 kişi olarak gerçekleşmiştir.

2.4. Haftalık Ders Yüğü ve Analizi

Moldova Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte müfredat üzerinde yapılan tartışmalar haftalık ders saatlerinde de gerçekleşti. Derslerin sürekli isim değiştirmesi hem kimlik tartışmaları hem de pedagojik kaygılar sebebiyle ortaya çıkmıştır. Derslerin isim değiştirmesi veya yeni dersler konulması ve haftalık ders saatlerinin değişmesi farklı bir çalışmayı gerektirir. Burada 2019 yılında uygulanan ders programları baz alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme ilköğretim ile sınırlandırılmıştır. Eğitim dili Rumenceden farklı olan okulların haftalık ders yüğü yukarıdaki gibidir. Eğitim dili Rumence olan okulların haftalık ders yüğü ise Tablo 4’te verilmiştir.

MES’de iki farklı haftalık ders programı düzenlenmiştir. Tablo 4’te verilen program eğitim dili Rumence’den farklı olan öğrenciler için uygulanmaktadır. Etnik olarak Gagavuz, Bulgar veya Ukraynalı olan bölgelerde açılan okullar için hazırlanan program, kendi ana dillerindeki eğitime göre hazırlanmıştır.

Tablo 3: Eğitim Dili Ukraynaca Gagavuzca ve Bulgarca Olan Okullarda Haftalık Ders Yüğü.

Dersler	Sınıflar								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rumen Dili ve Edebiyatı	3	3	4	4	4	4	4	4	4
Ukraynaca/Gagavuzca/ Bulgarca Dil e Edebiyatı	8	7	7	7	6	6	5	5	5
Yabancı Dil	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Rus Dili	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Matematik	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Fen Bilimleri	-	1	1	1	1	-	-	-	-
Biyoloji	-	-	-	-	-	1	2	2	2
Fizik	-	-	-	-	-	1	2	2	2
Kimya	-	-	-	-	-	-	1	2	2
Bilgisayar	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Romanya ve Dünya Tarihi	-	-	-	1	2	2	2	2	2
Coğrafya	-	-	-	-	1	1	1	1	1
Rus Ukrayna Gagavuz Bulgar Rumen ve Diğer Milletlerin Kültürel Tarihi ve Gelenekleri	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ahlak ve Manevi Eğitim	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Vatandaşlık	-	-	-	-	1	1	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Resim	1	1	1	1	1	1	1	-	-
İş Eğitimi	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Beden Eğitimi	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Rehberlik	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Seçmeli Ders	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Toplam Ders Saati	24	28	29	30	31	32	35	35	34

Kaynak: Moldova Müfredat Ajansı.

Eğitim dili Gagavuzca, Bulgarca ve Ukraynaca olan okullarda Dil ve Edebiyat dersi olarak eğitim dili öğretilmektedir. Örneğin Gagavuzya'da 8 ve 9'uncu sınıflarda Rusça (Gagavuz Otonomisi resmi dili Rusçadır) 5 saattir. Bununla birlikte Rumen Dili ve Edebiyatı 4'er saat okutulmaktadır. Diğer dersler ise aynıdır. Yabancı dil genelde İngilizcedir ve haftada 2 saattir. Çünkü Rusça (Gagavuzya'da Gagavuzca) yabancı dil olarak kabul edilmemekte ve haftada 2'şer saat okutulmaktadır. Rumen Dili ve Edebiyatı haftada 4 saat okularak Anayasa'daki resmi dil öğretilmesi zorunluluğu sağlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada şu hususu hatırlatmakta yarar vardır. Her ne kadar azınlık dili kabul edilen Gagavuzca, Bulgarca ve Ukraynaca haftada 5'er saat okutulması gerektiği programda gösterilse de Gagavuzya'da Gagavuzca dersi ile Rusça dersi yer değiştirmiştir. Yani Rusça haftada 5'er saat okutulurken Gagavuzca haftada 2'şer saat okutulmaktadır. Bunun sonucu diğer derslere de sirayet

etmektedir. Gagavuzya bu tercih ile eğitim dilini Rusça yaparak Rumence, Gagavuzca ve Yabancı Dil hariç diğer tüm dersleri Gagavuzca yerine Rusça okutmaktadır. Dil eğitiminden dolayı ortaya çıkan ders yükü azaltılmamış, diğer ders saatlerinin azaltılması yoluna gidilmemiştir.

Tablo 4: Eğitim Dili Rumence Olan Okullarda Haftalık Ders Yüğü.

Dersler	Sınıflar								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rumen Dili ve Edebiyatı	8	7	7	7	6	6	5	5	5
Yabancı Dil	-	2	2	2	2	2	2	2	2
Rus Dili	-	-	-	-	2	2	2	2	2
Matematik	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Fen Bilimleri	-	1	1	1	1	-	-	-	-
Biyoloji	-	-	-	-	-	1	2	2	2
Fizik	-	-	-	-	-	1	2	2	2
Kimya	-	-	-	-	-	-	1	2	2
Bilgisayar	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Romanya ve Dünya Tarihi	-	-	-	1	2	2	2	2	2
Coğrafya	-	-	-	-	1	1	1	1	1
Ahlak ve Manevi Eğitim	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Vatandaşlık	-	-	-	-	1	1	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Resim	1	1	1	1	1	1	1	-	-
İş Eğitimi	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Beden Eğitimi	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Rehberlik	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Toplum Eğitimi	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Seçmeli Ders	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Toplam Ders Saati	20	22	22	23	26	27	30	30	29

Kaynak:Moldova Müfredat Ajansı.

Azınlık halklar programında Rumen Dili ve Edebiyatı ile sosyal bilimler alanında okutulan derslerin haftalık ders yükü seçmeli dersler hariç 9 saattir. Tarih dersi Romanya ve Dünya Tarihi olarak okutulmaktadır. Azınlık okullarında bu ders Rumence değil okulun eğitim diline göre okutulmaktadır. Dil, edebiyat ve sosyal bilimlerin tüm dersler içindeki oranı %26'dır.

Azınlık okulları 9'uncu sınıf ders dağılımı 8'inci sınıflara benzemektedir. Rumen Dili ve Edebiyatı haftada yine 4 saat iken sosyal bilimler alanında okutulan dersler haftada toplam 9 saattir. Haftalık ders yükü ise 34 saattir. Oransal olarak dil, edebiyat ve sosyal derslerin haftalık ders yükü %26'dır.

Eğitim dili Rumence olan okulların 8'in sınıflarında daha sade bir program uygulanmaktadır. Rumen Dili ve Edebiyatı dersi azınlık okullarına göre haftada 4 saat yerine 5 saat okutulmaktadır. Rusça haftada 2 saat olarak devam etmekte ve yabancı dil dersi haftada 2 saat olarak işlenmektedir. Diğer derslerin eğitim dili Rumence'dir. Sosyal bilimlerin ders yükü ise azınlık okulları ile aynıdır. Böylece dil, edebiyat ve sosyal bilimler alanında okutulan toplam ders saati 9 saat olduğu ortaya çıkar. Sosyal ve dil alanında okutulan derslerin oranı %30'dur. Azınlık okullarına göre oranın artmasının sebebi ders saatlerindeki toplam düşüştür. Rumence eğitim veren okullarda haftalık ders saati 30 saattir.

Eğitim dili Rumence olan okulların 9'uncu sınıflarda haftalık ders yükü 29 saattir. Dil ve sosyal alanda okutulan ders saatleri 8'inci sınıflarla aynı olup haftada 9 saattir. Bu sayılara göre sosyal ve dil alanında okutulan derslerin tüm derslere oranı %31'dir.

3. Sovyet Eğitim Sistemi

Sovyet eğitim sistemi (SES) komünist ideolojinin yeniden üretilmesi üzerine inşa edilmiş bir sistemdir. İdeoloji, doğası gereği gücü yettiğince hayatın her alanına müdahale etme amacı güder. Sovyet eğitim sistemi de bireyin tüm hayatını kapsayacak şekilde yapılandırılmış bir sistemdir.

Sovyet eğitimi hakkında Joseph I. Zajda ayrıntılı şekilde bilgi vermektedir. Zajda'ya (1980: 53) göre SES üç birimden oluşmaktadır. Bunlar; okul öncesi, ilk-ortaokul ve lisedir. Her birisi kendi içerisinde farklılıklar barındırmakla birlikte sistemi üç temel parçaya ayırmak mümkündür.

Tablo 5: Sovyet Eğitim Sistemi (Üniversite Öncesi).

Eğitim Türü	Okul Türü	Yaş Aralığı (yıl)
Okul Öncesi	Kreş ve Anaokulu	1-6
İlköğretim	İlköğretim ve Politeknik	7-16
Ortaöğretim	Lise	17-20

Kaynak: Educatin of USSR (Zajda, 1980: 50-90).

Sovyetlerde 1959'dan itibaren zorunlu eğitim 10 yıl olarak uygulandı. Okul öncesi eğitim zorunlu eğitimin bir parçası değildi. Okul öncesi eğitim iki parçadan oluşturulmuştu. Bunlar bakım evi veya kreş (*yasli*) ve anaokulu (*detski sad*) idi. Kreşlere 6 aylık ile 3 yaş arası çocuklar kabul edilirdi. Kreşte eğitim bakıcılar ve hemşireler nezaretinde gerçekleştirildi. Kreş için 1975 yılında 10 ruble gibi sembolik bir ücret alınırdı. Anaokulu ise 3-6 yaş aralığı

çocuklar için eğitim kurumu görevi gördü. Son yıl; yani 6 yaş çocukları için kreşte ilkokula hazırlık müfredatı uygulanırdı. Genel olarak müfredat komünist değerlerin içselleştirilmesi ve bireyin törpülenerek toplumun yüceltilmesi üzerine inşa edilmiştir (Zdaniuk: 58-65).

SES’de bir çocuk ilköğretime 7 yaşında başlardı. İlköğretim 8 ve 10 yıllık olarak iki farklı şekilde örgütlenmişti. İlk 3 yıl her iki yapıda da ilkokul, sonraki 5 veya 7 yıl ise sırasıyla ortaokuldu. Fakat fiziki olarak aynı ortamdıydılar. Bununla birlikte ilköğretim düzeyinde engelli okulu mevcuttu. 10 yıllık okullar politeknik okullarıydı. Politeknik ismi verilen bu okullarda laboratuvar eğitimiyle birlikte ilgili alanda en üst düzey eğitim verilirdi. Kültür, sanat, spor, fabrika iş gücü, tarım iş gücü vd. ile ilişkilendirilen bu okullarda, okuma yazmadan başlayarak emek gücünde ihtiyaç duyulan her alanda öğrenci yetiştirilirdi. Devlet planlamasına uygun emek gücü bu okullardan temin edilirdi. Şüphesiz bu okullar her şeyden önce Marksist-Leninist öğretinin kaleleriydi. 10 yıllık ilköğretimler akademik, mesleki, sosyo-politik ve bir üst eğitime yardımcı mahiyetteydi. 8 yıllık okullar ise 1965 yılına kadar yaygındı. Fakat zaman içerisinde politeknik okullar bunların yerini aldı. Süreç içerisinde varlıklarını korudular ancak genel eğilim öğrencilerin politeknik okullara devam etmesi şeklindeydi. 8 yıllık okullar politeknik okullar ile aynı müfredata sahipti. Bu okullardan mezun olanlar 9 ve 10’uncu sınıfları liselerde devam ederdi (Аверьянов, 1985: 66-75).

Lise eğitimi, Sovyetlerde politeknik okulların devamı olan liseler, meslek liseleri ve özel amaçlı liseler şeklinde örgütlenmişti. Politeknik okulların devamı olan okullar mesleki olarak branşlaşma şeklinde devam etmekteydi. Bu okullar Türk eğitim sisteminde (TES) bakanlıklara bağlı olan eski tarım lisesi, öğretmen lisesi, sağlık meslek lisesi, endüstri meslek lisesi gibi mesleki liselere karşılık gelmektedir. Meslek liseleri ise daha teknik mesleklere yönelik eğitim veren liselerdi. Medya, bilgisayar, elektronik vs. gibi daha sofistike bölümler bu okullarda öğretilmekteydi. Bu okullar TES’in eski sistemindeki mesleki teknik liselerine karşılık gelmektedir. Özel amaçlı okullar ise branş bazlı okullardı. Matematik, kimya, fizik, biyoloji vs. ve bale, müzik, tiyatro vs. gibi bölümler özel amaçlı liselerde bulunmaktaydı. Eğitim okulun özelliğine göre 3 veya 4 yıl sürerdi. Özel amaçlı liselere seçilen öğrenciler üstün yetenekli öğrencilerdi. Eğer bu okullarda başarısız olurlar ise diğer okullara gönderilirdi. Mezunlar mavi yakalı veya beyaz yakalı olurdu. Bunlarla birlikte kara, deniz ve hava askeri okullar gibi güvenlik birimlerine ait okullar da mevcuttu. Özel amaçlı okullar TES’de fen liseleri, güzel sanat liseleri ve eski askeri liselere karşılık gelmektedir (Артемова vd., 1975: 101-112).

SES’de okul öncesi ve üniversite hariç tüm eğitim parasızdı. Okul öncesi ve üniversiteler ise ücret konusunda farklılaşmaktaydı. Bazısı parasızken bazıları sembolik ücret alırlardı. Katı bir eğitim söz konusuydu. Öğretmen sert ve Marksist-Leninist ideolojinin temel kaynağıydı. Sosyal statüsü yüksek olan öğretmen 1975 yılı itibariyle 129 ruble maaş alırdı. Görece düşük olmasına rağmen öğretmenin sosyal gücü bu geliri önemsizleştirirdi. Okul müdürü parti tarafından atanırdı. Başarısız addedilirse görevden alınırdı. Komünist Parti (KP) her yerdedi. Başarısız öğrencinin hesabı da müdürden sorulurdu. Mesela başarısız olan bir öğrenci uyarılır veya cezalandırılırdı. Yine başarısızlık devam ederse okul gazetesinde veya bölgedeki gazetede başarısız diye ifşa edilirdi. Son olarak öğrenci babasının çalıştığı kuruma durum bildirilir ve öğrencinin babası kurum müdürü tarafından anavatana hayırlı evlat yetiştiremediği gerekçesiyle azarlanırdı. Öğrenci ve ailesi toplum tarafından ayıplanırdı (Ежова vd., 1986: 50-89).

Tablo 6: 1975 Yılı SES İlköğretim Okulları Haftalık Ders Yüğü.

Dersler	Sınıflar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Rus Dili	12	11	12	6	6	4	3	2	-	1
Rus Edebiyatı	-	-	-	2	2	2	2	3	4	3
Matematik	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Tarih	-	-	-	2	2	2	2	3	4	3
Sosyal Bilimler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Doğa Bilimleri	-	1	2	2	-	-	-	-	-	-
Coğrafya	-	-	-	-	2	2	3	2	2	-
Biyoloji	-	-	-	-	2	2	2	2	1	2
Fizik	-	-	-	-	-	2	2	3	4	5
Astronomi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Teknik Çizim	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-
Kimya	-	-	-	-	-	-	2	2	3	3
Yabancı Dil	-	-	-	-	4	3	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Müzik	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Beden Eğitimi	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Toplam Ders Saati	24	24	24	24	35	34	37	35	58	38

Kaynak: Education in USSR (Zajda, 1980: 71).

SES’de 8’inci sınıf haftalık ders yüğü 35 saattir. Seçmeli dersler hariç Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler alanında 10 saat ders vardır. Bu derslerin haftalık ders saati oranı diğer derslerin %29’udur. Sovyet ideolojisinin doğrudan aktarıldığı, Sovyet ulusu yaratmanın temel aygıtı olan bu derslerin 8’inci sınıflardaki ders yüğü normal bir düzeydedir. Ancak diğer dersler de

ideolojinin bir parçasıdır. Mesela Beden Eğitimi dersinde askeri düzen (TES’de Beden Eğitimi dersinde askeri yanaşık düzen eğitimi verilir) bu dersin doğasında vardır. SES sonraki yılda yani 9’uncu sınıf haftalık ders programında haftada 2 saat Askeri Eğitim dersi koymuştur (Ревенко-Бырладяну vd., 2013: 71).

9’uncu sınıfta Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler alanında 10 saat ders vardır. Fakat bu yıl iş deneyimi dersi müfredattadır ki haftada 22 saattir. Diğer derslere göre %17 olan sosyal bilimlere ait derslerin oranı, 22 saat olan ve sanayi, tarla, atölye vd. alanlarda geçen iş deneyimi sayılmazsa % 27’dir. Bu oran 8’inci sınıfla yaklaşık olarak aynıdır.

4. Sonuç

SES ile MES’nin haftalık ders yükü karşılaştırıldığında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ancak bu farklılıklar politeknik okullarının amaçları ile bu günkü okulların amaçları dikkate alındığında anlaşılabilir farklılıklardır. Politeknik okulları tüm hayatı kapsayan, militarist bir ideoloji devşirmeye ve bir mesleğe yönelik okullar olduğu için 9’uncu sınıfta haftada 58 saat ders vardır. Öğretilen mesleğin uygulaması olan haftalık 22 saatin dışında okullarda atölye dersleri politeknik okullarda önemli bir yer tutar. Fakat buna rağmen haftalık ders saati hem Sovyet eğitim sisteminde (SES) hem de Moldova eğitim sisteminde (MES) yaklaşık aynıdır. Dil, edebiyat ve sosyal alanlarda okutulan derslerin oranları ise birbirine yakındır.

Moldova eğitim sisteminde hem bağımsızlık döneminde hem de SSCB döneminde, zorunlu eğitim 10 yıldır. Okul öncesi eğitim SSCB döneminde zorunlu olmamakla birlikte yoğun şekilde uygulanmaktadır. Diğer yandan, SSCB sonrası dönemde okul öncesi en az bir yıl zorunludur. İlkokul her iki dönemde de aynıdır. Buna karşılık ortaokul SSCB döneminde mesleki ağırlıklı politeknik okulken SSCB sonrası ortaokul akademik olarak kurgulanmış gimnazilerdir. Lise eğitimi ise her iki dönemde de birbirine benzerdir.

Derslerin durumuna bakıldığında, SSCB döneminde ders yükünün biraz daha ağır olduğu görülür. Hem politeknik okullarının mesleki alana kayışı hem de SSCB döneminin fen ağırlıklı dünya algısı bunda etkindir. Örneğin bağımsızlık sonrası dönemde matematik genellikle 5 saatken SSCB döneminde 6 saattir. Aynı şekilde SSCB dönemi fizik, kimya ve biyoloji saatleri toplamı SSCB sonrasının neredeyse iki katıdır.

Programlar arasındaki en bariz fark dil derslerindedir. SSCB sonrası Rumence programa girmiştir. Bununla birlikte azınlıklara ait dillerin de programda yer bulduğu görülür. Hangi sınıf düzeyinde olursa olsun Rumence en az 5 saattir. Devletin resmi dilinin Rumence olması

programdaki dil eğitiminin büyük oranda Rumenceye verilmesinin sebebidir. Diğer yandan SSCB sonrası dönemde Rusçanın da programda yer bulmuştur. Halbuki SSCB döneminde sadece Rusça dil eğitimi vardır.

SSCB sonrası dönemde programda yer olan bir diğer ders Romanya tarihi ve vatandaşlık dersleridir. Bu iki ders bağımsızlık sonrası Rus tarihinden koğuşun sonucudur. Moldova tarihi yerine Romanya tarihi programa konulmuş ve etnik olarak Rusya'dan tamamen ayrılma amaçlanmıştır. Vatandaşlık ise Batı tarzı eğitimin bir sonucudur. SSCB sonrası eğitim anlayışı Batı eğitim anlayışını yansıtır. Programın amacı SSCB dönemindeki gibi Sovyet insanı (Sovyetiski çelovek) yetiştirmek değil Moldovan vatandaşı yetiştirmektir. Kimlik anlayışındaki bu değişiklik programa açık şekilde yansımıştır.

Кайнақча

Аверьянов, А. П., Грибов, В. С., Орлов, В. А. ve Предтеченская, Л. М. (1985). *Методическое Пособие по Новой Истории 9 Класс*. Москва: Министерства Просвещения СССР.

Акпınар, Ö. (2021). Moldova'da Sovyet Sonrası Ulus Kimlik İnşası: İdeolojik Yaklaşımlar. *Yıldız Social Science Review*, 7(1), 23-35. Doi: 10.51803/yssr.897588.

Акпınар, Ö. (2022). Gagavuzya'da Otonominin Tarihi Süreci ve Hukuki Temelleri, *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Konularının Akademik Yansımaları*. (Ed., Şahin Karabulut). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 209-222.

Артемьева, Г. В., Бойков, Б., Б., Бендровская, Р., Б., Дружкова, А., В., Корш, Т., А. Ve Лебедев, О., Е. (1975). *Изучение Обществоведения в Средней Школе*. Москва: Министерства Просвещения СССР.

Baar, V. ve Jakubek, D. (1997). Divided National Identity in Moldova. *Journal of Nationalism Memory and Language Politics*, 11(1), 58-92.

Coroi, E. ve Diğerleri. (2005). National Report Republic of Moldova, International Research Project Enhancing Professional Development of Education Practitioners and Teaching/Learning practices in SEE countries, Chisinau. http://pdc.ceu.hu/archive/00002969/01/educational_system_Moldova.pdf.

Ежова, С. А., Ермаева, Л. К., Лазукова, Н. Н., Лебедева, И. М., Майкоф, А. Н., Разбегаева, Л. П., Сырейщикова, Н. А. ve Шабалина, Т. С. (1989). *Методическое Пособие по Истории СССР 8 Класс*. Москва: Министерства Просвещения СССР.

Moldova Cumhuriyeti Anayasası. (1994). Gagavuzya Otonomisi, Erişim Adresi: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curteii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf

Moldova Eğitim Bakanlığı. (2023a). Eğitim Sistemi, Erişim Adresi: <https://mecc.gov.md/en>

Moldova İstatistik Bürosu. (2023). Moldova Nüfusu Etnik Yapısı ve Dini. Erişim Adresi: <https://statistica.gov.md/en>

Moldova Müfredat Ajansı.(2023). Bakalorya Uygulamaları. Erişim Adresi: <http://aee.edu.md/>

Musteață, S. (2017). About Us and Our Neighbours: History Textbooks in the Republic of Moldova, Romania and Ukraine. *Georg Eckert Institute, Braunschweig, Eckert. Dossiers 7*.

Ревенко-Бырладяну, А., Петрович, С. ve Туркине, Т. (2013). *Гражданское Воспитание Учебник для 8 Класса*. Chişinău: Ştiinţa.

Zajda, I. J. (1980). *Education in the USSR*. Bendigo College of Advanced Education in Australia. New York: Pergamon Press Inc.

Zdaniuk, B. (2014). Becoming Europeans in Central Eastern Europe: National Identity Construction After. *University of Warsaw, Faculty of Journalism and Political Science*, 135-153.

Türkiye'nin 100. Yılında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi¹

Teaching Turkish as a Foreign Language in Turkey's 100th Anniversary

Hatice Neslihan DEMİRİZ^a

Öz

Türkçe, tarih boyunca geniş coğrafyalarda konuşulan ve kullanılan bir dildir. Buna bağlı olarak Türkçenin farklı insanlara öğretilmesinin tarihi de oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak Türkçenin yabancı ve/veya ikinci dil olarak öğretiminin sistematik olarak gelişmesi görece daha yenidir. Dil öğretimi yumuşak güç olarak tanımlanan olguda önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla tarih sürecinde dil öğretimine dikkat edilmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin ekonomik ve siyasi gücünün artması ile birlikte Türkçe öğretimi ayrı bir önem kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılı itibarıyla nasıl bir gelişme kaydettiğini belirlemek ve bu süreçteki önemli dönüm noktalarını incelemektir. Bu kapsamda Türkçenin ilk kez yabancı dil olarak öğretilmeye başlandığı Kutad Kubilig'ten başlanarak mevcut zamanda gerek yurt içinde gerek yurt dışında farklı kurumlarda çok sayıda öğrenciye Türkçe öğretiminin gelişimi ele alınmıştır. Alanyazın taraması kullanılan bu çalışma için yapılan çalışmalar incelenerek Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin geçmişten 2020'li yıllara kadar gösterdiği gelişmeler belirlenmiştir.

¹ Bu çalışma, 25-26 Ekim 2023 tarihinde düzenlenen Yüz Yıllık Cumhuriyet: Türk Modernleşmesi Sempozyumunda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

^a Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, haticeneslihandemiriz@topkapi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9079-8719?lang=en>

Bu makaleye atf için / To cite this article: Demiriz, H., N. (2024). Türkiye'nin 100. Yılında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi. Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 110-120. Doi:10.5281/zenodo.13132156

Geliş Tarihi (Received): 16.04.2024, Revizyon (Revision): 29.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 02.07.2024

Ayrıca, 2000’li yılların başından itibaren ivme kazanan Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi alanında katedilen yol ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, tarihçe, yumuşak güç.

Abstract

Turkish has been spoken and used across vast geographical areas throughout history. Accordingly, the history of teaching Turkish to diverse populations dates back quite far. However, the systematic development of teaching Turkish as a foreign and/or second language is relatively recent. Language teaching holds significant importance in the concept of soft power. Therefore, attention has been paid to language teaching throughout history. In recent years, the increasing economic and political power of Türkiye has given additional importance to the teaching of Turkish. The aim of this study is to determine the progress made in the teaching of Turkish as a foreign language in Turkey as of the 100th anniversary of the Republic of Türkiye and to examine significant milestones in this process. In this context, the study examines the development of teaching Turkish from the first instance with Kutadgu Bilig to the present day, both domestically and internationally, in various institutions with numerous learners. Utilizing a literature review methodology, the study identifies the advancements in teaching Turkish as a foreign language from its beginning to the 2020s. Additionally, it focuses on the progress and outcomes achieved in the field of teaching Turkish as a foreign/second language, which has gained momentum since the early 2000s.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, history of teaching, soft power,

1.Giriş

Tarihte Türklerin varlığı çok eskiye dayanmaktadır. Buna bağlı olarak Türkçe tarih boyunca konuşulan ve öğrenilen bir dil olmuştur. Dönemsel olarak farklılaşmakla birlikte Türkçeye olan ilgi hiç yok olmamıştır. Bilinen ve kabul edilen ilk eser Araplara Türkçe öğretme amacıyla yazılan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'tür. Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından yapılan Dil Devrimi ile Latin harfleri ile günümüzde kullanılan ve genellikle Türkiye Türkçesi olarak adlandırılan dilin temelleri sağlam bir şekilde atılmıştır. 1980’li yıllarla

birlikte açılan resmi kurumlar ile Türkçenin ana dili dışında öğretimi daha sistemli bir hâle gelmiştir. Türkçeye olan ilginin artması sistematikleşmenin sınırlarının belirlenmesini ve kurumsallaşmayı beraberinde getirmiş ve bu durum belirli bir takım sorunları doğurmuştur. 2000’li yıllardan itibaren yapılan çalışmalar bu sorunları önce belirlemiş sonrasında da çeşitli çözüm önerilerini ortaya koymuştur. Bu öneriler kademeli olarak hayata geçirilirken bazı sorunlar tamamen ortadan kalkmış olmakla birlikte bazılarının üzerinde hâlâ çalışılmaktadır.

Dil insanoğlunun birbiri ile anlaşabilmek için kullandığı sistemli bir bütündür ve sadece insana özgü olması bakımından önemli bir kavramdır (Aksan, 2020: 17). Dil, birleştirici bir unsurdur, milletlerin devamlılığında önemli bir rol oynar. Dil, düşünmenin bir yansıması olarak değerlendirildiği için kültür ile de yakından ilişkilidir. Diller içinde konuşuldukları kültürden doğrudan etkilenir. Dolayısıyla yabancı/ikinci dil öğretiminde kültür önemli bir unsur olarak değerlendirilir.

Dilin yaşayan ve değişen bir yapısı vardır. Bu değişim tarihsel, kültürel, toplumsal, coğrafi etkenler ve/veya farklı toplumlar ile etkileşimle ilişkilendirebilir. Bu etkileşim, insanların birden fazla dile hâkim olmalarına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak insanlar birbirlerine dillerini nasıl öğretmeleri gerektiğine dair bir sistem geliştirmeye yönlendirmiştir. Bununla birlikte, bazı durumlarda dilin öğretilmesine verilen önem kadar öğrenilmesine yönelik talepler de görülmüştür.

Mevcut çalışmada, Cumhuriyetin ilk 100 yılında Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin tarihsel gelişimini anlamak ve belirgin dönemlerin özetlemek amacıyla yöntem olarak alanyazın taraması tercih edilmiştir. Bu çerçevede alanyazında yer alan ilgili çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiş ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin gelişimi kronolojik olarak ele alınmıştır. Alanyazın taraması, üzerinde durulan çalışma konusuyla ilgili olarak makale, kitap ve diğer belgelerin geçmiş ve mevcut bilgi durumunu tanımlayan yazılı bir özeti ifade eder ve konuyu alt başlıklar halinde düzenleyerek ve önerilen çalışmanın gerekliliğini belgeler (Creswell 2008: 80). Böylece ilgili durum/sorun netleştirilir, gerekli durumlarda durum analizi yapılır ve/veya çözüm önerileri sunulur.

2. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihçesi

Tarihin çok eski zamanlarından beri tarih sahnesinde olan Türkler, diğer toplumlar gibi siyasi, ticari, lojistik ilişkilerde buldukları topluluklara dillerini öğretmeye çalışmışlardır. Bunun ilk ve en bilinen örneği Kâşgarlı Mahmud tarafından Bağdat'ta 1072 ve 1074 yılları arasında

yazılan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'tür. Tam adı *Kitabu Divani Lugati't-Türk* olan eser "Türk lehçelerini toplayan kitap" demektir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: xvii). Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan ve Türkçe-Arapça ansiklopedik bir sözlük olarak tasarlanmış eserin isminde o dönemde yaşayan Türk topluluklarının büyük bir kısmının diyalektlerine dair örnekler verilmesi sebebiyle "Türk dilleri" ifadesi kullanılmıştır. *Büyük Türk Sözlüğü Derlemesi* ya da *Türk Dilleri Sözlüğü* olarak günümüz Türkçesine çevrilen eser Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. Dolayısıyla, Türk olmayanlara Türkçeyi / Türk dillerini öğretmek amacıyla yazılan ilk eser olarak kabul edilmektedir. Bu eser 19. yy. itibari ile Türk lehçelerinin sınıflandırılmasına yönelik çalışmalara yön göstermesi bakımında da ayrı bir önem kazanmaktadır (Tavkul, 2003: 24).

Dîvânu Lugâti't-Türk dışında Türkçeyi yabancılara öğretmek için yazılan pek çok eser vardır. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi Latin harfleri kullanılarak yazılmış ilk Türkçe eser olan *Codex Cumanicus*'tur. 1303'te yazılan bu eserin Türkçe karşılığı *Kuman Kitabı*'dır. Türkiye'de Latin alfabesinin resmi olarak kabulü 1928 yılı olduğu göz önüne alındığında eserin önemi daha belirgin hâle gelir. Ayrıca sözcüklerin Türkçe seslerin birebir karşılığının bulunmadığı Arap alfabesinde yer alan sesler yerine Gotik alfabesinde yer alan seslerle gösterilmesi bakımından da önemlidir. 14. yüzyılda Türkçe'nin sentaktik, semantik, fonetik özelliklerini örneklendirmesi (Akar, 2017) bakımından da alana katkı sağlayan bir eser olarak kabul edilmektedir.

Üzerinde durulan bu eserler haricinde 1312 yılında, Kahire'de Gırnatalı Esirü' d-din Ebu Hayyan tarafından yazılan *Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak* (Türklerin Dilini Anlama Kitabı), 15. yüzyılın ilk yarısında anonim bir kişi tarafından yazılan *EI-Kavaninü'l-Külliyeye Li Zabt'l-Lügati't- Türkiyye* (Türk Dilinin Öğrenilmesi İçin Bütün Kurallar), 15. yüzyılın ilk yarısında Cemalü'd-din Ebi Muhammed Abdullahi't- Türkî tarafından yazılan *Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l-Kıfçak* (Türk ve Kıpçak Sözcüklerinin Türevlerinin Kitabı) ve Mısır'da anonim bir kişi tarafından 15. yüzyılın ilk yarısında yazılan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-lugâti't- Türkiyye* (Yeni ve Arı Türkçenin Sözlüğü) yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla ikidilli sözlük olarak hazırlanan kitapların başlıcaları olarak sıralanabilir (Bayraktar 2003: 63-64). Adı geçen bu eserlerin haricinde tarih boyunca Türkçenin diğer halkalara öğretilmesi için çok sayıda eser yazılmıştır. Bu çalışmada sadece ilk olarak bilinenler ve en başlıcaları üzerinde durulmuştur.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi üzerine yapılan çalışmalar, bu alanın tarihsel gelişimini anlamak için önemlidir. Adı geçen eserlerin yazılma tarihlerine bakıldığında Türkçe tarih boyunca konuşulan bir dil olduğu ve Türkçenin farklı insanlara öğretilmesinin tarihi de oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Ancak, Türkçenin yabancı ve/veya ikinci dil olarak öğretiminin sistematik olarak gelişmesi görece daha yenidir. Türkiye’de 1950 yılından sonra üniversiteler bünyesinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ciddi biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Türkçenin ana dili dışında öğretimi ancak 1980’li yıllarla sistematikleşmiştir. Özellikle 1984 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan Ankara TÖMER ile öğretim kurumsallaşmıştır (Bayraktar, 2003: 61; Barın, 2004: 21; Göçer, 2018: 171, Şen, 2016: 546). Günümüzde üniversitelere bağlı TÖMER’ler kurulmaya ve eğitim vermeye başlamıştır. Ayrıca birçok üniversite bünyesinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik lisansüstü eğitim bölümleri açılmıştır.

TÖMER’ler 2020’li yıllardan sonra öğrencilere Türkçe öğretmenin yanı sıra materyal geliştirmek, akademik araştırmalar yapmak, projeler yürütmek hatta öğretici yetiştirmek gibi görevler de üstlenmiştir (Er, 2023: 340). Dolayısıyla Türkçe öğretim merkezlerinin sayısının her geçen gün artması ile Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi daha akademik ve profesyonel bir kimlik kazanmıştır (Bakır, 2014: 435). Ayrıca, Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Türkiye Maarif Vakfı (TMV) ve Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı alanın destekleyicileri arasında sıralanabilir.

Son yıllarda Türkiye’nin ekonomik ve siyasi gücünün belirgin hâle gelmesi Türkçeye ilginin artmasını ve Türkçe öğretimine odaklanan kurum ve kuruluşların sayısının ve sorumluluklarının artmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’nin farklı ülkelerden göç alması da Türkçe öğretimine ilgiyi artırmaktadır. Kısaca, Türkiye’nin ekonomik, stratejik ve jeopolitik önemi kadar sosyal, tarihî ve kültürel birikimi de Türkçenin gerek yabancı gerek ikinci dil olarak öğretimine rağbet gösterilmesinde etkilidir.

Günümüzün küreselleşmiş dünyasında vurgulanan hareketlilik olgusu bağlamında dünya çapında öğrencilerimizin karşılaştıkları durumlarla karşı karşıya kaldıkları için dil becerilerinde uzmanlaşmak artık yeterli değildir. Bazı somut tutum ve davranışları tanımaları, tanımlamaları ve yorumlamaları gerekir. Bu durum dilin konuşulduğu ülkede öğrenilmesine olan ilgiyi artırmış ve öğrenci hareketliliği artmıştır. Öğrenci hareketliliği ülkeler arasında gerçekleşen karşılıklı antlaşmaları ile gerekse öğrencilerin kendi imkan ve istekleri ile dilin

konuşulduğu ülkelerde eğitim almaktadır. Türkiye de son yıllarda dil öğrenmek isteyen uluslararası öğrencilerin yoğun olarak tercih edildiği bir ülke olmuştur. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanı Erol Özvar “Yükseköğretimde Uluslararasılaşma ve Türkiye’deki Üniversitelerin Uluslararası Görünürlüğü Çalıştay” kapsamında yaptığı konuşmada 2022 yılı itibari ile Türkiye’de eğitim alan uluslararası öğrenci sayısını “198 ülkeden gelen 300 binden fazla öğrenci” olarak açıklamıştır. Özvar aynı konuşmada dünya genelinde son 20 yıl içerisinde uluslararası öğrenci sayısının 3 kat arttığının Türkiye’de ise bu sayının aynı zaman diliminde 18 binden 300 binin üzerine çıktığını belirtmiştir (WEB 1). Bu oranlar Türkçenin yabancı/ikinci dil öğretiminin önemini vurgulamak adına yeterlidir.

3. Osmanlı Dönemi

Türklerin tarih sahnesinde her dönemde belirleyici bir güç olmaları Türkçenin iletişim, edebiyat, sanat, din, bilim ve ticaret dili olarak gelişmesine ve yayılmasına dolayısıyla da rağbet gören bir dil olmasını zemin hazırlamıştır (Aykaç, 2015: 161; Alyılmaz, 2018: 2453). Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle İstanbul’un fethinden sonra Türkleri tanıma arzusu ve Türklerle ilişki kurma ihtiyacına istinaden Türkçeye olan ilgi bir kat daha artmıştır (Yılmaz, 2018: 87).

Osmanlı Devleti’nin Asya ve Avrupa’da zirvede olduğu dönemlerde Osmanlıcada kullanılan alfabe ve Latin alfabesi arasındaki farklılıklar sebebiyle yazıl yönü ve ses-harf düzenine uygun transkripsiyon metinler yazılmıştır. Tercüman yetiştirmek, Avrupalı tüccarlara yardımcı olmak, Hristiyanlığı yaymak için yetiştirilen misyonerlere Türkçeyi kısa zamanda ve kolayca öğretmek, Türk devletleriyle askeri, siyasi ve diplomatik ilişkileri kolaylaştırmak gibi uluslararası ilişkilerle bağlantılı sebeplerin yanı sıra kendi sınırları dâhilindeki Türk halklarıyla irtibatları kolaylaştırmak ve sağlamlaştırmakla Türkçeyi ve Türk kültürünü tanımak gibi ulusal motivasyonlar bu metinlerin sayısının artmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2018: 87).

4. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanından sonra sırasıyla Harf Devrimi (1928) ve Dil Devrimi (1932) uluslaşma ve dil birliğinin sağlanması yolunda önemli iki adım olarak kabul edilir. Dilin gerek yumuşak bir güç olarak ele alınması gerekse kültürel diplomasi noktasında önemli bir rol oynaması bakımından o dönemde atılan bu adımlar Cumhuriyetin temellerinin sağlamlaştırılmasına katkı sağlamıştır. Özellikle bu adımların ilk 10 yıl içerisinde atılması ve sonuçlarının

günümüzde hâlâ belirgin olarak görülmesi Mustafa Kemal Atatürk'ün ön görüşünü bir kez daha göstermektedir.

Dil Devrimi ile amaçlanan sadece Latin harflerinin kullanımın değil dilde sadeleşme hızlandırılması, sözlük çalışmalarının başlaması ve halk ağzından derlemelerin başlatılması ile ana dilde kullanılan sözcüklerin yanı sıra temel kavram ve terimlerin belirlenmesi ve dilbilgisi çalışmalarının düzenlenmesi (Kocaman, 1994: 1) ile birlikte temelde dil birliğinin sağlanması olmuştur.

Tarih boyunca siyasi ve askeri olarak güçlü olan ülkelerin dillerinin talep görmesi lingua franca kavramının ortaya çıkarmıştır. En temel haliyle farklı dilleri konuşan insanların ortak olarak kullandıkları dil olarak tanımlanan lingua franca (ortak dil – iletişim dili) zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Orta Çağda Bizans imparatorluğunun gücü ve kilisenin baskınlığı göz önüne alındığında Latince ve Yunanca lingua franca olarak kullanılırken dönemseller olarak sömürge politikaları temelinde Fransızca ve İngilizce de lingua franca olarak kullanılmıştır. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri ve kısmen İngiltere'nin siyasi, ekonomik ve askeri gücü İngilizcenin lingua franca olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir.

Yabancı dil öğretimi, yumuşak güç ve kültürel diplomaside önem arz eden bir kavram olarak yıllardır üzerinde durulan bir olgudur. Zorlama veya askeri güçten ziyade ekonomik ve kültürel nüfuzdan kaynaklanan güç olarak açıklana yumuşak güç kavramı da ülkelerin üzerinde durulan baskınlıkları ile doğrudan bağlantılıdır. Özellikle son yıllarda uluslararası hareketlilik kapsamında yabancı dil öğretimine önem verilmektedir. Yukarıda değinildiği gibi, Türkçenin öğretimi çeşitli sebeplerle gerek yurt içinde gerek yurt dışında rağbet görmektedir ve Türkçenin tercih edilme sebepleri zaman içerisinde değişiklik göstermektedir. Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında yıllar içerisinde Türkçenin ana dili dışında öğretimine talebin değiştiği 1960'lı yıllarla birlikte yurt dışına giden vatandaşlar temelinde sıralamalar yapılırken 2000li yıllardan sora ise Türkiye'ye gelen yabancı vatandaşlar göz önüne alınarak sebeplerin listelendiği görülmektedir. Bununla birlikte, mevcut sınıflandırmalar temelinde bazı farklılıklarda söz konusudur. Öncelikle yurt dışında yaşayan Türk vatandaşların her yeni nesil ile birlikte ana dili konuşma oranları azalmakta, başka bir ifade ile baskın dilleri buldukları ülkede konuşulan dil olmaktadır. Bu durumda bu vatandaşların ana dillerini unutmamaları ve gelecek kuşaklara da taşımaları için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Benzer şekilde, son yıllarda Türkiye'nin yoğun bir şekilde göç

alması Türkçe öğrenimini zorunlu hâle getirmiş ve bazı durumlarda MEB’de K12 seviyesinde eğitim alan öğrenciler için farklı programlar geliştirmek zorunda kalmıştır.

5. Güncel Durum

Türk toplumu tarihin ilk dönemlerinde belirli bir bölgede yaşamayı tercih etmediği ve dolayısıyla konargöçer bir yaşam tarzını benimsediği için farklı uluslarla zaman zaman komşuluk yaparken çeşitli zaman dilimlerinde ise rekabet içerisinde olmuştur. Her ilişki ise karşı tarafın dilini öğrenmeyi ve hakimiyetin sağlanması adına dil öğretimi gerekli kılmıştır. Günümüze gelindiğinde Türkiye Cumhuriyetinin gerek dünya çapında gerek bulunduğu bölge özelinde sahip olduğu özellikler ile Türkçe öğrenimine rağbet her geçen gün artmaktadır. Ana dili olarak Türkçe öğretiminin yanı sıra Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi de sistematik bir şekilde ele alınmakta ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışında Türkçe öğretime önem verilmektedir. Yazılan ve kullanılan öğretim materyalleri, öğretici yetiştirme programlarındaki artış, öğretim programlarının geliştirilmesi ve gerekli durumlarda güncellenmesi gibi çalışmalar Türkçe öğretime verilen önemi göstermektedir.

Bununla birlikte, Türkçenin öğretiminin sistematik hâle gelmesi ile birlikte öğretimin bileşenleri temelinde bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Her ne kadar sorunlar zaman içerisinde belirlenerek çözülmeye çalışılsa da dönemsel değişimler sonucunda Türkçe öğretimi temelinde farklı problemler ile karşılaşmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde sorunların genellikle gruplandırılarak ele alındığı görülmektedir. Bu sorunlar öğretici, öğrenci, öğretim programı, yöntemler, öğretim ortamı, kullanılan ders materyalleri, öğretim programı, ölçme değerlendirme gibi başlıklar altında toplanmaktadır (Alyılmaz, 2018; Kara ve Işır, 2021 Uzun, 2014; Kana, Boylu ve Başar, 2016; Göçer, 2013; Candaş Karababa, 2009; Şen, 2016, Mete, 2018).

Sistematikleşme ile birlikte Türkçe öğretime verilen önemin artması, özellikle yabancı/ikinci dil öğretimi üzerine çalışan akademisyen sayısındaki kayda değer artış ve elbette talebin artması Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanının gelişmesine katkı sağlamıştır. Belli başlı sorunların belirli alanlarda hâlâ görülmesine rağmen yapılan akademik çalışmalarla her geçen gün bu sorunlara çözüm önerileri getirilmekte ve yeni uygulamalar yapılmaktadır. Bunun en iyi örneği lisans bölümü olmayan alanın çeşitli üniversitelerde lisans üstü çalışmalarla ve sertifika programları ile desteklenmesi ve alana akademisyen yetiştirilmesi olarak gösterilebilir.

6. Sonuç

Dil öğretiminin tarihçesi oldukça eskidir. İnsanlar çeşitli sebeplerle dil öğrenir veya öğretir. Bunların başlıcaları eğitim, ticaret, göç, siyasi ilişkiler olarak sıralanabilir. İnsanların ana dilleri dışında farklı bir dil öğrenmeleri bazı durumlarda bir zorunluluk iken bazı durumlarda ise bireysel bir tercihin sonucunda ortaya çıkar.

Tarihte Türklerin varlığı çok eskiye dayanmaktadır. Buna bağlı olarak da Türkçe tarih boyunca konuşulan ve öğrenilen bir dil olmuştur. Dönemsel olarak farklılaşmakla birlikte Türkçeye olan ilgi hiç yok olmamıştır. Bilinen ve kabul edilen ilk eser Araplara Türkçe öğretme amacıyla yazılan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'tür. Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından yapılan Dil Devrimi ile Latin harfleri ile günümüzde kullanılan ve genellikle Türkiye Türkçesi olarak adlandırılan dilin temelleri sağlam bir şekilde atılmıştır. 1980'li yıllarla birlikte açılan resmi kurumlar ile Türkçenin ana dili dışında öğretimi daha sistemli bir hâle gelmiştir. Türkçeye olan ilginin artması sistematikleşmenin sınırlarının belirlenmesini ve kurumsallaşmayı beraberinde getirmiş ve bu durum belirli bir takım sorunları doğurmuştur. 2000'li yıllardan itibaren yapılan çalışmalar bu sorunları önce belirlemiş sonrasında da çeşitli çözüm önerilerini ortaya koymuştur. Bu öneriler kademeli olarak hayata geçirilirken bazı sorunlar tamamen ortadan kalkmış olmakla birlikte bazılarının üzerinde ise hâlâ çalışılmaktadır. Türkiye'nin artan ekonomik ve siyasi gücü ile bu alanda özellikle 2000'li yıllardan itibaren yapılan çalışmaların olumlu sonuçları üzerindeki etkisi her geçen dönemde daha net bir şekilde gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- Akar, A. (2017). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aksan, D. (2020). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçe Öğretiminde Hedef Kitlenin/Öğrenenin Önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2452-2463.
- Aykaç, N. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Genel Tarihçesi ve Bu Alanda Kullanılan Yöntemler. *Turkish Studies*, 10(3), 161-174. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7842>

- Bayraktar, N. (2003). Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. *Dil Dergisi*, 119, 58-71.
- Bakır, S. (2014). Türkiye'deki Yabancılara Türkçe Öğretim Merkezleri ve Atatürk Üniversitesi Dil Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (DİLMER). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 51, 435-456.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (4. Baskı). Boston, MA: Pearson.
- Er, M. (2023). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Özel Dil Kursları. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 340-354. Doi: 10.29000/rumelide.1375506.
- Ercilasun, A., B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmut Dîvânü Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kocaman, A. (1994). Cumhuriyet, Dil Devrimi ve Ötesi. *Dilbilim Araştırmaları*, 1-3.
- Tavkul, U. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler. *Kırım Dergisi*, 12(45), 23-32.
- Tüm, G. (2022). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Gücü ve Geleceği*. Ankara: Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2018). 18. ve 19. Asırda Fransızca Hazırlanmış Transkripsiyon Anıtlarında Okuma Metinlerinin Özellikleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı(4), 86-92.
- WEB 1: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2022/yuksekogretimde-uluslararasılaşma-ve-türkiye-deki-universitelerin-uluslararası-görünürlüğünü-artırma-çalıştayı.aspx#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%202000%20y%C4%B1%20C4%B1nda%20yakla%C5%9F%C4%B1k,%C3%B6%C4%9Frenciye%20sahip%20olman%C4%B1n%20gururu%20ya%C5%9Famaktay%C4%B1z>

Yazarın Katkı Oranı

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Moldova ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması

Comparison of Education Systems in Moldova and Türkiye

Taylan ÖZBEK ^a

Ordu AKTAŞ ^b

Öz

Bu çalışmada Türk eğitim sistemi ile Moldova eğitim sistemi genel yapısıyla incelenmiştir. Türk ve Moldova eğitim sistemleri karşılaştırılmış. Karşılaştırma eğitimin her kademesinde yapılmıştır. Türkiye ve Moldova, coğrafya ve nüfus büyüklüğü açısından farklı iki ülkedirler. Fakat her ikisi de Karadeniz Havzasında olması karşılaştırma açısından önemlidir. Eğitim sistemi bir ülkenin mevcut durumunu ve geleceğe dair planlarını anlamada önemli bir göstergedir. Yapılan çalışmada Moldova ve Türkiye'nin eğitime verdikleri önem karşılaştırılmıştır. Bu önemin göstergesi, eğitim sistemlerindeki yapılanma ve milli gelire göre harcamalardır. Ayrıca, iki ülkenin eğitimleri zorunlu eğitim ve çağ nüfusuna göre karşılaştırılmıştır. Hangi dönemde hangi sınıfta ve hangi okulda eğitim verildiği iki ülke için analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Moldova, eğitim sistemi, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim.

^aOkul Müdürü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmeni, Eğitim Yönetim ve Denetimi YL, taylanozi@gmail.com, ORCID ID: 0009-0004-4984-1764.

^bOkul Müdürü, Sınıf Öğretmeni, aktasordu@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-5760-9087.

Bu makaleye atıf için: Özbek, T. ve Aktaş, O. (2024). Moldova ve Türkiye Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması. Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 121-138. Doi: 10.5281/zenodo.13156241

Geliş Tarihi (Received): 09.06.2024, Revizyon (Revision): 23.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 30.06.2024

Abstract

In this study Turkey and Moldova education systems have been studied. Turkey and Moldova education systems were compared and the systems have been studied from pre-school to university. Turkey and Moldova are different countries as geography and population. Yet both are important for comparison because they are in Black Sea Basin. The education system is an important indicator of the current state of the country and its future plans. In this study, there are comparisons between Turkey and Moldova education systems that which one is taken care of. Moreover, the aim of the study was to compare the education systems of both countries as level and physical structure. The primary, secondary and tertiary education status of the two countries has been studied comparatively. In addition to, education in the two countries was compared according to compulsory education and age population. In which period, in which class and in which school education was provided was analyzed for the two countries.

Keywords: Türkiye, Moldova, education system, primary education, secondary education, high school.

1. Giriş

Erdemli insan olma konusunda, ilk insandan beri kafa yoran insanoğlu, neslini sürdürme konusunda hiçbir zaman tartışmaya girmemiştir. Hatta neslinin tehlikeye düştüğünü hissettiğinde daha çok üreyerek doğaya cevap vermiştir. İnsan nüfusu kendi türünden kaynaklı tehditlere rağmen devamlı artmış, bu artışı sağlarken hem yaşama dair bilgileri hem de yaşamı yok etme bilgilerini bir sonraki nesle aktarmıştır.

Doğanın insan tarafından istedik yönde değiştirilme çabası anlamlıdır. Burada istedik yönde olmasında beklenen durum, insanoğlunun doğanın nasıl olması gerektiği konusunda önceden tasavvur etmesidir. Doğanın tasarımı, ayrıca, bir plan gerektirir. İnsanoğlu doğayı şekillendirirken, esas olarak insanı şekillendirmenin gerektiğini bilmiş ve insanı (yeni nesli) istedik yönde şekillendirme çabasına girmiştir. Bu çaba eğitimidir.

Eğitim Çiçero'ya göre “Çocuğu insan haline getirme sanatı”, Platon'a göre “Beden ve ruha yetenekli olduğu güzelliği vermek”, Rousseau'ya göre “İnsanı doğasına göre yetiştirmektir.”

Durkheim ise eğitimi, henüz toplumsal yaşam için hazır olmayanlara yetişkinler tarafından uygulanmış bir eylem olarak tanımlamaktadır (Gül, 2004: 229).

Eğitime dair pek çok tanım olmasıyla birlikte çalışmamızla alakalı yapılabilecek en ideal tanımı Ertürk yapmıştır. Ona göre eğitim bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı (amaçlı ve planlı) olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1997: 17).

Eğitimde istendik davranış elde etme plan ve çabasını amaç ve hedefler olarak tanımlayabiliriz. Eğitimin amaç ve hedefleri konusunda belirleyici unsurlar aile, sosyal yapı vs. gibi pek çok etken sayılabilir. Ancak soyutlama üst düzeyde tutulduğunda, eğitimin amaç ve hedefleri, yaşadığı çağa ve topluma göre değişiklikler göstermektedir. Günümüzde toplum adına eğitimin amaç ve hedeflerini belirleme gücü ve yetkisi modern ulus devletlerin elindedir. Eğitim birey ve topluma dair amaç ve hedefler ortaya koyarken, eğitimi planlayan/sağlayan ulus devletlerin stratejik hedefleri için de işlev görmektedir. Dolayısıyla eğitimi günümüzde devlet politikalarından bağımsız düşünmek imkansızdır. Eğitim politikası olarak bilinen disiplin büyük oranda devlet politikasıdır.

Türkiye ve Moldova Karadeniz Havzası'nda bulunan iki ulus devlet olarak eğitim sistemleri eğitim politikaları doğrultusunda yapılandırılmış iki farklı ülkedir. İki ülke de eğitim sistemleriyle gelecek nesillerini şekillendirirken daha iyi eğitimi sağlamak için mevcut sistemlerinin çözümlemesini yapıp ilerletme gayreti içerisindeyler. Bu çalışmada Türkiye ve Moldova eğitim sistemleri genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Türkiye ve Moldova Eğitimi Hakkında Genel Bilgiler

2.1. Türkiye

Türkiye 2022 sonu itibariyle yaklaşık olarak 85 milyon kişidir (TÜİK, 2023). Bu nüfusun 19 milyon 155 bini öğrencidir. 15 milyon 839 bini resmi, 1 milyon 578 bini özel ve geriye kalanı açık öğretimde eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin 1 milyon 855 bini okul öncesi, 5 milyon 433 bini ilkökul, 5 milyon 293 bini ortaokul olmak üzere 12 milyon 581 öğrenci temel eğitimdedir. Ortaöğretimde (lise) eğitim gören öğrenci sayısı ise 6 milyon 543 bindir (MEB, 2023a). Ayrıca, 2022 verilerine göre, Türkiye'de 6 milyon 949 bin üniversite öğrencisi vardır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2023).

Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de 70.383 okulda toplam 1.139.307 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmenlerin %45,1’i erkek, %54,9’u bayandır (MEBa, 2023). 2023 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi yaklaşık 651 milyar TL olmuştur. Bu sayı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYİH)%2,66’sı, merkezi hükümet bütçesinin de %14,6’sıdır (MEB, 2023b). Bu noktada şu notu düşmek gerekir. Eğitimin GSYİH’deki payının ölçülmesi ülkedeki enflasyon sebebiyle zor olmaktadır. Tüm hesaplamalar Türk lirası üzerinden yapılmaktadır. Ancak verili istatistiklerin yayınlanma veya değerlendirme tarihleri farklı olduğundan ölçüm net bir şekilde yapılamamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de eğitimin GSYİH’deki payı yaklaşık olarak %3 olarak alınabilir.

2.2. Moldova

Moldova İstatistik Kurumu verilerine göre yerleşik Moldova nüfusu, 2023 yılı itibariyle, 2 milyon 512 bindir (Moldova İstatistik Bürosu, 2023a). Bu nüfusa Transdniesterye ve Bender bölgesi dahil değildir. Moldova’daki okullarda eğitim gören sayısı, 2023 yılı verilerine göre, 437 bindir. 21 üniversitede ve 13 özel amaçlı okulda 69 bin öğrenci hariç tutulursa, temel eğitim ve lise düzeyinde yaklaşık 368 bin öğrenci vardır (Moldova İstatistik Bürosu, 2023b).

Moldova’da 2023 yılı itibari ile 1.329 okul mevcuttur. Bu okulların ilk ve ortaöğretim düzeylerinde 48.338 öğretmen görev yapmaktadır. Bu öğretmenlerin 38.394’ü kadın öğretmendir (Moldova Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 2023). Ayrıca üniversitelerde öğretmen olarak çalışan 5.300 akademisyen görev yapmaktadır. 2020 yılı merkezi hükümet bütçesinin %18,2’si eğitim için harcanmıştır. Aynı yılın Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYİH) %6,39’u eğitime ayrılmıştır (Global Economy, 2023).

2.3. Türkiye ve Moldova Eğitim Sistemlerinin Nicel Karşılaştırması

Türkiye ve Moldova nüfus ve coğrafi alan bakımından çok farklı iki ülkedir. Buna rağmen iki ülkenin eğitim sistemleri nicel olarak karşılaştırma yapılabilir. Bu karşılaştırmada anlamlı kabul edilebilecek sayılar, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ve bir öğrencinin yıllık maliyetidir. Bu maliyet aynı zamanda bireye toplumun yaptığı yatırımın beşerî sermaye değeridir.

Türkiye’de 17.6 milyon öğrenci mevcuttur. 19 milyon 155 bin öğrenci için 1 milyon 139 bin öğretmen görev yapmaktadır. Bu verilere göre Türkiye’de yaklaşık 17 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir. Moldova’da ise 368 bin öğrenci için 48.338 öğretmen görev yapmaktadır.

Moldova’da ise yaklaşık 8 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir. Sınıf bazlı öğretmen istihdamı yukarıda gösterildiği gibi doğrusal olmamaktadır. Bir öğretmenin branşı, haftalık ders yükü, öğrenci ders yükü vs. sebepler öğrenci başına düşen öğretmen sayısını etkilemektedir. Bu etki çok ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Fakat en genel haliyle Moldova’da eğitimin öğretmen başına düşen öğrenci sayısı için daha başarılı olduğu iddia edilebilir.

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi 651 milyar TL’dir. Bu miktarın 2023 yılı Ocak ayı için dolar karşılığı yaklaşık 34 milyar dolardır. Öğrenci başına yapılan harcama miktarı ise 1.790 dolardır. Moldova’nınsa yıllık öğrenci başı harcama miktarı 706 dolardır. Türkiye Moldova’ya göre iki kattan daha fazla eğitime bütçe ayırmaktadır. Halbuki Moldova GSYİH’nın %6,9’unu eğitime ayırırken Türkiye GSYİH’nın sadece %3’ünü ayırmaktadır. Yani milli gelir açısından Moldova Türkiye’nin iki katı daha fazla para eğitime ayırmaktadır. Bu sayı Moldova gibi yoksul bir ülke için muazzam bir orandır. Eğer Türkiye Moldova gibi GSYİH’nın %6,9’unu eğitime ayırsaydı Milli Eğitim Bakanlığı’nın yıllık bütçesi yaklaşık 79 milyar dolar veya 1 trilyon 500 milyar Türk lirası olurdu. Başka bir ifadeyle Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı’nın GSYİH’den iki yılda aldığı payı Moldova Eğitim Bakanlığı kendi ülkesindeki GSYİH’den bir yılda almaktadır. Bu oranlar bize Moldova’nın kalkınma sorunlarına çözüm ararken eğitime öncelik verdiğini göstermektedir.

3. Türkiye ve Moldova Eğitim Sistemleri

3. 1. Türk Eğitim Sistemi

Türkiye Eğitim Sisteminin ana çerçevesini 14 Haziran 1973 tarihinden yürürlüğe giren 1739 Sayılı Eğitim Kanunu oluşturmaktadır. Bu kanuna göre Türkiye eğitim sistemi okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğrenim olmak üzere dört düzeyde yapılandırılmıştır (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1978).

Okul öncesi eğitim; 0-5 yaş gurubu çocukları kapsayan, ilköğretime hazırlık olarak planlanmış ve zorunlu olmayan bir eğitim sürecidir. Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer kurum ve kuruluşlara bağlı anaokulu, anasınıfı veya çocuk yuvalarında bu eğitim verilmektedir. Çocuk yuvaları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na, anasınıfı ve anaokulu ise Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlardır. Anaokulu 36-66 aylık çocukların eğitimi için açılan okulu,

anasınıfi ise 48-66 aylık çocukların eğitimi için diğer okulların bünyesinde açılan sınıfları tanımlar (Okul Öncesi ve İlköğretim Yönetmeliği, 2014).

İlköğretim; eğitim sisteminin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. 6-14 yaş grubu çocukları kapsamaktadır (Okul Öncesi ve İlköğretim Yönetmeliği, 8. Md.). 8 yıl süren bu eğitim sisteminin zorunlu aşamasının en önemli kısmıdır. 8 yıl ayrı ayrı 4 + 4 olarak; ilkokul ve ortaokullarda, ayrı müstakil binalarda verilmektedir. Zorunlu olan 8'inci yılın sonunda diploma verilmemekte, yine zorunlu olan ortaöğretime devam edilmektedir. İlköğretim 8'inci sınıf düzeyinde liselere geçiş sınavı yapılmaktadır. Bu sınavla “Merkezî Sınavla Öğrenci Alacak Fen Liseleri, Sosyal Bilimler Liseleri, Proje Okulları ile Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin Anadolu Teknik Programları” öğrenci kabul etmektedir. Sınav her yıl sene sonunda yapılmaktadır. Sınava girmeyen veya puanla bir okula yerleşemeyen öğrenciler ilköğretim mezuniyet puanına göre bir liseye yerleştirilmektedir (Merkezi Sınav, 2023).

Ortaöğretim; ilköğretime dayalı eğitim sisteminin üçüncü aşamasıdır. Ortaöğretim Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Liseleri, Spor Liseleri, Anadolu Liseleri ve Anadolu unvanı almış olan İmam Hatip Lisesi, Mesleki Lise, Proje Liseler, Mesleki Teknik Lise veya çok programlı liselerde sürdürülmektedir (Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, 2013, Md. 6). Anadolu lisesinin eski genel liseden farkı sınavlı veya sınavsız ve/veya kontenjanının sınırlı olmasıdır. Liselerde 14-18 yaş aralığındaki öğrencilere eğitim verilir. Eğitim süresi en az 4 yıldır (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973, Md. 26).

Son çıkan düzenlemelere göre açık öğretim lisesi programına devam edenler de zorunlu ortaöğretime devam etmiş sayılmaktadırlar. Bununla birlikte Mesleki Eğitim Merkezleri 2017 yılı itibariyle öğrenci kabul etmektedir. Mesleki Eğitim Merkezleri örgün değil yaygın eğitim merkezleridir. Yani uzaktan eğitim veren bu merkezler okul ile bağımlı kesmiş bireylere çalıştıkları merkezlerde yaptıkları işleri eğitimin parçası sayarken, bir disiplin altında bu bireylere çıraklık, kalfalık veya ustalık belgesi vermektedirler.

Yükseköğretim; eğitimin dördüncü aşaması olup üniversiteler ile ileri teknoloji enstitüler, yüksekokullar, konservatuarlar, meslek yüksekokulları ile uyma ve araştırma merkezlerinde verilmektedir (Milli Eğitim Temel Kanunu, Md. 34).

Üniversitelerde, temel akademik programlar ve temel akademik programları takip eden geliştirilmiş akademik programlar olmak üzere iki farklı seviyede eğitim verilmektedir. Temel

akademik programlar iki devreye bölünür: ön lisans (2 yıllık) ve lisans (4 yıllık ve üstü). Temel akademik eğitimin ön lisans devresinde orta düzeyde akademik derece verilir. Lisans düzeyini takiben yüksek lisans ve doktora programları mevcuttur. Bu programları bitirenlere uzman veya doktor unvanı verilmektedir.

Üniversitelere öğrenci kabulü sınav ile olmaktadır. Ortaöğretimde öğrenciler Türkçe-Matematik (Eşit Ağırlık), Matematik-Fen (Sayısal) ve Sosyal Bilimler (Sözel) olmak üzere üç alana ayrılmaktadırlar. Her yıl düzenli olarak ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) tarafından, ülke genelinde yapılan sınavla, sınav sonuçları ve öğrenci tercihleri dikkate alınarak üniversitelere yerleştirme yapılmaktadır (ÖSYM Kanunu, 2011).

Türkiye’de ilköğretim sistemine öğretmen yetiştirilmesi, 1981 yılından itibaren, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’na dayanarak gerçekleşmiştir. Bu kanun göre daha önce Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere bağlı olarak faaliyet gösteren öğretmen yetiştiren yüksekokul, enstitü, akademi ve fakülteler, 20 Temmuz 1982 yılında YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) çatısı altında üniversiteler bünyesinde toplanmıştır.

Milli Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGP) kapsamında 1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren MEB ve YÖK iş birliğinde eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirme sürecinde yeniden yapılandırılmaya gidilmiştir. Bu yeni yapılandırmaya göre ilköğretim alanlarına sınıf ve branş öğretmenlerinin yetiştirilmesi en az dört yıllık lisans düzeyi esası getirilmiştir. Bir öğretmenden birkaç alanda yararlanmak için ilköğretim kurumlarında görev alacak öğretmenlerin yetiştirildiği programlarda yan alan uygulaması zorunluluğu uygulamaya konulmuştur. Türk Eğitim Sisteminde öğretmen yetiştiren kurumların tamamı üniversitelerin içindedir. Bu kurumlar üniversiteler içinde eğitim, mesleki eğitim, teknik eğitim, fen, edebiyat fakülteleri ile beden eğitimi ve spor yüksekokulları adı altında gruplanmıştır. 2001-2002 eğitim-öğretim yılı başından itibaren Sınıf Öğretmenliği Sertifika Programı uygulamasına son verilmiş ve Eğitim Fakültelerinde sınıf öğretmenliği bölümü açılmıştır. Sınıf öğretmenleri ilköğretimin ilk 4 yılına denk gelen ilkokulda sınıf öğretmeni olarak görev yapmakta, temel dersleri vermektedirler. İngilizce veya Yabancı Dil, Beden Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi branş öğretmeni olmadığı hallerde, bu dersleri de verebilmektedirler. Öğretmen ataması uygulamasında ise eğitim fakültesi mezunu olmayanlar veya pedagojik formasyona sahip olmayanlar öğretmen olarak atanamamaktadırlar. Öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında uygulanan programları denetleyen, değerlendiren, geliştiren ve YÖK’ün

öğretmen yetiştirme ile ilgili kararlarını oluşturmada danışma organı olarak faaliyet gösteren Öğretmen Yetiştirme Türk Milli Komitesi oluşturulmuştur. Bu komite Eğitim Fakülteleri, YÖK ve MEB temsilcilerinden oluşmaktadır (Yükseköğretim Genel Kurulu Kararı, 1997).

Türk Eğitim Sisteminde yükseköğretim ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programları olmak üzere dört düzeyde gerçekleşmektedir. Ön lisans teknik personel unvanı ile mezun verirken lisans en az dört, yüksek lisans bir veya iki, doktora ise en az dört yıllık programlardan oluşmaktadır. Yükseköğretim alan olarak çok çeşitlenmiş olmasına rağmen lisans veya yüksek lisans düzeyinde mesleki yeterlilik belgesi yerine geçen diploma verilmektedir. Doktora ise eğitim sisteminin son aşaması olup doktor unvanı alınmaktadır. Lisans veya yüksek lisans düzeyi mezuniyeti mesleki alana göre iş faaliyeti açma ve sorumluluk alma yetkisi vermektedir. Mesela tıp fakültesi mezunu ilaç yazabilmekte, avukat dava alabilmekte, öğretmen derse girebilmektedir (Sağlam, 2023: 18).

3. 2. Moldova Eğitim Sistemi

Moldova Cumhuriyeti eğitim sisteminin yapısını düzenleyen 547 sayılı Eğitim Kanunu 9 Kasım 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Moldova Resmi Gazetesi, 1995). Bu kanuna göre Moldova eğitim sistemi okul öncesi eğitim, üniversite öncesi eğitim (ilköğretim ve ortaöğretim), yükseköğretim ve üniversite sonrası eğitim olmak üzere beş düzeyde yapılandırılmıştır. Zorunlu eğitim sistemi 6-17 yaş aralığını kapsamaktadır (Moldova Eğitim Sistemi, 2023).

Okul öncesi eğitim; eğitim sisteminin ilk aşamasını oluşturmakta ve kreşlerde, çocuk yuvasında, anaokulunda veya ilkokulun hazırlık sınıfında verilmektedir. 3-6/7 yaş grubu çocuklarını kapsayan bu eğitim beş yaşına kadar zorunlu değildir. Beş yaşında olup okul öncesi eğitim almamış olan çocuklar için 1 yıl süren zorunlu hazırlık sınıfı görürler. Halk arasında bu sınıf sıfırncı (null class) olarak bilinir (Akpınar, 2021: 101).

Üniversite öncesi eğitim 12 yıl olup, iki kademedен oluşmaktadır. Bunlar birinci kademe temel eğitim ve ikinci kademe genel eğitim aşamalarıdır. Birinci kademe yani temel eğitim zorunludur. Bu kademe 9 yıl olup ilköğretim ve ortaöğretimin birinci aşamasından oluşmaktadır. Sıfırncı sınıf da eklenirse zorunlu eğitim süresi 10 yıldır. İkinci kademe eğitim genel eğitim aşması ise zorunlu değildir ve 3 yıl sürmektedir. Bu aşama ortaöğretimin ikinci

aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama ortaöğretim okulları veya genel orta öğretim; teorik lise, özel amaçlı lise ve kolejlerden (meslek liseleri) oluşur (A.g.e.: 101).

İlköğretim; eğitim sisteminin ikinci aşamasını oluşturmakta ve müstakil ilköğretim okullarında veya ortaöğretim okullarının alt kısmı olarak yapılanmıştır. Sıfırıncı sınıftan sonra ilkokul 4 yıl, daha sonra 5 yıl uygulanır. Türk eğitim sisteminde ortaokul olarak bilinen okullar Moldova eğitim sisteminde gimnazi olarak isimlendirilir. Bir öğrencinin ilkokuldan gimnaziye geçebilmesi için dördüncü sınıfın sonunda bir sınav vermesi gerekir (Akpınar, 102).

Ortaöğretim; eğitim sisteminin üçüncü aşamasını oluşturmakta ve ortaöğretim okullarında eğitim teorik lise, mesleki teknik liselerde (kolejler) gerçekleşmektedir. 14-17/18 yaş gruplarını kapsar. Ortaöğretim veya lise teorik liselerde 3 yıl, özel amaçlı liseler ile kolejlerde ise 4 yıldır. Gimnaziden liselere geçişte sınav yapılır. Liseler zorunlu değildir. Liselerden mezun olmak için Bakalorya sınavından geçmek gerekir. Bakalorya sınavı alan dersler ve dil derslerinden yapılmaktadır. Teorik lise son sınıf öğrencileri bu sınava katılmak zorundadır. Ancak üniversiteye devam etmek isteyen meslek lisesi mezunları da Bakaloryayı vermek zorundadır. Sınavlar klasik sınav şeklinde gerçekleştirilir (Moldova Eğitim Sistemi, 2023).

Yükseköğretim; eğitim sisteminin dördüncü aşamasını oluşturmaktadır. Üniversite, enstitü ve akademilerde gerçekleşmekte olup, yükseköğretim eğitim programına bağlı olarak 4-6 yıl arası sürmektedir. Yükseköğretime giriş sınavları Moldova Eğitim ve Gençlik Bakanlığı tarafından belirlenmiş genel kurallara göre müsabaka usulü ile fakülteler tarafından yapılmaktadır. Yükseköğretim öğrencilerinin iki programa birden devam etme hakları vardır. Öğrencilerin iki programa birden devam edebilmeleri için her bir fakültenin sınavına ayrı girip başarılı olmaları gerekmektedir. Yükseköğretim süresince devlet bursu alınabilir ve bu bursa yalnızca bir tek programdan başvurulabilir. Üniversitede verilen devlet bursu eğitim içindir. Çünkü Moldova'da üniversiteler paralıdır (Moldova Eğitim Bakanlığı, 2023).

Yükseköğretimden mezun olanlara meslek uzmanı dereceli diploma verilmektedir. Bu dereceyi alabilmek için öğrenciler toplam üç sınavdan başarılı olmaları gerekmektedir. Bunlar; mezuniyet projesi, alan sınavı ve branş sınavıdır. Mezuniyet projesinde başarısız olan öğrencilere uzmanlık derecesi verilmeyip sadece yükseköğrenim diploması verilmektedir. Uzmanlık derecesi sınavlarından başarısız olan öğrencilere ise yükseköğrenim mezuniyet

belgesi verilmekte ve sonraki üç yıl süre içerisinde iki kez uzmanlık sınavına girme hakkı verilmektedir.

Üniversite sonrası eğitim; eğitim sisteminin beşinci aşaması olup yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası eğitimleri kapsamaktadır. Bu eğitimler üniversitelerde ve bilim-araştırma enstitülerinde gerçekleştirilmektedir. Üniversite sonrası eğitime yükseköğretim uzman dereceli diploma sahipleri başvurabilmektedirler. Giriş sınavlar yükseköğretimde de olduğu gibi Moldova Eğitim ve Gençlik Bakanlığı tarafından belirlenmiş genel kurallara göre, müsabaka usulü ile fakülteler tarafından yapılmaktadır. Yüksek lisans derecesi 1-2 yıllık başarılı bir eğitim süreci sonucunda verilmektedir. Yüksek lisans eğitimin tamamlanmasından sonra 3-4 yıl yapılan başarılı doktora çalışması ile doktora adayı unvanı verilmektedir. Doktora sonrası 1-2 yıl araştırma yapanlara bilim doktoru unvanı verilmektedir (Moldova Eğitim Bakanlığı, 2023).

3.3. Türk ve Moldova Eğitim Sistemleri Karşılaştırması

Küreselleşmiş bir dünyada ulus devletlerin eğitim sistemleri birbirine benzemektedir. Ulus devletler başarılı addettikleri eğitim sistemlerini kendi ülkelerine örnek almaktadırlar. Bu sebeple Türkiye ve Moldova eğitim sistemleri de birbirinden çok büyük farklılıklar göstermemektedir. Karadeniz Havzası'nın iki ülkesi olan Türkiye ve Moldova her alanda olduğu gibi eğitim açısından da birbirinden etkilenmektedir. Etkileşim soyut düzeyde değil kurumsal düzeyde de gerçekleştirilmektedir. Özellikle Moldova içinde özerk bölgede olan Gagavuz Otonomisi iki ülke arasındaki bilgi akışının sürekli olmasına sebep olmaktadır. Türkiye ile Moldova arasında yapılan dostluk antlaşması gereği (Resmi Gazete, 1996) Komrat Bölgesinde Süleyman Demirel Türk Moldova Lisesi kurulmuş ve 1999'dan beri eğitim-öğretime devam etmektedir (Süleyman Demirel Moldova Türk Lisesi, 1999). Yine Türkiye ve Moldova hükümetleri arası yapılan anlaşma gereği, 2018 yılında, Komrat Devlet Üniversitesi'nde Türkoloji bölümü açılmıştır. Bölüm ilk mezunlarını 2023 yılında vermiştir. Bölümde öğrenim hala devam etmektedir. Türkoloji bölümü vesilesiyle Komrat Devlet Üniversitesi YÖK'ün Mevlana ve Farabi programlarına dahil edilmiştir. Böylece Komrat Üniversitesi'nden pek çok öğrenci Türkiye'ye gelme ve Türk üniversitelerinde eğitim alma hakkı kazanmıştır (Gümüş, 2023). Son olarak Yunus Emre Enstitüsü'nün Gagavuzya başkenti Komrat'ta açtığı Atatürk Kütüphanesi'nden bahsetmek gerekir. Türkçe öğretimi dahil pek çok etkinlik ve eğitim hizmeti gören Kütüphane eğitim merkezi olarak kullanılmaktadır. Bağlamadan, satranca pek çok etkinlik yapan merkez Türkçe eğitimi vererek Türkçe bilen

insanlara sertifika vermektedir. Bu sertifikalar Türkiye'deki tüm kurumlar tarafından tanınmaktadır (Koç, 2023).

Türk ve Moldova eğitim sistemlerinde okul öncesi eğitim mevcuttur ancak Moldova'da okul öncesi eğitim almamış ve 6 yaşına girmemiş çocuklara 1 yıl hazırlık eğitimi zorunlu olarak verilmektedir. Türkiye'de okul öncesi eğitim zorunlu olmamasıyla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2015-2019 stratejik planında zorunlu eğitim kapsamında olma çabası mevcuttur. 2022'den itibaren zorunlu olarak uygulanmaktadır. Ancak alt yapı ve ülkenin coğrafi yapısı yüzde yüz okul öncesi okullaşmaya engeldir. Okul öncesi eğitimin zorunlu olmasındaki temel düzenleme 2017 tarihli Temel Eğitimi Genel Müdürlüğünün ilgili yazısıdır (Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, 2017). Diğer yandan Moldova eğitim sistemindeki okul öncesi ilkokulun bir parçasıdır ve temel aritmetikten okuma yazmaya kadar pek çok bilgi bu sınıfta öğretilir. Sonuç olarak her iki ülkede de okul öncesi eğitim mevcuttur ve yaygındır. Türkiye'nin aksine Moldova'da okul öncesi eğitim almayan öğrenci yoktur.

İlköğretim Türkiye'de ilkokul ve ortaokul müstakil binalarda ayrı ayrı olarak yapılanmıştır. İlkokul ve ortaokul, ikisi birlikte, temel eğitimi oluşturmaktadır. Eğitim 6-9 yaş arası ilkokul, 10-13 yaş arası ortaokul, 4+4 şeklinde, 8 yıl olarak uygulanmaktadır. Moldova eğitiminde ise ilköğretim yada temel eğitim 4+5 olarak, toplam 9 yıl sürmektedir. Moldova eğitim sisteminde temel eğitim ile ilköğretimi birbirinden ayrı tutmak gerekir. Temel eğitim 9 yıl sürmekte iken ilkokul 4 yıldır. Temel eğitimin 4 yıldan sonraki kısmı olan ve 10-15 yaş aralığına tekabül eden 5 yıl gimnazi olarak adlandırılır. Eğitimde bina kullanımı esnekler. Müstakil ilkokul veya gimnazi yerine, iki grup aynı binada eğitim görmektedir. Hatta okul öncesinden liseye kadar, eğitimin tüm kademeleri aynı binada ders görebilir. Türk eğitim sistemiyle karşılaştırıldığında, Moldova'da ilköğretim, ilk ve ortaokulun tamamı ile liselerin 9'uncu sınıfın sonuna tekabül etmektedir. Sıfırıncı sınıf da dahil edilirse Moldova'da temel eğitim 10 yıldır. Buna karşılık Türkiye'de, okul öncesi zorunlu olmadığı için, ilkokul ve ortaokul temel eğitimi oluşturur. Bu düşünceyle Türkiye'de temel eğitim zorunlu 8 yıldır.

Türk eğitim sisteminde katmanlar arası geçişte sınav uygulanmamaktadır. Başka bir ifadeyle ilkokuldan ortaokula geçişte sadece diploma notu dikkate alınmaktadır. Oysa Moldova'da ilkokul dört sonrası sınav yapılmakta ve bu sınavdan başarılı olan öğrenciler gimnazie gidebilmektedir. Bu sınavın ciddiyeti tartışmalıdır. Hem ilkokul hem de ortaokula (gimnazi) kayıtlarda okul yönetimine geniş yetkiler tanınmıştır. Türkiye'de ise kayıtlar adrese dayalı

yapılmaktadır. Moldova’da, Gimnazi bitiminde de sınav uygulanır. Bu sınav temel derslerden yapılır ve klasiktir. Gimnazi sonrası sınava göre öğrenciler liselere giderler. Böylece zorunlu eğitim bitmiş olur. Türkiye’de ise lise bitiminde bitirme sınavı yapılmaz. Sekizinci sınıf öğrencilerinin girdiği sınav liselere giriş sınavıdır. Puan üstünlüğüne göre öğrenci kabul eden liselere bu sınavdan elde edilen puanla başvurur.

Moldova eğitim sistemine ortaöğretim teorik liseler, mesleki liseler (kolej) ve özel amaçlı liselerden oluşur ve 15-18 yaş grubunu kapsar. Teorik liselerde üç yıl süresince öğrenciler 10, 11 ve 12’inci sınıflara devam ederler. Onuncu sınıf tüm okullarda ortaktır. Ancak on birinci sınıfta reel veya sosyal (Real ve Humanity) alan seçerler. Türkiye’de ise ortaöğretim lise olarak bilinen ve 4 yıl süren eğitim-öğretim sürecidir. Moldova’nın aksine Türkiye’de ortaöğretim zorunludur. İlk 2 yılı genel eğitim verilirken son 2 yıl branşlaşma söz konusudur. Bazı liselere girişte sınav uygulanır. Bu sınav tüm ülkede aynı anda ve aynı sorularla yapılır. Anadolu liseleri Genel Anadolu, Mesleki Teknik Anadolu ve İmam Hatip Anadolu şeklinde yapılandırılmıştır. Liselerin Anadolu unvanı alması demek puana göre öğrenci kabul edeceği ve/veya sınıf mevcutlarının sınırlılığı anlamına gelmektedir. Zamanla değişmesiyle birlikte Anadolu liselerinde sınıf mevcudu 34’tür. Fen liseleri de bu sınavla öğrenci alırlar. Özel proje liseleri vardır ki bu okullar kendi sınavlarını uygulurlar. Ayrıca Mesleki Eğitim Merkezileri (Eski adıyla Çıraklık Eğitim Merkezleri) sanayide çalışan ve okula devam edemeyen öğrencilere ortaöğretim düzeyinde eğitim vermektedir. Türk eğitim sisteminde diploma ancak lise bitiminde alınabilirken Moldova eğitim sisteminde ortaöğretimin ilk kısmının bitiminde alınabilir. Moldova eğitim sisteminde ortaöğretim diploması için sene sonu Eğitim Bakanlığının yapacağı 6 sınavdan başarılı olmak gerekirken Türk eğitim sisteminde herhangi bir sınav söz konusu değildir. Derslerdeki başarı mezuniyet için yeterlidir (Akpınar, 2022: 189).

Türk eğitim sisteminde yükseköğretim sistematikleşmiş ve merkezileşmiş bir yapı arz etmektedir. Üniversite giriş sınavı için özel bir kanunla kurulmuş ÖSYM, her yıl yaptığı sınavlarla öğrencileri üniversiteye yerleştirmektedir. Yerleştirme yapılan tercihlere göre puan üstünlüğü esas alınarak yapılmaktadır. Moldova eğitim sisteminde ise üniversiteye giriş her bir fakültenin kendi yapmış olduğu sınavlara veya koyduğu kriterlere göre gerçekleşmektedir. Bir öğrenci Eğitim Bakanlığı’nın prensiplerini ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilen bu sınavların en fazla ikisine başvuru yapabilmektedir. Çift dal uygulaması sistemde mevcuttur. Ancak devlet bursu bir tek bölüm için geçerlidir. Türk eğitim sisteminde

ise çift dal uygulanabilmekte ancak istisna durum olarak görülmektedir. Mezuniyette Türk eğitim sisteminde verilen kredi baz alınır. Yani derslerden başarılı olan öğrenci üniversiteden mezun olur. Oysa Moldova’da bitirme tezi, alan sınavı ve branş sınavı uygulanmaktadır. Bu sınavların tamamını verme süresi iki yıldır. Sınavların tamamını veremeyen öğrenci uzman unvanı alamamakta, ancak lisans düzeyinde diploma alabilmektedir. Türk eğitim sisteminde ise üniversite mezunu almış olduğu programa göre değişiklik göstermektedir. Mezuniyet sonrası merkezi bir sınav uygulanmamaktadır.

Üniversitelerde uygulanan sınavlar Moldova eğitim sisteminde tartışmalıdır. Çünkü öğrenci sayısı devam düşmektedir. Bu sebeple sınavların ciddiyeti ve geçerliliği tartışmalıdır. Genellikle formalite uygulanmaktadır. Diğer yandan Türkiye’deki üniversiteler belirli bir disiplin içinde sınavlarını yapmaktadır. Üniversitelerin denetimi Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından sürekli yapılmaktadır (YÖKAK, 2023).

Üniversite sonrası yüksek lisans ve doktora programları her iki ülkede de yaklaşık sırasıyla 2 ve 4 yıl sürmektedir. Türkiye’de yüksek lisans ve doktora başvurusu için ÖSYM tarafından yapılan ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) sınavından en az 55 puan almış olmak gerekir. Bu sınav hem doktora hem de yüksek lisans girişi için zorunludur. Doktora için ayrıca ÖSYM’nin yaptığı Yabancı Dil Sınavı’ndan en az 55 almış olmak gerekir. Üniversiteler bu puanı yukarı yönde değiştirebilir. Bununla birlikte Anadolu Üniversitesi’nin yaptığı YÖKDİL sınavını öğrencinin başarı ile geçmesi gerekmektedir. Son dönemde YÖKDİL ÖSYM tarafından yapılmaktadır. Moldova eğitim sisteminde ise başvuru ve kabul enstitünün belirlemiş olduğu kurallar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Doktora yaklaşık 4 yıl yüksek lisans ise 2 yıl sürmektedir. Moldova’da yüksek lisans ve doktora eğitiminin gelişmiş bir mevzuatının olmaması aday sayısının azlığıyla izah edilebilir. Doksan bin üniversite öğrencisinin olduğu Moldova, yüksek lisans ve doktora için istenilen sayıda adayın olduğu düşünülmemektedir.

4. Sonuç

Eğitim bireyde meydana gelen istendik davranış değişikliği olarak tanımlanabilir. Bu tanım, istendik davranış sınırlılığı içerisinde düşünüldüğünde, eğitimin ulus devletlerin ideolojik kültürün oluştuğu ve aktarıldığı; bununla birlikte temel hedeflere ulaşmada araç olarak kullanıldığı bilim alanı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Karadeniz Havzası’nın iki devleti

olan Türkiye Cumhuriyeti ve Moldova Cumhuriyeti eğitimi genel ve özel amaçları doğrultusunda şekillendirmektedirler. Genel hatlarıyla bakıldığında iki ülkenin de eğitimden beklentisi aynıdır. Genel amaç ülkelerin geleceğine dair amaç ve hedeflerini ifade ederken, özel amaçlar da bireylerin toplumdan ve devletten beklentilerini ifade etmektedir.

Eğitime katılım her iki ülke için de yüksek düzeydedir. Bireysel beklentiler beşeri sermayenin toplum tarafından fark edildiğini göstermektedir. Birey geleceğinin eğitimle şekillenebileceğini her iki ülkede de fark etmiştir. Devletler ise eğitime aynı düzeyde önem vermemektedirler. Türk eğitim sisteminin, mali yapısı ve GSMH'ya göre eğitime aktarılan kaynak düşünüldüğünde, eğitime daha az önem verdiği ortaya çıkmıştır. Moldova GSMH'nın %6,9'unu ayırırken Türkiye GSMH'nın ancak %3'ünü ayırmaktadır. Bu oran Avrupa Birliği ülkeleri için ortalama %5,4'tür (Göksü ve Güngör, 2013: 68).

Okulların tasnifinde Türk eğitim sisteminin daha başarılı olduğu görülmektedir. İlkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin farklı binalarda eğitim görmeleri önemli bir başarıdır. Uygulaması farklı bir araştırmanın konusu olmakla birlikte yaş gruplarının farklı okullarda eğitim görmeleri olumlu bir özelliktir. Moldova eğitim sisteminde ise tüm okul düzeylerinin aynı binalarda eğitim görmesi pedagojik bir eksikliklerdir. 10 yaşındaki öğrenci ile 18 yaşındaki öğrencinin aynı ortamı paylaşması olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Öğrenci başına düşen öğretmen sayısında Moldova'nın ileride olduğu ortaya çıkmıştır. Moldova'da 8 öğrenciye 1 öğretmen düşerken Türkiye'de ise 17 öğrenciye 1 öğretmen düşmektedir. Yüksek öğrenim açısından Türkiye Moldova ile kıyaslandığında Türkiye'nin daha ileri düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Mevzuat açısından Türkiye üniversiteleri gelişmiş olmakla birlikte, öğrenci sayısı ve diğer niceliksel değerler açısından daha büyük değerlere sahip olduğu açıktır. Moldova yükseköğretim sistemi fakültelerin ve enstitülerinin kapasite ve yetenekleri kaliteli olmadıkları izlenimi vermektedir. Sistemsel bir gelişmişlik söz konusu değildir.

Moldova ve Türkiye eğitim sistemleri birbirine benzemekle birlikte genel görünüm olarak farklılıklar barındırmaktadır. Fakat bu farklılıklar temel bir farklılık değil niceliksel sapmaları ifade etmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, Ö. (2021). *Moldova: Sovyetlerden Sovyet Sonraki Döneme Müfredat Analizi*. İstanbul: KDY Yayınları.
- Dostluk ve İşbirliği Anlaşması. (1996). 4145 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*, T.C. Resmi Gazete, Tarih 23.06.1996, Sayı 22675.
- Akpınar, Ö. (2022). A proposal for determining an solution of problems in education in Gagauzia: swot analysis, Conferința "Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактики в контексте современных подходов" 6, Комрат), Moldova. Erişim Adresi: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/176295.
- Ertürk, S. (1997). *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Meteksan Yayınları.
- Global Economy. (2023). Moldova: Education Spendin Percent of GDP. Erişim Adresi: https://www.theglobaleconomy.com/Moldova/Education_spending/#:~:text=Public%20spending%20on%20education%2C%20percent%20of%20GDP&text=The%20average%20value%20for%20Moldova,150%20countries%20is%204.62%20percent
- Gül, G. (2004). Birey Toplum Eğitim ve Öğretmen, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 223-236.
- Gümüş, K. S. (2023). Komrat Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Söyleşi.
- Güngör, G. ve Göksu, A. (2013). Türkiye’de Eğitim Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Yöntem ve Ekonomi Dergisi*. 20(1), 59-72.
- İlköğretim ve Eğitim Kurumları Kanunu. (1961). 222 Sayılı *İlköğretim ve Eğitim Kurumları Kanunu*, T.C. Resmi Gazete, Tarih 12.01.1961, Sayı 10705.
- Koç, A. (2023). Komrat Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Söyleşi.
- Manolova, O. (2011). *Karşılaştırmalı Eğitim*. Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık, 24. Bölüm.

Manolova, O. (2011). *Mesleki Etik İlkelere İlişkin Türkiye ve Moldova'daki İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Görüşleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

MEB. (2023). 2021/22 Örgün Öğretim İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://www.meb.gov.tr/2021-2022-organ-egitim-istatistikleri-aciklandi/haber/27552/tr>.

MEB. (2023b). Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi. Erişim Adresi: <https://www.meb.gov.tr/mill-egitim-bakanligi-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda-gorusuldu/haber/28051/tr#:~:tex t=Okul%20C 3%B6ncesi%20e%C4%9Fitim den% 20ba %C5%9F layarak %20e%C4%9Fiti m,ve%20B %C3%BCt%C3%A7e%20Komisyonun da%20kabu l%20edildi>

Merkezi Sınav. (2023). Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumları İlişkin Merkezi Sınav Başvuru ve Uygulama Kılavuzu. Erişim Adresi: https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_03/13111658_BasYvuru_ve_Uygula ma_KYlav uzu_2023.pdf

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973). 1739 Sayılı *Milli Eğitim Temel Kanunu*, T.C. Resmi Gazete, Tarih 24.06.1973, Sayı 14574.

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 26.06.1973 tarih ve 14574 sayılı Resmi Gazete. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>.

Moldova Eğitim Sistemi. (2023). Erişim Adresi: <https://www.euroeducation.net/prof/moldovco.htm>.

Moldova Eğitim ve Kültür Bakanlığı. (2023a). Okul Verileri. Erişim Adresi: http://www.edu.gov.md/sites/default/files/date_statistice_generale_privind_educatia_p entru_anul_de_studii_2015-2016.pdf

Moldova İstatistik Bürosu. (2023a). Moldova'nın Nüfusu. Erişim Adresi: <https://statistica.gov.md/en>

Moldova İstatistik Bürosu. (2023b). Education and Science. Erişim Adresi: https://statistica.gov.md/en/statistic_indicator_details/5

Moldova Resmi Gazetesi. (1995). Monitorul Oficial al R. Moldova N 62-63/692. Erişim Adresi: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=22640&lang=ro.

Okul Öncesi ve İlköğretim Yönetmeliği. (2014). *Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*, T.C. Resmi Gazete, Tarih 26.07.2014, Sayı 29042.

Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. (2013). Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=18812&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5>

ÖSYM Kanunu. (2011). 6114 Sayılı *Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*. T.C. Resmi Gazete, Tarih 03.03.2011, Sayı 27863.

Resmi Gazete. (1996). 23.06.1996 tarih ve 22675 sayılı T.C. Resmi Gazete’de Yayımlanan 4145 Sayılı, *Türkiye Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*.

Sağlam, A.Ç. (2013) *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Maya Akademi.

Süleyman Demirel Moldova Türk Lisesi. (1999). Erişim Adresi: <http://ksdmoldovaturklisesi.meb.k12.tr>.

Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2017). *Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Yazısı*. Tarih 17.03.2017, Sayı 28219185-100-E.3630212.

TÜİK. (2023). Türkiye Nüfusu. Erişim Adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>.

YÖKAK. (2023). Erişim Adresi: <https://yokak.gov.tr/hakkinda>

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2023). Üniversitelerdeki Öğrenci Sayıları. Erişim Adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Yükseköğretim Genel Kurulu Kararı. (1997). Öğretmen Yetiştirme Çalışma Grubu.2q. Erişim Adresi:https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ogretmen-Yetistirme/3.pdf

Yazarların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedirler.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

“Devlete Karşı Toplum”, Kitap Değerlendirmesi¹

Society Against the State: Book Review

Merve ACAR ^a

Öz

Bu çalışma, Pierre Clastres’in “Devlete Karşı Toplum” kitabının değerlendirmesini sunmaktadır. Yazarın temel tezi devletsiz toplumlarda siyasal iktidarın doğasını inceleyip bu toplumlarda zorlama ve şiddet içermeyen bir iktidar etme biçiminin var olduğuna yöneliktir. Devletsiz toplumlarda otorite sahibi şefler, bu otoritenin kaynağını toplumu oluşturan bireylerin toplamından almakta fakat bu otoritenin simgesel boyutu göz önüne çıkmaktadır. Clastres, etnolojik ve antropolojik çalışmalarla, bu toplumların geçim ekonomisi ve siyasal örgütlenmeleri konusundaki yaygın görüşleri tersyüz etmekte ve bu toplum yapılarının kendi içlerinde tutarlı ve anlamlı olduğunu vurgular. İlkel toplumlara atfedilen geçim ekonomisiyle yaşamlarını sürdüren toplumlar olduğu görüşünü yansıtan çalışmaların bilimsel kofluğunu vurgulayan yazar, aslında bu toplumların bolluk toplumları olduğunu yaptığı incelemelerle ortaya koymaktadır. Siyasal iktidara yüklenen anlam değişse de bu kavram her toplumda kendi dinamikleriyle var olmuş ve olmaya devam etmektedir anlayışını ele alan yazar okurunu yaptığı analizleriyle anakronizme düşme tehlikesinden kurtarma çabasındadır. Bu bağlamda, modern toplumların iktidar anlayışını sorgulayan ve alternatif bir bakış açısı sunan eser, siyasal antropoloji alanında önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arkaik toplum, geçim ekonomisi, siyasal iktidar, siyasal antropoloji, şiddet, zorlama.

¹ Clastres, P. (2019). *Devlete Karşı Toplum*. (Çev. M. Sert, N. Demirtaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

^aDoktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler, yagmurmerveacar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7532-6193.

Bu makaleye atf için / To cite this article: Acar, M.(2024). Devlete Karşı Toplum. Kitap Analizi, Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 139-148. Doi:10.5281/zenodo.13133275

Geliş Tarihi (Received):18.03.2024, Revizyon (Revision): 12.05.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 20.06.2024

Abstract

This study presents an evaluation of Pierre Clastres' book "Society Against the State." The author's main thesis is centered on examining the nature of political power in stateless societies, arguing that these societies possess a form of governance that does not involve coercion and violence. In stateless societies, chiefs with authority derive this authority from the collective individuals constituting the society, though the symbolic dimension of this authority is highlighted. Through ethnological and anthropological studies, Clastres challenges the prevalent views on the subsistence economy and political organizations of these societies, emphasizing that these social structures are coherent and meaningful within their own contexts. The author underscores the scientific superficiality of studies that depict primitive societies as merely subsistence economies, demonstrating through his analyses that these societies are actually societies of abundance. While the meaning attributed to political power may change, Clastres contends that this concept has existed and continues to exist with its own dynamics in every society. In this context, the work, which questions the understanding of power in modern societies and offers an alternative perspective, makes a significant contribution to the field of political anthropology.

Keywords: Archaic society, coercion, subsistence economy, political power, political anthropology, violence.

Devlete Karşı Toplum: Kitap Değerlendirmesi

Siyasal antropoloji alanında önemli bir eser olan "Devlete Karşı Toplum", ilkel toplumların siyasal yapıları üzerine derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Clastres, bu eserinde, modern Batı toplumlarının siyasal iktidar anlayışlarına meydan okuyarak, arkaik toplumlarda iktidarın doğasını mercek altına almaktadır. Kitap, ilkel toplumlarda zorlama ve şiddet içermeyen bir iktidar biçiminin varlığını ön plana çıkartmakta; bu toplumların geçim ekonomisi ve siyasal örgütlenmeleri konusunda yaygın görüşleri sorgulamaktadır. Clastres'in bu eseri, siyasal iktidarın doğasını ve işleyişini anlamak için geleneksel yaklaşımların bir eleştirisini sunmakta ve alternatif bir perspektif içermektedir. Yazarın tezleri ve bulguları bağlamında, siyasal iktidarın evrensel ve zorunlu bir yapı olmadığını, aksine toplumsal ve kültürel bağlamda farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini söylemek mümkündür.

Kitabın ilk bölümünde kavramların kitap boyunca nasıl ele alınacağı ve hangi bakış açısı ile bir düşünce geliştirileceğinin genel bir çerçevesi çizilmiştir. Siyasal iktidarın arkaik toplumlarda var olup olmadığı meselesini açığa çıkartmaya çalışan yazar, bunu yaparken kullanılan antropoloji dilinin arkeolojisini yaparak etnoloji ve ideoloji arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarttığını söylemek mümkündür. Bu konuda yapılan bir araştırmada ideolojinin kişiyi sürüklediği anlamlar dünyasındaki verili kavramlar üzerine düşünürken dikkat etmek bir zorunluluk haline gelmektedir. Yazar, en temelde kendi başına düşünülebilecek bir siyasal iktidar mekanizmasının ilkel toplumlarda var olmadığını savunmaktadır. Bu bağlamda iktidarın doğasını sorgulamaya yönelik bir girişim ile kitaba başlandığı görülmektedir. Pierre Clastres, Nietzsche'nin "İyinin ve Kötünün Ötesinde" adlı yapıtından bir fragmana atıfla insan toplumlarının doğuştan sahip olduğu bir itaat ihtiyacının varlığı tezini ileri sürdüğünü ve günümüzde ise bunun kurgusal düşünce alanının ötesinde bir bilimsel araştırma konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu noktadan itibaren, yazarın kurguladığı düşüncenin aslında ve çalışmanın bütününe sirayet edecek bir siyasal iktidar kavramsallaştırmasının karşısında bir ilkel toplum tipolojisine dayandığını görmekteyiz.

Etnoloji, arkaik toplumların siyasal boyutu üzerine düşünmeyi neden bu kadar geciktirdi? Kitabın bütününe anlamak için bu soru çok önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü arkaik toplumlarda "iktidar" sorunsalı, kendi kültürümüzden baktığımızda siyasal ilişkilerin nasıl kurulduğuna dair verili ön kabullerimizin olduğu bir noktadan evrilerek siyasal antropolojik bir yaklaşımla yapılan çalışmaların biriktiği bir alana dönüşmüş durumda.

Yazarın, iktidar olgusunun farklı tezahürlerini anlamak için baktığı en temel kaynaklardan biri J.W. Lapierre'nin "Siyasal İktidarın Temeli Üzerine Bir Deneme" adlı yapıtıdır. Clastres, bu eserin en önemli noktasının, siyasal iktidarın kökeninin ve varoluşsal nedeninin biyolojik bir kökene mi yoksa kültüre mi dayalı olduğunu açıklamaya çalışması olduğunu belirtmektedir. Bu noktada, bu kitabı oluştururken arkaik toplumlarda iktidar konusunu Lapierre'nin katkılarıyla açıklığa kavuşturduğunu ifade etmektedir. Lapierre, insan toplumları dışında sürü halinde yaşayan hayvanları da incelemekte ve birlikte yaşayan hayvanlar arasında hiçbir siyasal iktidar biçiminden bahsedemeyeceğimizi bizlere aktarmaktadır. Vardığı sonuçta, bizleri 2500 yıl önce Aristoteles'in "zoon politikon" kavramına geri döndürecek şekilde bir ayırım vardır. Bu noktadan sonra, araştırma düzlemi topluluk halinde yaşayan insanlara dönen Lapierre, toplumlar hakkında coğrafi ve tipolojik bir örnekleme sunar. Arkaik toplum

kavramıyla kastedilen, yazısı olmayan ve geçim ekonomisiyle bir arada duran insan toplumdur.

Lapierre'nin bu eseri, tanımını açıkça yaptığı arkaik toplumların siyasal iktidarının, arkaik olmayan toplumlardan nasıl ayrıldığını ve kendi kültüründe siyasal iktidarın nasıl ele alındığı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda arkaik toplumların da birbirinden farklı olduğunu, bu açıdan siyasal iktidarın “miktarının” azlığına ya da çokluğuna göre sınıflandırılabileceğini söylenebilir. Fakat bu ayrıma rağmen Clastres, Lapierre'nin eserinde iktidarın temeli ve özü üzerinde bir çözümleme görülmediğini ve bu açıdan insan topluluklarının siyaset öncesi durgunluklarının nasıl sivil bir topluma dönüştüğünün yanıtı kaldığını belirtmektedir. Çünkü siyaset öncesi bir toplumun hangi kopuş, kesinti ya da sıçrama ile dönüştüğünü anlamak önemlidir. Devlet ve Toplum'un bütünü, bunu anlamaya yönelik bir araştırmadan ibarettir dersek yanlış olmaz.

Yazar, siyasal iktidarın zorlayıcı yönü üzerine düşünen çağdaş etnologlar ile Nietzsche ve Weber gibi düşünürler arasında büyük bir yakınlık olduğunu söylemesi açısından bizlere orijinal bir bakış açısı sunmaktadır. Çünkü iktidarın özüne dair temel düşüncedeki bu yakınlık, iktidarın varlığını şiddete dayandırır ve hatta ondan ayrı düşünülemez. Bu noktada, etnolojinin Batı dünyasının tartışmasız benimsediği bu görüşle aynı noktada olduğunu söyleyebiliriz. Peki bu durum, arkaik toplumlar için geçerli midir? Yani arkaik toplumlarda zorlama ya da şiddet olmadan bir iktidardan bahsedebilmek mümkün müdür?

Clastres'in tam bu noktada üstlendiği görev siyasal iktidarın şiddetten ya da otoriteden yoksun olamayacağı görüşlerinin karşısına devletsiz arkaik toplumları koyarak onlarda toplumsal ve siyasal alanda şiddetten arınmış bir iktidarın nasıl oluştuğunu incelemekten ibarettir.

Bu kısmı detaylandırarak olursak Amerikan yerlilerine baktığımızda hiçbir emir- itaat ilişkisinin bulunmadığı, zorlama ve şiddetten yoksun bir siyaset biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bizim iktidar olarak tanımladığımız kavram çerçevesinden baktığımızda, başka toplumlarda iktidar sahibi olarak bilinen şeflerin, iktidardan yoksun olduğu sonucuna varmak mümkün olabilmektedir. Buradan, Lapierre'nin sınıflamasına göre, Amerika'daki kabileleri “siyasal iktidarın sıfıra yaklaştığı” toplumlar olarak düşünmemiz gerekmektedir. Fakat burada, tüm kabileleri aynı tipoloji içerisinde anmak sorunlu olabilir. Bu noktada da yukarıda bahsi geçen klasik iktidar kavramının geçerli olmadığını; yani Clastres “zorlama ve itaatin her yerde ve her zaman siyasal iktidarın özünü oluşturduğunu söyleyemeyeceğimizi” ifade eder.

Bu tezini köklendirmek için yazar antropolojik bir tavırla siyasal iktidarın doğasına ilişkin ortaya çıkan bu klasik görüşün zeminini hazırlayan düşünce yapısını açığa çıkartmaya çalışır. Bunun için arkaizm ölçütlerinin; yani “yazının yokluğu” ve “geçim ekonomisi”ni anlamak gerektiğini söyler. Böylece yazının yokluğunun olgusal bir veri olduğunu ve üzerinde tartışmaya gerek olmadığını ifade ederek geçim ekonomisi kavramının sorunları üzerinde düşünmeye başlar:

Demek ki geçim ekonomisine göre yaşayan bir toplum, üyelerini zar zor besleyebilen, doğal koşullardaki en küçük bir ol su baskını vb. bile etkilenen bir toplumdur, çünkü kaynakların azalması doğrudan doğruya herkesin doyurulamamasına yol açar. Başka bir deyişle arkaik toplumların yaşamaktan çok, varlıklarını sürdürdükleri, yaşamlarının, açlığa karşı bitmeyen bir mücadele olduğu, çünkü teknolojik, hatta kültürel yetersizlikleri yüzünden artı değer üretebilecek durumda olmadıkları söylenir (Clastres, 2019: 14-15).

Arkaik toplum olmanın ölçütü sayılan “geçim ekonomisi” kavramından kasıt alıntıda detaylıca anlatılmaktadır. Clastres, bunun yanlış bir görüş olduğunu ifade etmektedir. Bu düşüncesini destekleyecek kaynaklardan biri Sahlins’in Paleolitik dönem avcı- toplayıcı toplumlarının “ilk bolluk toplumları” olduğunu ortaya koyduğunu yazmaktadır. Buradaki amaç, ilkel kültürlerin iktisadi durumlarından ziyade, “Batılı gözlemcilerin ilkel toplumlar karşısındaki tutum ve alışkanlıklarını yansıtan geçim ekonomisi kavramının bilimsel açıdan kofluğunu vurgulamaktır”. Yani aslında, Clastres bizlere geçim ekonomisi fikrinin bilimsel bir yönü olmaksızın modern Batı ideolojisinin kaba bir çarpıtmaya dayanan buluşu olduğunu anlatmaktadır. Peki bunun üzerinde durmak niçin önemlidir? Çünkü arkaikleri, geçim ekonomisiyle yaşayan insan toplulukları olarak görmek, siyaset ve iktidar üzerinde alışlagelmiş söyleyi tekrarlamaktan başka bir sonuç vermeyecektir. Bu noktada, Lapierre’den örnekler vererek kullandığı bazı kavramların sorunlu olduğunun altını çizer:

Trobriand ya da Tikopi şefleri henüz tohum halindeki bir siyasal iktidarla pek uyuşmayan çok büyük bir toplumsal ya da iktisadi güce sahip değiller mi? Nil dillerini konuşan toplumlardan hiçbiri, büyük Bantu krallıklarındaki merkezi-siyasal örgütlenme düzeyine ulaşamamıştır. Son örnek “Lobi toplumu siyasal örgütlenmeyi başaramamıştır” (s. 435, not 134). Bu tür ifadelerin; tohum halinde, ulaşamamış, başaramamış gibi sıkça karşılaştığımız sözlerin anlamı nedir? Kimseyle çekişmek niyetinde değiliz, çünkü yukarıda andığımız türden ifadelerin antropolojiye zaten yerleşmiş olduğunu biliyoruz. Bizim amacımız, deyim yerindeyse, bu dilin ve böylece ortaya çıkan bilginin arkeolojisine girmek ve bu dilin tam olarak neyi ifade ettiğini ve bunu hangi noktadan ifade ettiğini sorgulamak (Clastres, 2019: 16).

Siyasal iktidarı düşünmek hangi koşullarda mümkün? sorusunun cevabını vermek için, “arkaik toplumları dıştan bir müdahale olmaksızın normal yetişkin düzeyine ulaşamayan toplumsal ucubeler sayan” etnomerkezci bakış açısından kurtulmak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Buradan bazı sonuçlar oluşmaktadır. İlk olarak toplumları iktidarın varlığına ya da yokluğuna göre bir kategoriye sokmak yanlış olacaktır. Çünkü siyasi iktidar toplumsal yapıya içkindir, bu nedenle her toplumda var olan evrensel bir kavramdır. Şiddet ve hiyerarşinin dışında bir iktidar biçimi, yalnızca Amerika’da değil, başka birçok ilkel kültürde fiilen vardır. Bir ayırım yapılacaksa zorlayıcı iktidar ve zorlayıcı olmayan iktidar kavramları kullanılmalıdır. İkinci olarak iktidarı şiddet tekeline ya da emir-itaat ilişkisine dayandıran bir tanımlamayla düşünmek, evrensel bir düşünüş tarzı olmamalıdır. İktidarın bu biçimi, “gerçek iktidar budur” diyeceğimiz bir model değil, yalnızca Batı ideolojisinin kurgusunda yer alan bir düşüncedir. Üçüncü olarak, şeflerin yönettiği arkaik toplumlarda kurumsallaşma olmamasına rağmen bir siyaset alanı vardır. Bu açıdan siyasi iktidar, toplumsal yaşamın özünden kaynaklanan zorunluluktur. Siyaseti ve siyasi iktidarı şiddetli ve şiddetsiz olarak ayırabilmek mümkünken siyasetsiz toplum vardır demek mümkün değildir.

Siyasal iktidar biçiminin farklı tezahürlerinin varlığına dair yapılan analiz ve çıkartılan bu sonuçlardan sonra Clastres, çatışmanın olmadığı arkaik toplumlar için siyasi iktidara dair neler söyleyebiliriz noktasında siyasi antropolojiyi kullanacağı bir analiz yapmaktadır. İlkel toplumların vardığı nokta, siyasi örgütlerin eksikliği sonucunda anarşi durumu mudur; yoksa şeflerin aşırı güçlenerek despotluğa dönüştüğü bir yapı mıdır? Kitabın ikinci bölümünde etnolojinin sunduğu bu soruların durduğu noktayı eleştiren Clastres, bize ilkel toplumdaki şeflik ve kabileler arasındaki iktidar biçimini ve yerli şefliğin felsefesini mübadele üzerinden açıklamaya girişmektedir. Öncelikle, siyasi örgütlenme açısından Amerika’daki yerli toplumların demokrasi ve eşitlik anlayışına sahip oldukları ifade edilmektedir. Yerli şefler, otoriteden yoksundur ve siyasi işlev farkı bu sebeple yok denecek kadar azdır. Kitapta detaylarıyla ele alınan Onalar ve Yahghanlar kimi yerli toplumlarda şeflik kurumu bile olmayışı, Jivarolar’ın dilinde şef kavramını belirten bir sözcük olmayışı buna örnek gösterilebilir.

Peki otoritesi olmayan bir şefi ya da uygulama araçlarından yoksun bir iktidarı anlamlı kılan nedir? Bu sorunun yanıtı, şefin çokeşliliği, cömertliği, profesyonel bir arabulucu olması ve iyi bir hatip olması arasındaki ilişkisel boyutta varlığını göstermektedir. Şefe, çokeşli olma ayrıcalığı tanınmaktadır, buna karşılık topluluğa karşı cömert olmalı ve sözcüklere hükmetmek yükümlülüğü düşmektedir. Şefin varlığı bir nevi, kadın, sözcük ve mal

mübadelesini; iktidarın ve doğanın zorunlu gücünü kültürle sona erdirmektedir. Fakat yine de şefe sunulan kadınlar, şefin topluluğa sunacağı cömertlik ile kıyaslanamaz. Çünkü şef tek bir kişi olarak toplumu için ne kadar çalışırsa çalışsın, ona çok eşlilik ile sunulan armağanın karşılığını ödeyemeyeceğini bilmektedir. Topluluk iktidarı belirli alanlarda kendine mahkûm bırakarak şefin sınırsız ve denetlenemeyen bir güce ulaşmasını engellemektedir. Çünkü yerliler, iktidarın aslında bir olumsuzlama olduğunu sezmişlerdir. Yerli halklar doğaya karşı durmak, hayatta kalmak, zorluklarla baş etmek için şefi meşrulaştırırken onun otoritesini, sözün gücü ve çokeşliliği ona bağışlayarak kırmaktadırlar.

Clastres alaycı bir dille, etnolojinin, bilimsel veriler ışığında Kolomb öncesi Amerika'da Tropikal Orman bölgesi yerlilerinin vahşiliklerini ortaya koyduğunu ifade etmekte ve kanıksanmış bu söylemlerin yanlışlığını ortaya koymaya üçüncü bölümde de devam etmektedir. Yaygın söyleme göre bu topluluklar, ilkel, zayıf, dinamizmden yoksun, birbirine düşman mikro toplumlardır: “Biz de L. Baudin gibi Guarani yerlisinin ‘...bir çocuğun düşüncesine sahip’ olduğuna inanırsak, ‘yetişkinlerin’ toplumsal örgütlenme tiplerini keşfetmekten ümidimizi kesmemiz gerekir.” Clastres’in üçüncü bölümde yaptığı, Tropikal Orman’daki toplumsal-siyasal birimlerin yapısını incelemektir. Burada yaşayan toplulukları “geniş aile” ya da tek yanlılığa dayalı bir “soy zinciri” olarak adlandırmanın, toplulukların yaşama, üretim ve ilişkilerine göre eksik olduğunu belirtmektedir. Clastres, bu yerli toplulukları “birbirine ana soylu ya da babasoylu bir çizgiyle bağlanmış birkaç geniş ailenim meydana getirdiği, dıştan evlenmeyi benimsemiş demos’lar olarak” tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Sınırlı dıştan evlenmelerin yaşandığı bu toplumların demek ki birbirine hiç de düşman olmadığını, aksine siyasal ittifakın bir aracı olarak evlenmeyi kullandıklarını görmekteyiz. Bununla birlikte, bu toplulukların içinden özellikle Tupiler, Takvatiler gibi topluluklarda gerek nüfus gerekse toprak ve iktidar açısından bir genişleme söz konusudur. Fakat güçlü şeflik kurumlarına rağmen, toplumsal ilişkiler incelendiğinde bunlara “krallık” demek fazlaca zorlamak olacaktır. Buradan çıkartılabilecek sonuç gerek komşuluk bağları gerek mübadele ilişkileri ve ittifaklar çerçevesinde geniş toplumsal birlikler kurarak birlikte var olma kaygısı taşıyan Tropikal Orman topluluklarının hiç de çok parçalı ve bölünmüş mikro toplumlar olmadığıdır. Bu da bizi yaygın kanının aksine, bu toplulukların siyasal bir örgütlenmeden ve tarihsellikten uzak “durağan kültürler” olarak adlandırmanın yanlışlığını ortaya koyabilecek bir kanıtı götürür.

Yerli toplumlarda iktidar ilişkilerini ve bu ilişkileri yönlendiren kurumları çözümlmek için okuru şaşırtacağını düşündüğü nüfus konusuna değinen Clastres, bize burada önemli bilgiler vermektedir. Amerika yerlilerinin nüfus yapısını ele alan dördüncü bölüm, bizi yine yerliler hakkında oluşturan yaygın kanıların reddedildiği bir düşünceye götürmektedir. Çünkü bu kez, 15. Yüzyılda, Paraguay’da yaşayan yalnızca 280 bin yerli olduğunu ileri süren Rosenblatt’ın bunu neye göre yaptığını anlamak imkansızdır. Burada incelenen Tupi- Guarani halkı hakkında detaylı bir nüfus ve toprak ekim alanı hesabına girilir. Güney Amerika’ya bu toplulukların yanına gidip gözlem yapmış kronikçilerin verileriyle yola çıkan ve bağlanım yöntemini kullanarak yüzölçümü ile nüfus yoğunluğunu birbirine bağlayan hesaplar yapan bir grup nüfus tarihçisi olan Berkeley Okulu’na atıfta bulunan Clastres, 1.500.000 Guarani’nin 350.000 kilometrelik bir alanda yaşamış olduğunu vurgulamaktadır. Bu önemli bir veridir, geleneksel nüfusbilimin kofluğu ve yukarıda da bahsi geçen “geçim ekonomisi” kavramını yerliler için kullanmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, beyazların kıtaya gelişinden önceki ve sonraki nüfus farklılığına değinen Clastres, bu gelişin beraberinde getirdiği salgın hastalıkların açtığı bir felaket olduğunu, Kolomb öncesinde yaşayan seksen- yüz milyon yerli nüfusunun neredeyse dörtte birinin yok olduğunu belirtmektedir.

Sonraki bölümlerde, yerli halkların yaşayış biçimlerine ve simgesel göstergelerine değinen Clastres, bir Guayaki topluluğu için yay ve sepetin ne anlama geldiğine; yerlilerin nelere güldüklerine, konuşma gücünü elinde bulunduran şef için söz görevinin ne anlama geldiğine, ilkel toplumlarda işkencenin ne anlama geldiğine değinmektedir. Bu konulara değinmesindeki amaç, yerli halkların “ne iktidar sahibi olan ne de boyun eğen” toplumlar olarak gösterilmek istenmesidir. Böylece, bizler, kendi ön kabullerimizin dışına çıkarak yerlileri devlete karşı toplum olarak değerlendirebiliriz. Devlete karşı bu toplumlar, “şiddetin iktidarın özü” olduğunu bildikleri için şefin iktidarını söz ile sınırlandırmayı başarmışlardır. Burada kastedilen sözün sınırları, emretme gücünden yoksun olarak şefe verilmektedir. Şef, şiddetin ve otoritenin karşısında duran bir söz alanına hapsedilerek iktidar eksenini toplumun dışındaki bir iradeye verilmez: “Şefin konuşma görevi, şefin kabileye sürekli sunmak zorunda olduğu boş söz akışı, ona hiçbir zaman kapatamayacağı borcunu hatırlatan ve hatibin iktidara geçmesini yasaklayan bir güvencedir” (Clastres, 2019: 168).

Güney Amerika yerlilerinin dille olan bağı, iletişim için bir araçsallıktan azade bir değer yaşatma biçimi olarak en yüce amaca tekabül etmektedir. Çünkü avcı- toplayıcı erkekler, toplulukta kendilerinden daha az kadın olmasından ötürü kadınlarını toplum birliği ve dirliği için ikinci bir kocayla paylaşmak zorunda kalmanın yazgısına boyun eğmektedir. Modern

insanın kullandığı araçsal kimliğinden soyunan dil, bu kabilenin erkeklerinin yakarışı için kullandığı bir şarkıyla kendini var eden kutsal bir değere dönüşmektedir. Yine yerlilerin mitleri incelendiğinde aslında kitaptaki örneklerde şaman ve jaguarın grotesk yaratıklar olarak ele alınması ve alay konusu edilmesi de önemli bir simgesel göstergedir. Çünkü şaman ve jaguar tehlikeli ve saygı duyulan yaratıklar olarak gündelik yaşamda yer edinmiştir. Bu iki yaratığın mitler aracılığı ile alay konusu edilmesi, onların uyandırdığı korkuyu ve saygıyı sorgulamak, kabul edilebilir bir düzeye indirmektir.

Fikrimce kitabın en önemli bölümlerinden biri ilkel toplumların yasalarını işkence ve vücutları ile ilişkilendirdikleri bir ayin aracılığı ile nasıl oluşturdıklarına yönelik olan kısım. Burada ilkel toplumların yasa ve mekân ilişkisi bağlamında ayin ve vücut işlenmektedir. Vücut, gençlerin topluma kabul ayinlerinde yasanın işlendiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Oraya gidip ayinlere şahit olan gezginlerin gözünden bu kültür gençlere yapılan bir işkence biçiminden başka bir şey sunmamaktadır. Fakat yazar, bu ayinleri işkence olarak okumanın, acının işlevini ve bu yolla gençlere aktarılmak istenen bilgiyi anlamamızı güçleştireceğini ifade etmektedir. Ayinler, yani gençlerin topluma kabul törenleri, kişinin cesaretinin sınanması ve acıya susarak cesurca karşı koyması amacını taşımaktadır. Acılar geride kaldığında ise, geriye kalan şey yara izi olacaktır. Yara izi, toplum işaretinin gençlerin vücuduna kazınmasını hatırlatan bir hafıza mekânı olarak kalacaktır. Burada yazarın aktarmak istediği, yine yaygın görüşün aksine ilkel toplumların da kendine göre tutarlı bir yasası olduğudur. Kitabın bu bölümündeki son pasajda kitabın temel argümanını doğrulayan bir kültür yapısının varlığının altı çizilir:

İlkel yasanın, eşitsizliği yaratan ve sürekli kılan devlet yasasını yadsımak için konduğunu belirtmeden geçemeyiz. Arkaik toplumlar, üyelerini işaretleyen, devletsiz toplumlardır, devlete karşı toplumlardır. Tüm vücutlarda aynı biçimde görülen işaretin anlamı, “Ne iktidar sahibi ol ne de boyun eğ”dir. Toplumlardan ayrı bir varlığı olmayan bu yasa, yine ancak özel olarak bu işe ayrılmış bir alana, vücudun üzerine yazılabilirdi (Clastres, 2019: 172).

Peki iktidarı reddeden bu toplumları şiddetin ve otoritenin getirdiği türlü kötülüklerin özüne haiz olan ve devletsizliği özellikle tercih etmiş toplumlar olarak okumamız gerçekten mümkün mü? Clastres, devletsizliği bir tercih olarak sürdüren toplumların antropolojik bir araştırmasını bizlere sunarak buna “evet” cevabını verir. Verili kabul ettiğimiz iktidar, güç, şiddet ve geçim ekonomisi gibi birçok kavramı tersyüz ederek bizlere bambaşka bir düşünce biçimi geliştirebileceğimiz bir zeminin varlığından bahsederek bunu gerçekleştirir. Bu

noktada Edward Said'in doğu- batı toplumları üzerinden yaptığı okumaları arkaik ve modern toplumlar düzeyinde yaptığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Devletin kurumsal varlığını, şiddeti meşruiyet aracı olarak elinde tutan, her bireyi kapsayan bir “dışsallık mekânı” olarak düşündüğümüzde elbette Clastres'in analizini anlamamız mümkün değildir. Burada anlam dünyamızın dışına çıkan, gerekli saydığımız kuralların ötesine geçen başarılı bir sorgulama görmekteyiz. İlkel ekonomiyi reddeden toplumların ve otoriteden yoksun şeflerin varlığını görmekteyiz. Beyaz adamların baltalarının daha yüksek bir üretim sağladığını gören yerlilerin, bunu beyaz adamlar gibi daha çok üretmek için değil, gereken üretimi daha kısa sürede yapmak için kullandığını görmekteyiz. Modern insanın gerekli olandan daha fazla çalışması, tam olarak devletin meşru şiddet tekeline sahip siyasal organizasyon olduğu kabulüne dayalı modern tanımına mecbur kalışımızla alakalı. Arkaik toplumlarda böyle bir zorlamanın olmayışı, günde ortalama dört saat yılda ise on beş gün çalışmaları ve buna rağmen geçimlerini rahatça sağlayabilmeleri bunun en büyük kanıtıdır ve bu kitapta siyasal antropolojik bir yöntemle anlatılmıştır. “Başka türlü bir yaşam mümkün mü?” sorusunun cevabını açıklayıcı bir biçimde verdiği için kitabın günümüze ışık tuttuğunu söylemek mümkün. Bu eserin temel argümanının, Samoa Adası'nda yaşayan kabile reisi Tuiavii'nin konuşmasını bizlere aktaran Eric Scheurmann'ın “Göğü Delen Adam” isimli kitabını bizlere anımsattığını söyleyerek sözlerimi noktalayacağım:

Bir Avrupalı'ya sevginin tanrısından söz edecek olsan, yüzünü buruşturur ve güler. Senin düşüncenin yalınlığıyla alay eder. Ama pırl pırl bir yuvarlak metal ya da koca bir kâğıt uzatacak olursan, o an gözleri parıldar ve dudaklarının arasından salyalar akar. Onun sevgisi paradır, tanrısı paradır... Bunları giysilerinin içinde, ikiye katlanmış sert derilerin arasında taşırlar. Geceleri, kimse almasın diye yastıklarının altında saklarlar. Her gün, her saat, her an onu düşünürler. Hepsi ama hepsi. Çocuklar bile! (Scheurmann, 2013: 36).

Kaynakça

Clastres, P. (2019). *Devlete Karşı Toplum*. (Çev. M. Sert, N. Demirtaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Scheurmann, E. (2013). *Göğü Delen Adam*. (Çev. Levent Tayla). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

“Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler”¹ **Kitap Değerlendirmesi**

Masculinity: Impossible Power - Men in the Family, Market, and Streets

Gurur Gülce BEŞE^{1a}

Öz

Bu çalışmada, Serpil Sancar'ın “Erkeklik: İmkânsız İktidar - Ailede Piyasada ve Sokakta Erkekler-“ adlı kitabının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Kitap, erkeğin toplumsal ve ekonomik bağlamlardaki iktidar ilişkilerini derinlemesine irdeleyerek önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Aile içindeki rollerden iş piyasasına ve kamusal alana kadar erkekliğin nasıl şekillendirildiğini ve güçlendirildiğini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ankara Üniversitesi ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bu eser, farklı sosyoekonomik geçmişlere sahip erkeklerle yapılan kapsamlı görüşmelerden beslenmektedir ki bu, çalışmanın temelini sağlamlaştırmaktadır. Kitap, geleneksel baskın erkeklik modeline karşı çıkan ve alternatif erkeklik biçimlerini inceleyen bir perspektif sunar. Sancar tarafından özellikle elit erkeklerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini neden görmezden geldikleri ve mevcut sistemi sorgulamadaki rolü eleştirilir. Sancar, erkek egemenliğinin kökenlerini tarihsel ve kültürel bağlamlar içinde çözümleyerek bu yapıya karşı mücadele eden yeni erkeklik biçimlerinin mümkünatını araştırır. O, modern toplumların iktidar anlayışını eleştirel bir gözle inceler ve yeni bir toplumsal düzenin inşasına katkıda bulunabilecek özgün perspektifler sunar.

Anahtar kelimeler: Güç ilişkileri, erkeklik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği.

¹ Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler-* (5.bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

^a Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0003-4571-0914.

Bu makaleye atıf için / To cite this article: Beşe, G.G. (2024). Erkeklik: İmkânsız İktidar - Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler. Kitap Değerlendirmesi. Toplum ve Kimlik Dergisi, 1(1), 149-155. Doi: 10.5281/zenodo.13133283

Geliş Tarihi (Received): 16.02.2024, Revizyon (Revision): 23.06.2024, Kabul Tarihi (Accepted): 08.07.2024

Abstract

This study evaluates Serpil Sancar's book “Masculinity: Impossible Power - Men in Family, Market, and Street.” The book stands out as an important work by thoroughly examining the power relations of men in social and economic contexts. It provides a detailed analysis of how masculinity is shaped and reinforced, from roles within the family to the labor market and the public sphere. Supported by Ankara University and TÜBİTAK, this work is grounded in extensive interviews with men from diverse socioeconomic backgrounds, solidifying the foundation of the study. The book offers a perspective that challenges the traditional dominant masculinity model and explores alternative forms of masculinity. Sancar particularly criticizes the role of elite men in ignoring gender inequality and their role in questioning the existing system. By analyzing the roots of male dominance within historical and cultural contexts, Sancar explores the possibilities of new forms of masculinity that resist this structure. She examines the concept of power in modern societies with a critical eye and provides original perspectives that could contribute to the construction of a new social order.

Keywords: Gender inequality, masculinity, power relations.

Erkeklik: İmkânsız İktidar - Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler

Metis Yayınlarından 2009 yılında ilk basımı, 2020 yılında beşinci basımı çıkan Serpil Sancar ürünü olan *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı kitabın kapak tasarımı, özenle seçildiği izlenimini bırakmaktadır. Kapak fotoğrafı, erkekler arası iktidar ilişkilerini dile getirmektedir. Görüldüğü üzere, bir ayakkabı boyacısı ve bir de ayakkabısını boyatan erkek vardır. Nispeten genç ve yine nispeten az yoksul görünen erkeğin diğer erkek üzerinde üst pozisyonda durduğu görülmekte. Ayakkabısını boyatan erkek, ayakkabı boyacısı olan erkeğe göre maddi anlamda egemen erkeklik vasıflarına daha yakındır. Ayakkabı boyası kutusunun üzerindeki kadın fotoğrafı bir başka iktidar ilişkisine ışık tutmaktadır. Kadın fotoğrafı alakasız bir nesnenin üzerine basılarak “dikkat çekici” reklam ürünü olarak kullanılmıştır. Bir diğer açıdan ise “zayıf” olarak algılanan erkeğin bile kadını “kullanabilmesi” de bir iktidar ilişkisidir. İktidar ilişkilerine dair bir hiyerarşi bu fotoğrafta şöyle gözlemlenmektedir: kadın < ayakkabı boyacısı erkek < ayakkabısını boyatan erkek. Yine fotoğrafta arka planda görülen mankenler ve onların üzerindeki kıyafetler, çeşitli meslek gruplarını sembolize ederken meslekler ile erkeklikler arasında bir ilişki olup olmadığını düşündürmektedir.

Sancar, oğlu Emre'ye atfettiği kitapta erkekliğin ve erkeklik iktidarının nasıl kurgulandığını ve ona hangi kurumların aracılık ettiğini ele almaktadır. Bahse konu olan kitabın temelleri, aslında 2004 yılında yazarın aklına bir soru takılmasıyla atılır: Elit erkekler niçin kadın özgürleşmesi ve eşitlik mücadelesini desteklemiyorlar hatta temel bir toplumsal eşitsizlik sorunu olarak görmüyorlar? Bu merak yazarı TÜBİTAK tarafından desteklenen *Hane ve Piyasa Ekseninde Erkeklik* adlı projeyi hayata geçirmeye itmiş ve arkasından Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu'ndan aldığı destekle *Demokrasi Kültürünün Cinsiyet Boyutu: Modern Erkeklik ve Cinsiyet Farkları* adlı araştırmayı hayata geçirmesine temel dürtü olmuştur. Yazar, bu iki nitel araştırmada 200 erkek ile görüşmüştür ancak tutarsızlığa dayalı olarak eleme sonucunda 54 görüşmenin sağlıklı olduğu kanaatine varmıştır. *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı eser ise bu 54 görüşmenin yer aldığı, dünyadan başka benzer araştırmaların da var olduğu bir kitaptır. Yazar, görüştüğü erkek profillerini seçerken şu niceliksel dağılımlara dikkat etmiştir: medeni hal (evli/bekar/boşanmış), mezuniyet (üniversite/lise/meslek lisesi/ortaokul), kentlilik (en az 20 yıldır kentte yaşayan/yakın zamanda kırdan kente göçen), dünya görüşleri (sağ/sol/dindar/laik/ateist), etnik köken (Türk/Kürt/Çerkez/Alevi), aile yapısı (çekirdek/geniş/tek ebeveynli). Yazar, katılımcılara yönelttiği soruları belli bir çerçeveye bağlı kalarak kurgulamıştır: kendi ailesi ve ebeveyniyle olan ilişkileri, evlilik ve babalık hakkındaki görüşleri, çocukluk ve gençlik hatıraları, beklenen toplumsal sorumluluklara dair fikirleri (aile geçindirme, namus koruyuculuğu, askerlik...), başarı ve güç tanımları, eğlenme alışkanlıkları, bedene dayalı algıları, cinsiyet farkları ya da benzerliklerine olan inançları, Türkiye'nin güncel sorunları. Açıkça görüldüğü gibi yazar bilimsel yaklaşımını oluştururken sistematik olmasına epeyce dikkat etmiştir. Son olarak yazar, her başlığın içerisinde önce kuramlardan sonra dünyadaki benzer çalışmalardan ve en son kendi mülakatlarından örnekler vermiştir.

Yazarın içeriği kurgularken temel amacı, erkek egemenliğine karşı bir erkekliğin inşa edilmesinin mümkün olup olmadığını anlamaktır. Bu anlama sürecinde yazar, başka ülkelerde yapılan çalışmalardan yararlanarak kendi araştırmasına ışık tutmaktadır. Diğer araştırmaları kendi araştırmasıyla harmanlamasına ek olarak kuramlardan da yararlanması kaçınılmazdı, nitekim öyle yapmış. Bu kitap, iktidarın erkekler üzerinde ve erkekler üzerinden kurgulanışını incelerken; aile, özel alan, işgücü piyasası ve kurumları mercek altına almaktadır. Birkaç örnek soru şunlardır: Serbest piyasa, meslekleri nasıl “kadın işi” ve “erkek işi” ayrımı yaparak pekiştirmiştir? Erkek ortaklıkları nedir (erkek mekanları, erkek eğlence dünyası, spor salonlarındaki erkeklik inşası, iş görüşmelerinde gruplaşma)?

Yazar, esasen *egemen bir erkekliğin* olduğu yerde mutlaka *karşı erkekliğin* de olması gerektiğini düşünmektedir. Önemli olan, karşı çıkan erkekliğin farklı bir erkeklik inşa edip etmediğini anlamaktır. Yazara göre, çoğu zaman karşı çıkan erkeklikler kendi aralarında farklı erkeklik odağında yeni hiyerarşiler yaratmaktadır. Yine yazara göre, karşı erkeklik egemen erkekliğe karşı bir direnç olmasından dolayı marjinal ve orijinal ayrımına dayanmaktadır. Egemen erkeklik Türkiye için şu vasıflara sahiptir: Türk, beyaz yakalı, evli, heteroseksüel, “vatandaş” ... Bu egemen erkekliğe direnç gösteren karşı erkeklik ise genellikle bu vasıfları taşımamak mecburiyetindedir. Marjinal olan karşı erkeklik; Kürt olabilir, homoseksüel olabilir, ekonomik anlamda alt sınıf mensubu olabilir... Araştırma konusunun temelini oluşturan sorunun (Niçin elit erkekler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmüyor?) cevabı işte bu egemen erkeklik ve karşı erkeklik ayrımında yatmaktadır. *Elit erkek*, egemen erkeklik değerlerini taşır ve sistemden çıkarı olduğu için ya karşı çıkmaz ya da sessiz kalır. Elit erkek, kadın özgürleşmesini desteklemez ve “toplumsal cinsiyet eşitsizliği diye bir sorun yok” derken bir nevi körlük halindedir. *Marjinal erkek* ise egemen erkeklikten canı yanmış, iktidarın farkına varmış erkek olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bilincinde olandır.

Yazar, erkek egemenliğini anlayabilmek için bazı kurum yapılarına ve kültürel pratiklere odaklanmıştır. Erkeklik, kırsal-tarımsal topluluklardaki *patriarki*'nin çözülmesiyle kapitalizmin dinamiklerine tabi olmaktadır. Bu durumda ailenin en yaşlı erkeği yerine para kazanan genç erkek söz sahibidir. Yaşlı erkekler ve kadınlar kapitalist sistemde üretime yetkin olmayan kişiler olarak görüldükleri için dışlanmaktayken üretimi sağlayan genç erkek güç kazanmaktadır. Değişen ekonomik faaliyetlere bağlı olarak iktidar ilişkileri de değişime uğradığında babadan oğula deneyimlerin aktarılması güç hale gelmektedir. Bunun sonucunda ise *erkeklik kaybı krizi* ortaya çıkmaktadır ve *eril şiddet* artarak boy göstermektedir.

Kapitalist sistem erkekleri işçi olarak görürken aynı zamanda yine erkekleri üst pozisyonlara taşıyabilmektedir (akıl ve rasyonellik gerekçesi). Yine de bir erkeğin erkekliğini kanıtlayabilmesi için iş sahibi olması yetmez. Erkeğin erkek olabilmesi için askerlik, cinsellik, evlilik, babalık sınavlarını vermesi gerekmektedir. Ekonomik anlamda üst ve orta sınıfa mensup erkekler, yalnızca para kazanmasına bağlı olarak bile erkekliğini ispat edebilmiş durumdadır. Bu elit erkeklerin *cinsiyet körü* olmasının sebebi bir anlamda egemen erkeklikten çıkar sağlıyor olmalarıdır.

Türkiye’de *cinsiyet farkları* hem muhafazakâr (ilahi metinlerin ve geçmişin şekillendirmesi) hem de seküler (tıbbın şekillendirmesi) çevrelerden kabul görmektedir. Bu yaklaşımda, erkeklerin doğası gereği (yaratılış ve biyolojik) üstün olduğu ve bunun toplumsal hayata

yansıması sonucunda cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin doğal olduğu savunulmaktadır. Cinsiyetler arasında baştan belli özelliklerin varlığı, onları cinsiyete dayalı gruplaşmaya götürmektedir (tek cinsli cemaatleşme). Kadınlar genellikle piyasadan, erkekler ise genellikle ev ve mahalle ilişkilerinden dışlanır. Erkekler iş ve eğlence amaçlarıyla bir araya geldiklerinde erkekliğin öğrenilmesinin yeni bir kanalı oluşturulmuş olmaktadır (babadan oğula aktarımdan farklı olarak).

Egemen erkek kurumlar egemen erkeklik değerlerini pekiştirirken şunlardan yararlanmaktadır: eşcinsel ayrımcılığının insan hakkı ihlali olarak görülmemesi, fuhuş, kışla, zorunlu askerlik... Erkekliğin babadan aktarımının olmadığı durumlarda değerlerin aktarımı genelev, pavyon, yatılı okul, futbol etkinliklerinde gözlemlenebilmektedir. Diğer yandan egemen erkeklik anlayışında kadınlar da önemle rol almaktadırlar. Bazı kadınlar, erkek iktidarının yansımalarına ses çıkartmadıkları için feministler tarafından eleştirilmektedirler. Bir yandan da yine feministlerin eleştirisine konu olan diğer kadın tiplmesi, erkek iktidarından faydalanmak için *erilleşen* kadınlardır. Egemen erkek kültürde kadının yerine dair son vurgu ise erkeklerin anneden öğrenmeyişleridir. Bu anneden öğrenmeyiş, anneyi yüceltme ile çelişkili görünse de sebebi, dişillığın erillğe göre daha zayıf olarak kabul edilmesinde gizlidir. Tüm bunlara rağmen bir de egemen erkekliğe karşı direnen karşı erkeklikten söz etmek mümkündür. Bu karşı erkeklik grupları kadınlara yönelik erkek şiddetini engellemek ve egemen erkeklik değerlerine karşı çıkmak amacıyla örgütlenmektedirler. Bu erkekler genellikle eril şiddete maruz kalmış kişilerden oluşmaktadır. Karşı erkeklikler Kürt, eşcinsel, muhalif, vicdani retçi, feminist kadınlarca eğitilmişler, babasız erkekler olarak sıralanabilir. Bu noktada İstanbul'da kurulmuş olan *Biz Erkek Değiliz* inisiyatifi yayımladıkları bildiriyle hayli dikkat çekmektedir:

Bize de yüklenmiş ve zaman zaman gereklerini yerine getirdiğimiz toplumsal cinsiyet rollerini oynamak istemiyoruz. Reddediyoruz bu rolleri.

Tecavüz etmek erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Namus-töre bekçiliği yapmak erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Öldürmek erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Homofobik olmak erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

Hayatı ve sokakları kadınlara dar etmek erkeklikse BİZ ERKEK DEĞİLİZ!

(Sancar, 2009: 280).

G-16 şahsıyla yapılan mülakat oldukça dikkat çekicidir. Bu mülakat açıkça kitabın temel sorusunun dışındadır. Kitabın temel sorusunu yeniden hatırlatmakta fayda var gibi

görülmektedir: Elit erkekler niçin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmüyor? G-16 şahsı sol camiadan bir erkektir. Solcu olması sebebiyle iktidar ilişkileriyle bir çekişme hali söz konusu olan marjinal erkekliğin temsilidir. Egemen erkek vasıflarına uymayan solcu bir erkek karşı erkeklik oluşturabilir. Mülakatın dikkat çekici yanı ise kendisini tam bu aşamada göstermektedir: Elit erkek kördür ama karşı erkek de mi yeri geldikçe körleşebiliyor? Bu soru, kitapta yer alan mülakattan sonra ele alınması gereken bir konu olarak göze çarpmaktadır. Bahsi geçen mülakat ise şöyledir:

... Türkiye'nin en iyi insan hakları savunucusunun arkada bıraktığı kadınlardan birini tanyorum ben. Yapmadığı adilik kalmadı yani kadına karşı. İnanılır gibi değil. Benim iş arkadaşım, çok iyi tanyorduk. Hüngür hüngür ağlardı kadın sürekli. Öbürlerine bakıyorsun, akşam içki masasına oturuyorsun, insan hakları filan. Abi şu kadına şöyle yaptık, bu kadına böyle yaptık. Ama sempozyumlara gelince mangalda kül bırakmıyorsun (Sancar, 2009: 295-296).

Kitabın genelindeki temel iddia, kadınları ve erkekleri tek tip alıp iktidar ilişkilerine bakmanın yetersiz olacağıdır. Kitap bunun yerine kadınlıklar ve erkeklikler arasında var olan geçişken iktidar ağlarını çözümlemenin gerekliliğinin yanı sıra eril tahakkümün inşa edildiği ve sürdürüldüğü cinsiyetlendirilmiş kurumların analizine dayanmaktadır. Yazar, erkek egemenliğine karşı bir erkek stratejisi gelişip gelişemeyeceğini merakından hareketle nitel araştırma teknikleriyle Türkiye'de farklı erkeklik deneyimlerini incelemiştir. Sancar, yaptığı yüz yüze görüşmeler neticesinde eril tahakküm mekanlarından olan aile, özel alan, piyasa ve kamusal alan kesişimlerine varmıştır. Yazarın sıklıkla ataerkil düzen yerine eril tahakküm kavramını kullanmasının nedeni, farklı kadınlıkların egemen erkek çıkarlarıyla özdeş hareket edebileceğini vurgulama çabasıdır. Türk erkekler, kadına şiddeti Kürt erkeklerin eylediği bir barbarlık olarak nitelerken, Kürt erkekler etnik çatışmaya dayalı olarak devlete karşı şiddet üretir. Buna rağmen iktidarın ezilen tarafında olan bir Kürt erkeğin, diğer perspektiften iktidarın ezen tarafında konumlandığı görülür. Bunun gibi ilişkisellik etrafında dolaşan yazar, eril tahakkümün dayanakları olarak ekonomi ile dili işlevsel görmüştür.

Tarım toplumundan kapitalist topluma geçilmesiyle birlikte Türk toplumunda yaşlı erkeğin iktidarından genç ve üreten erkeğin iktidarına doğru bir dönüşüm yaşandığı sonucuna ulaşan yazar, böylesi bir dönüşümün erkekliğin aktarımı pratiklerini de etkilediğini ifade etmiştir. Yoksul ve alt sınıf erkeklerin arasında güvensizliğin ortaya çıkışı, evlenmek yerine güçlü erkeklere sırtını dayamaları gibi kırılmalar erkeklik krizini doğurur. Bu kavram, krize giren erkeğin erkekliğini ispatlama amacıyla şiddete başvuracağı fikrini de beraberinde getirir.

Kapitalist sistem, erkeği hem güçlü bir beden hem de akıllı bir tür olarak kurgulamaktadır. Yazar tarafından, erkeklik pratiklerinin aktarıldığı mekanlar ise fabrika, sendika, ordu, cinsellik, evlilik, babalık, futbol, spor olarak çözümlenmiştir. Yapılan görüşmeler, orta sınıf erkeklerin, sahiden kadının ezilmesi ve demokrasi arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu kavrayamadıklarını ortaya koymaktadır. Muhafif erkekler ise eşitlik talebiyle devlet politikalarına baş kaldırsalar da cinsiyet eşitsizliği konusunda sessiz kalmaktadırlar. Bunun temelinde ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin biyolojik farklarla ilgili olduğuna ilişkin görüşün hem İslami hem laik hem alt sınıf hem orta ve üst sınıf erkekler arasında paylaşılmasına ilişkindir.

Yazar, kitabın sonlarına doğru erkekliğin anneden öğrenilmediğini, bu türden öğrenmemenin ilişkilerin temelinde empatinin yerleşmesine ket vuracağını ifade etmiştir. Bu düşünce, toplumsal cinsiyetle biyolojik cinsiyeti birbiri içinde kurgulamış bir anlayıştan pek de farklı sayılmaz. Erkeğin zekâ ile özdeşleştirilmesi hatasını yazar, kadın ile empati arasında yapmış. Diğer yandan eserinden toplumsal cinsiyet örüntülerinin epey derinlere işlediği ana fikri çıkan yazarın bu argümanı, yazarın kendisi üzerinden dahi doğrulanıyor görünmektedir.

Kaynakça

Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. (5.bs.). İstanbul: Metis Yayınları.